

Tip. „Cultura Neam. Românesc”
— 1922 —

I
2421

APOSTOL D. CULEA

PENTRU A IUBI COPIEĀRIA

I-a serie :

Anatole France, Tolstoi, Dickens, Jules Michelet, Goethe, Alphonse Daudet, André Theuriet, Mistral, Herbert Spencer, Romain Rolland, Pierre Loti, Friedrich Paulsen, Ernest Renan, Edmondo de Amicis, Jean Aicard, Chateaubriand, Henry Bordeaux.

BUCUREĀTI

EDITURA LIBRĂRIEI PAVEL SURU

1923

Biblioteca Judeāeană „Ioan N. Roman” Constanā

Biblioteca Judeāeană „Ioan N. Roman” Constanā

APOSTOL D. CULEA

PENTRU A ÎNTELEGE : ȘI IUBI COPILĂRIA : SUFLETUL COPILULUI IN LITERATURĂ

I-a serie :

Anatole France, Tolstoi, Dickens, Jules Michelet, Goethe, Alphonse Daudet, André Theuret, Mistral, Herbert Spencer, Romain Rolland, Pierre Loti, Friedrich Paulsen, Ernest Renan, Edmondo de Amicis, Jean Aicard, Chateaubriand, Henry Bordeaux.

EDITURA LIBRĂRIEI PAVEL SURU

BUCUREŞTI

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULU! ROMĂNESC”

Strada Lipscani-Noi, No. 12

1922

8-0
8-32

De acelaș autor:

Pedagogice :

1. *Invățământul de pe natură, 1910 Vălenii-de-Munte.*
2. *Educația cetățenească a tineretului și adulților după Fr. W. Förster* (traducere), Biblioteca «Minerva».
3. *Greselile în instrucția copilur, de James Hughes* (traducere).
4. *Revizuiri metodice: Cum să înțelegem istoria pentru copii* (în lucru).
5. *Literatura copilului și șezătorile (.)*.
6. *Metodica generală pentru învățătorii basarabeni, Chișinău 1918.*

Cultură generală :

1. *Insemnări din cultura Italiei 1914.*
2. *Giovanni Panini: Istoria lui Christos* (pag. alese; traducere), Ed. Fondația Pr. Carol.

Pentru copii :

1. *Daruri pentru copii* (povești), Ed. C. R. București.
2. *Povești cu animale și păsări*, Ed. Ramuri, Craiova.
3. *Şezătorile copiilor* (partea I și a II-a : Ghicitori, glume, povești ilustrate, umbre, jocuri de clasă, frământări de limbă, Jocuri mintale, păcăleli), Ed. Pavel Sturu, București.

Pentru popor :

1. *Şezători de seară* (sub pseudonimul Tudor Răzeșu: povești, hazuri, păcăli, socoteli de petrecere, ghicitori, etc.), Ed. V. R. București.
2. *Când Isus a fost pe pământ* (legende). Idem.
3. *Su-pinele ștejarului și alte povestiri* (povestiri populare cu tâlc), Idem.

Introducere

D'n punctul de vedere ce ne preocupă aci împartem literatura copilăriei în două: E literatura pentru copii, de amuzament, potrivit nivelului lor intelectual și literatura despre copii, din viața copiilor, descrierea, analiza unor suflete de copii puse într'un mediu și într'o acțiune oarecare, cu scopul de a trezi interes pentru ei.

Ambele categorii sunt de un folos egal pentru cel ce vrea să cunoască și să iubească copilul.

Ori câte metode ar fi de a cunoaște sufletul copilăresc, toate se reduc cam la două, — măcar cele mai de seamă —: *Observația și experiența*. La acestea s'ar adăuga și metoda *retrospectivă*, sau a amintirilor, de care ne ocupăm aici. Fiecare metodă de altfel e insuficient și toate la un loc se complectează. Metoda re-

trospectivă se folosește de aducerile aminte personale, de literatura despre copii. Această literatură cuprinde biografii și autobiografii cu amintiri de copilărie, cuprinde tipuri de copii, reconstituite cu ajutorul observației, imaginației constructive, dar mai ales cu suvenirurile personale ale autorului.

Aducerile aminte prelucrate sau neprelucrate literar, ca izvor de cunoaștere psihologică, au neajunsurile lor, pe lângă o recunoscută valoare.

Sunt nesigure, puține, necomplete și poate că uneori sunt alterate, fiind privite prin ochii maturității. Ne amintim adesea nu de faptele cele mai importante (și zic importante din punctul de vedere al psihologiei), ci de cele mai neînsemnate, fiindcă acestea s-au fixat în memorie. Dacă anumite scene din copilărie, indiferent de calitatea lor și de gradul de impresionabilitate a momentului de atunci, — s'au integrat într'un lanț de suveniruri, ele se păstrează și revin în aducerile aminte ale maturității. Copilul nu poate face nici un fel de legătură între diferite evenimente ce-l impresionează succesiv. Și dacă în tipăririle rămân izolate în memorie, ele se uită încetul cu încetul.

«Cele dintâi suveniruri de copilărie, zice Freud,¹⁾ nu răsară în memoria adulțului pentru că ele au avut odată (pentru copil) vreun

interes ; nu, acest interes este *actual* și este pentru că adulțul are acum o oarecare atitudine afectivă care reînviază suveniurile vechi armonizându-se cu această atitudine, sau simbolizând-o. De altfel acest proces nu vine fără să modifice mai mult sau mai puțin conținutul suvenirului primîiv. Din evenimentul la care copilul a fost martor, numai unele părți sunt trezite, altele sunt transformate, li s'au adăugat și alte elemente subiective de mai târziu. Freud dă numele de «suvenirul-ecran» la aceste pseudo-suveniruri compuse în mare parte din fantaziile vîrstei adulte și care acoperă suvenirurile autentice din copilărie».

Ar fi, după unii psihologi, niște amintiri apocrife, rezultatul fanteziei adulte proiectată îndărât, în copilărie, dintr-o reîntoarcere, ca o mângâiere ideală, spre inocență.

„Sunt, cum spune Claparède, creațiunile spiritului, care se traduc, când sub o formă copilărească a aspirațiilor adulte, când exprimă sub o formă de maturitate tendință și înclinații, care se manifestă deja la copil”.

Nu însă toate faptele relatate în biografii literare sunt alterate. Multe sunt reale, obiective ; să știm să le culegem.

Le putem controla oricând și la alții scriitori, la noi, la copiii noștri. Metoda retrospectivă ne servește materialuri de comparație, de control de verificare, ne ajută la interpretarea datelor

1) Claparède : *Psychologie de l'Enfant*, ed. 1916, completă, pag. 247.

adunate prin atâtea metode de investigație psihologică.

Și dacă zic adversarii autobiografiilor și literaturii de informație psihologică că faptele relate nu-s în totul exacte, trebuie să recunoaștem că pe noi învățătorii, părinții și nu psihologii de laborator, ne interesează *gradul de posibilitate relativă a informațiilor pe cale literară* și nu rigoarea lor științifică. Cum ceteam o pagină, simțul nostru critic, de experiență, ne spune: acest fapt se poate să fie real, astălalt nu se poate. Și ne e destul atâtă. Noi Români nu am ajuns în vremea laboratoarelor. Nu avem încă cultul copilului; empirismul ne domină încă.

Găsesc că Tânărul care se introduce în cunoașterea fenomenelor sufletești trebuie inițiat asemenea ca în cunoașterea naturii:

Cât mai multe observațuni proprii, cât de multe cazuri concrete.

Natura, înainte de a fi cercetată în muzeu și laboratorii, clasificată și disecată, trebuie văzută vie, aşa cum e. Cât de multe excursiuni și contact deaproape cu ea; povești și legende în legătură cu podobele ei, urmărirea vieței ei în curgere, urmărirea făpturilor naturii în acțiune și în mediul lor de viață; descripțiunile poetice și poetizarea realităților ei științifice, și apoi natura supusă cercetărilor obiective. Va să zică natura pentru simțuri, natura pentru inimă și imagine, natura pentru știință; cele trei etape ale evoluției cunoașterii.

Fenomenele sufletești sunt mai greu de observat decât cele fizice.

Tinerii începători la științele naturale aduc o mulțime de observaționi proprii; nu tot aşa când li se fac lecții de psihologie în clasă. Dintrodată li se spun despre suflet, despre senzații, percepții, instințe, clasificarea actelor de voință, feluri de sentimente etc. Sunt puși să învețe pe de rost niște definiționi, niște legi, o massă de cunoștință abstracte, ne raportate la observaționi proprii și fără corespondent concret. O prezentare de piese anatomici izolate dintr'un corp omenesc desfăcut. Și cel puțin dacă s-ar face cercetarea lor în chip intuitiv ca într'o clinică de spital! Se învață dintr'o carte și se spune după ea...

Învățătorul trebuie să cunoască copiii și nu înseilarea neconturată a unor ființă abstracte. Să le simtă viață, să le descopere el sufletul.

Observația proprie e insuficientă; trebuie să recurgă și la observațiile altora. O anumită literatură și autobiografiile alese pot suplini și complecta datele psihologice Scriitorii au câte odată un simț de patrundere psihologică mai adânc și adesea intuișc fenomene interioare ce scapă ochiului comun ba poate chiar psihologilor... ceteriori în cărți de psihologii; și asta cu deosebire în viață afectivă. Legile psihologice stabilite, ca să aiă valoare reală, trebuie să complecteze prin exemple individuale dela diferenți însă, situații, cazuri concrete, manifestări exterioare ale sufle-

tului în mișcare. Literatura pomenită ne furnizează aceste exemple.

Dacă se inițiază elevul la analize psihologice din anumite pagini literare, va ajunge să fie tot aşa de atent și la viață, căci literatura nu e altceva decât exteriorizarea sufletului în acțiune.

Invățătorul n'are vreme să facă observații psihologice zi de zi; el instruеt, educă. Trebuie să vie cu cunoașterea, înțelegerea și dragostea de copii în bună parte formate. Și astă o poate avea, într'o măsură, din această literatură specială, care poate fi și o anexă și o anticipare a propriei sale experienții.

Reconstituiriile literare de copii, arhiva de observații culese din autobiografii, ne pot îndemna să căutăm mereu exemple și în amintirile noastre. După aceste materialuri de observație vin concluziile, definițiile din manuale, găsite în colaborare și de noi. Astfel psihologia educatorului începător capătă interes, viață, el căută suflete în copii și nu formule abstracte de dreptul de prin cărți.

Un exemplu:

Se spune în psihologiile școlare că unii copii au înclinare la muzică (tipuri auditive), alții la desen (vizuali), de pildă; dar un caz specific, o icoană a tipului complect nu se dă; trebuie deci căutat în literatură. Iată la micul *Christophe* cum se manifestă aptitudinile mu-

zicale; e descris de Romain Rolland¹ în romanul său *Jean Christophe*:

«El e la biserică cu bunicul. Se plătisește. Se simte foarte ne la locul lui.

N'are voe să se mișce, oamenii spun împreună cuvinte pe care el nu le înțelege și, apoi tac cu totii. Ei au o figură solemnă și posomorâtă.

Nu e figura lor de toate zilele. Ii privește intimidat. Baba Lina, vecina, așezată alătura de el, are o figură urâtă; în anumite clipe nu recunoaște nici chiar pe bunicul. Ii e frică puțin. Dar se deprinde și căută să alunge plătiseala prin toate mijloacele de care dispune. Se leagănă, întoarce capul ca să privească, trage pe bunicul de haine, observă pialele dela scaune, încearcă să facă o gaură cu degetul, ascultă cîrișpitul pasărilor, pune o mână să-și desfăcă fălcile.

Incepe o cascadă de sunete: orga cântă. Un fior străbate șira spinării. Se întoarce, își sprijină bărbia de spatarul scaunului și rămâne aşa, cuminte. Nu înțelege nimic din acel sgomot; e ceva care scânteie, un vîrtej, nu se distinge nimic. Se simte bine. Par că nu mai e așezat de un ceas pe un scaun care-i face rău, într-o veche casă plăticoasă.

I se pare că e suspendat în aer ca o pasare; și când fluviul de sunete străbate de la un capăt la altul al bisericii, umplând bolțile, lovindu-se

¹ Romain Rolland: *Jean Christophe* vol. I pag. 30.

de părești, este luat de el, ar săbura iute de îci
colo dacă ar fi lăsat. E liber, e fericit, se simte
iradiat... e potolit.

Bunicul nu e mulțumit de el. Nu șade frumos
la leturghie».

După această situație și altele ce urmează,
avem cunoașterea completă a copilului înzestrat
cu aptitudini muzicale.

Alt exemplu : Mila la copii. Invățătorii trebuie
să cunoască din cazuri, cât de multe exemplifi-
cări sugestive ; iată un exemplu :

«Când eram copii, roaiba era prietena noastră.
O biată iapă bâtrână care venia singură la ușă,
în fiecare seară, să-i dăm grăunte, o mână de
iarbă, căci ea mai nu mai putea paște. Se chinuia
rău.

Intr-o zi văcarul satului să insărcinat să ia să
o ducă la sănțul comunii, să-i facă seama acolo,
ca să nu se mai chinue... Am plâns la această
veste. Ne-am ținut câtă va vreme după biata
roaiba, dar văcarul ne-a gonit. Toată ziua aceia
am plâns cu lacrămi». (Din amintirile copilariei).

Nu e destul să relevăm faptul că copii sunt
sensibili la ucideri, la torturi, la mizerii, ci trebuie
să arătăm viitorilor invățători întreaga mană
festare a sufletului lor în acele împrejurări.

Exemplu de naivitate și fantazie, dor de ne-
cunoscut la copii, e bucata «Corăbierul» de
marele scriitor indian Rabindra Nath Tagore¹⁾.

¹⁾ Rabindra Nath Tagore : *Mama și Copilul* - (poeme)
trad. D. C. Delabaia. Biblioteca „Orizontul“.

«Corabia marinului Madhu stă ancorată la
cheiul din Raiguni. Zadarnic e încărcată cu că-
nepeă indiană și stă fără rost de o mulțime de
vreme.

Dacă mi-ar împrumuta mie corabia, aş înzes-
tra-o cu sute de vâsle și pânze i-aș punе, i-aș
punе cinci, ori șase, ori șapte.

Năș cârmui-o spre orașele pustii.

Aș pluti cu ea pe șapte mări, peste cele trei-
sprezece râuri din poveste.

Vrei mamă ? N'ai să plângi într'un colț ?

Nu mă voi perde în pădure ca Ramachandra
pentru a veni după paisprezece ani.

Voiu fi prințul din basme și-mi voiu umple co-
rabia cu tot ce mi-e drag.

Voiu lăua cu mine pe Ashu, prietenul meu și
voioși vom trece peste cele șapte mări și trei-
sprezece râuri din poveste.

Vom ridica pânzele în revărsatul zorilor.

La prânz, când tu te scalzi în lac, mamă, vom
fi în țara unui rege străin.

Vom trece prin strimtoarea din Tipurui și vom
lăsa în urmă pustiul din Tepantar.

La aprinsul lumânărilor ne vom întoarce și-ți
voiu povesti, mamă, tot ce am văzut.

Voiu străbate, mamă, cele șapte mări și cele
treisprezece râuri din poveste».

Să citim cu copiii și *Bunica lui Delavrancea*.
E atâtă atmosferă îmbietoare la poveste acolo,
că par că te simți și copil și bunică tot odată și
gata să asculti o poveste dela cineva, ori să

spui tu una copiilor. După aceste bucăți literare și altele de acest gen, nu-i aşa că vă simțiți într-o comunicativitate nouă? Că vă simțiți mai aproape de copii?

Indemnul de a spune povești copiilor izvorăște din acestea și nu din ordonațe ministerești, sau din poruncile reci ale catechismelor pedagogice. De 2000 de ani suntem sfătuși de filosofi teoreticiani să facem învățământul interesant copiilor, dar am rămas tot la uscăciuni didactice de formele învățării pe de rost. Literatura este aceea care ne transformă în oameni de cultură și ne dă entuziasmul ca să ne revărsăm prisosul sufletului nostru în folosul altora¹⁾. Și i-s'ar cuveni un loc mai larg în formarea educatorilor de mâine.

* * *

¹⁾ Aveau dreptate pedagogii vechi și unii mai noi cari recomandații educatorilor lectura vieților oamenilor ilustrii. Ne-ar trebui o asemenea carte de avânt despre oamenii cari au crescut, au luptat, au suferit, au biruit în toate ramurile de activitate umane, nu numai cei puși în istoria pedagogiei. *Romain Rolland* sfătuiește tineretul să cunoască asemenea vieți eroice. Zice el în prefața *vieții lui Beethoven*: „Un materialism lipsit de vreo frumusețe apasă gândirea și împiedecă mersul înainte al guvernămintelor și al indivizilor. Omenirea moare asfixiată în egoismul ei prudent și urât. Omenirea se înăbușă. Să deschidem ferestrele. Să lăsăm aerul curat să intre. Să respirăm răsuflarea eroilor“. În acest gen avem cartea admirabilă a prof. I. Simionescu: *Străinii* (ed. C. R. București).

Ne trebuie o bună psichologie a copilăriei — să-i zicem cu numele tehnic: pedologie — în românește, complectă și pentru învățători.

Psihologiile generale ce le avem au prea puține aplicații, pline de definiții și sărace de exemple. Traducerile sunt sau rău alese, sau savante și incomplete. Cea mai bună ca metodă fi *Psihologia pedagogică* de *Martig* din ed. Casei Școalelor (tradusă; cam veche ca fond); în franțuzește: *Psychologie appliquée à l'éducation* de *E. Rayot* și alta de *Alengry*, 2 vol.

Ne-ar trebui încă o culegere sistematică ca parte aplicată la pedologie, din: *Jammes Sully: Etudes sur l'Enfance*; *Paola Lombroso: Vita dei Bambini* (Viața copiilor); din: *Preyer*, din *Binet, Egger, Gross, Sikorski, Stern*, din cărțile lui *Bernard Pérez* și alții. Cartea d-nei *de Saussure: l'Education progressive* (2 vol.) deși veche, totuși e bună pentru începutul cunoștințelor învățătorilor noștri. Barem pe *Compayré: L'Evolution intellectuelle et morale de l'enfant*, l-aș cere la orice examen de definitivat sau înaintare.

Inchipuiți-vă lacună: Programele școlilor normale prevede psihologia generală și nu pomenesc nimic de psihologia infantilă. Lucrul acesta trebuie îndreptat în programele și manualele viitoare.

Sufletul copilului descris de literați, ori culeși din biografii și monografii, ar completa psihologia de principii și formule.

Si aş mai adăuga în programul școlilor normale și seminarii, ca lecturi extrașcolare pentru cunoașterea și iubirea copilului, a coborîrii noastre în sufletul lui, încă două genuri: a) Literatura copilului pentru copil și b) acele romane, novele cu subiecte din viața copiilor, cetarea lor întreagă, cum ar fi: *David Copperfield* de Dickens, *Copilăria mea* de Gorcki, *Jack și Picciul* (Le petite Chose) ambele de Alphonse Daudet, apoi din *Jules Renard*, *Lichtenberger* etc.

Cartea aceasta are intenția să îndrepte atenția educatorilor spre acest gen literar, ajutător psihologiei.

La observația că înfățișind tipuri de copii excepționali (în mare parte cu înclinații artistice) cu mult înzestrăți peste cei normali, putem răspunde că reducând proporțiile, avem măsura obișnuită a suflului copilăresc în genere, în care se oglindesc măcar parte din amintirile copilăriei noastre.

Indicator

Anatole France:

Cele dintâi amintiri din casa părintească.

Dorul de libertate și de hoinăreală.

În tovărăsie rea.

Manifestarea instincțului de proprietate la copil.

Moartea bunicii: sentimentul morții la copil.

Orizontul geografic al copilului.

Fantasia geografică, dorul de necunoscut.

Iluziile copilului.

Nu tulburăți jocul copiilor; dați-le daruri după gustul lor.

Poveștile și fantasia copilului.

Frica copilului.

R. P. R.

REGIUNEA DOBROGEA

Anatole France : Sentimentul religios ; Biblia copilului.
Imitația și fantasmagoriile copilului.
Setea de glorie
La împărțirea premiilor.

* *

Leon Tolstoi : Cele mai vechi suvenirsuri.
Intâiul limbaj la copil.
Sărăcia de experiență și imaginație la copil.
Suferințele morale la copii.
Copiii trăiesc pentru clipa prezentului.
Amorul propriu.
Copilul caută să imiteze pe cei mari.
Rădăcinile adânci ale iubirii.
Rădăcinile tendinței spre rău la copil.
Invățătorul iubit și cel antipatic.
Ură față de examene.
Educația falșă, pentru aparențe.
Adulții greu înțeleg pe copii.
Sentimentul morții la copil.
Cum copiii simt sentimentele noastre.

Leon Tolstoi :

Cum reacționează copiii când le facem lecții plăcitoase.

Religia la copii.

* *

Charles Dickens :

Dickens ca educator.

Nevoia de a colabora cu copiii.

Bunătatea și mila față de copii.

Spiritul de observație.

Fantasia copilului, efectul povestirilor de seară.

Tată vitreg, suferințele copilului.

Refugiu în povești.

Masacrul inocenților la școale de fapte pozitive de abstracții și bucheriseli, fără observație.

Reacția împotriva acestei școale.

Sufletul copilei crescută în curtea închisoarei, nos-talgiiile ei.

Copiii orfani din aziluri.

* *

Jules Michelet :

Cum a făcut copilul cunoștință cu mizeriile vieții.

Consecințele sensibilității sale.

Jules Michelet : Amintirea tatălui.
 Izolarea copilului.
 Ca Robinson; imaginația.
 Reveria copilului.
 Religia copilului.
 Cum s'a trezit gustul pentru istorie și cum trebuie tratată istoria.
 Gustul pentru natură.
 Cum trebuiește tratate șt. naturale, geografia.

* * *

Göthe : În legătură cu frica la copii ; casa părintească.
 Pentru învățământul locului natal ; istoria.
 Dorința de a ști a copilului.
 Impotriva gramaticei.
 Simțul religios.

* * *

Alphonse Daudet : Imaginația copilului,
 Imitația lui Robinson.
 Despărțirea de locul liber din natură.
 Deziluziile copilului în casa de la oraș
 Revederea locului de naștere.
 Efectul rău asupra copiilor când părinții se mută dintr'un loc în altul.

Alphonse Daudet : Copilul neglijat de mama.
 Tatăl vitreg.
 Școala bucherisellii și silniciei.
 Nostalgia pentru natură și libertate.
 Educația primită de la natură.
 Revederea locului iubit al copilariei.

* * *

André Theuriet : Fantasia, reveria, iluzia, halucinația la copii.
 Iubirea de natură.
 Invățatura din cărți și cea din natură.
 Misterul, dorul de necunoscut, hoinăreală.
 Efectul poveștilor.

* * *

Frédéric Mistral : Cum a fost crescut în povestile și legendele locului natal.
 Impotriva școlii utilitariste, pozitiviste.
 Vagabondajul în natură.
 Protestul copiilor împotriva învățământului de vorbe.
 Educația în mijlocul naturii.

Frédéric Mistral : Sărbătorile ; iluziile la copii.
Înrâuririle mediului natal ;
tradiția.
Școala regionalistă.

* * *

Herbert Spencer : Cea mai veche amintire păs-
trată.
Când copilul e lăsat singur.
Ce datorește strămoșilor (e-
reditatea).
Cum a învățat carte.
Predispozițiile.
Cum s'a cultivat dragostea
de știință.
Fantasia copilului.
Copiii.
Pozitivismul său, originile
lui.

* * *

Romain Rolland : Psihologia unui copil ge-
nial (muzicant).
Cum Cristophe a biruit mi-
zeriele și piedicile.
Ra porturile între părinți și
copii.
Cele dintâi senzații ale
pruncului.
Iluziile, mobilitatea spiri-
tuală a copilului.

Romain Rolland : Cum își largeste cercul de
viață, experiențele lui.
Fiori de spaimă.
Privind cerul, natura.
Când Christophe ascultă
istorii.

Jocurile fantaziei.
Duioșii materne.
Religia copilului.
Cum s'a manifestat simțul
muzical.
Sunetele îl captivă mereu.
Copilul aude orga la bi-
serică.
La pian, când e singur.
În binecuvântata natură.
Cum îs'a insuflat cultul
naturii.
Cum prin natură și-a cul-
tivat simțul muzical.
Împotriva școlii de vorbe
și pentru libertatea
copilului în natură.

* * *

Pierre Loti :

Cele dintâi amintiri.
Cei dintâi fiori de teamă
Cele dintâi amintiri din na-
tură.
Când a văzut întâia oară
marea.

Pierre Loti :

Extazurile copilului în fața,
naturii.
Sensibilitatea copilului.
Simțul religios.
Fantasia copilului.
Reveria, iluzia, nostalgia co-
pilului.
Nu putea suferi cărțile și
ocupațiile obligatorii.
Cum s'a trezit dorul de de-
părțări.
Instinctul de colecționare.

* * *

Friedrich Paulsen : Valoarea educativă a locu-
lui natal.
Valoarea educativă a na-
turii.
Satul pentru educația so-
cială a copilului.
Cele dintâi lecții de științe
naturale.
Copiii de țară și cei de oraș.

* * *

Ernest Renan :

Puterea mediului natal.
Puterea tradiției, a rasei.
Influența povestirilor din
copilărie.
Flori de frică.

Ernest Renan :

Sentimentul religios, origi-
nele lui.
Școala preotească.
Evoluția unei credințe.

* * *

Edmondo de Amicis : Iubirea de natură.
Imaginația copilului.
Simțul religios.
Cele dintâi călătorii, va-
loarea lor educativă.
Poveștile și efectele lor.
Conștiința morală a copi-
lului.
Când copiii văd piese de
teatru neînțelese.
Iubirea de soldați.

* * *

Jean Aicard :

Cele mai depărtate amintiri.
De ce copiii se ascund.
Când a murit mama.
Cea dintâi nedreptate.
Mama Natură.
În lipsa mamei
Nu e mama.
Mama vitregă.
Bunul Dumnezeu.

* * *

Chateaubriand :

Cele dintâi afecțiuni; sen-
zibilitatea.

Chateaubriand : Jocurile copilărești.
 Copilul se anunță rău.
 Copilul nu era aşa; era
 mândru.
 Sentimentul religios.
 Intâilele cărți cetite.
 Ereditatea.

* * *

Henry Bordeaux : Valoarea educativă a ve-
 trei părintești.
 Locul natal (regionalismul).
 Efectul povestirilor la copii.
 Biblia.
 Dorul de necunoscut.
 Educația interesului pentru
 natură.
 Valoarea educatoare a tra-
 diției.
 Imitația, aventurile la copii.
 Exaltarea prin povești.
 Simțul religios.

Anatole France¹⁾ Amintiri din copilărie

Incepem culegerea, ca simple documente, din tot ce s'a scris cu simț psihologic ca amintire din copilărie, având convingerea că aceste date vor lămuri abstractele principii ale psihologiei; că aceste culegeri vor desluși multe taine, vor da bune călăuze educative, că în sfârșit, vor insufla o mai caldă simpatie pentru copil, decât recile reguli ale psihopedagogiei învățate pe de rost, fără viață și fără observație proprie.

¹⁾ Mare scriitor francez, poate cel mai fin din ce trăesc azi. Erudit cunoșător a tot ce a produs ca gândire și artă, spiritul omenesc în toate timpurile. Intelectual, sceptic, ironic; umanitarist și pacifist.

Pentru ceia ce ne privește, a se vedea cele trei cărți *Le Livre de mon Ami, Pierre Nozière și Petit Pierre*, toate cu amintirile copilăriei sale, (ed. Calman Levy: Paris.)

Cele mai vechi amintiri.

Anatole France păstrează amintiri dela 3—4 ani: «imagini izolate, vii, pe un fond întunecat și misterios».

«Eu văd încă această odaie cu tapetul verde plin de frunze și flori și o gravură frumos colorată, înfățișând, precum am aflat mai târziu, Virginia trecând la brațul lui Paul, o apă». Iși amintește patul de copil «care stătea ziua într'un colț și pe care mama îl așeza în fiecare seară, în mijlocul odăii, ca să fiu mai aproape de ea. Perdelele patului mă umpleau de spaimă și de admirare. Dar până s'a adorm... ce de rugăminți, lacrimi și sărutări! Și nu numai atâtă: Săream numai în cămașă din pat, ca un ie-puraș alb de casă. Mama mă scotea de sub mobile și mă așeza iar în pat».

Iși aduce aminte de două vecine «una îmbrăcată în alb și alta în negru», la care mergea pentru prăjituri.

Acele dame aveau «mii de lucruri care mă cufundau în extaz. Dar nimic nu întreceau cele două maimuțe de porțelean așezate pe sobă, de o parte și de alta a pendulului. Ele ridicau capul și scoteau limba.

Mai aveau de asemenea un covor cu flori pe care mă tăvăleam cu deliciu și o canapea mică dulce și adâncă, pe care o făceam când vaporuș, când cal, când o trăsură». Din sofrageria damelor, micul Anatole reține: «Un tablou cu ceas care reprezenta un munte cu o biserică pe

malul mării, subț un cer albastru. Când ceasornicul bătea, o corăbioară se mișca, un tren ieșea dintr'un tunel și un balon se ridică în aer».

„Noi ocupam un apartament plin de lucruri stranii.

Pe peretei, trofee de arme sălbaticice peste care erau aşezate crani și păr de oameni, luntrișoare săpate în lemn, atârnate alături de crocodili împăiați. Subt sticle erau păsări, cuiburi, ramuri de mărgean, diferite schelete mici, cari toate păreau pline de răutate și ură». Erau colecțiile tatălui, un doctor savant, iubitor de colecții rare. Mumai salonul era prietenos, unde sta mama și copilul. Era «numai trandafiri» salonul, până și peretii erau plini de trandafiri zugrăviți.

Imagini frumoase!

Cât de multe să dați copilului; icoanele frumoase fac copilăria frumoasă și viața de mai târziu, bună. Copilăria noastră săracă dela țară n'a avut parte de ele. Mi-aduc aminte că sora mea avea un jurnal de mode cu multe vederi de prin orașe. Il ținea ascuns în ladă într'altă odaie. Mă duceam pe furiș, scormoneam peste tot și găseam «pozele». Mă uitam la ele, pe ascuns în fiecare zi și le puneam la loc cu evlavie. Eram fericit câteva clipe! Și azi aş fi în stare să spun exact ce cuprindeau acele desenuri; și avem numai 6—7 ani atunci.

Dorul de libertate și hoinăreală. Tovărășia rea.

Micul Pierre locuia închis în niște apartamente din mijlocul Parisului sgomotos. Făcea totuși

zilnic plimbări până la grădina Plantelor, însotit de cineva. Avea jucării și desemnuri de toate felurile și în număr foarte mare. «Totuși invitam un alt copil. Se numea Alfons. Mama sa era spălătoareasă și locuia în curtea noastră. Acest copil toată ziua se juca în curte, rătacea pe cheiu și pe uliți; îl vedeam dela ferestra. Îl invidiam. Aș fi vrut și eu să mă duc la el, în libertate, pe la ape. El n'avea de învățat ca mine, fabulele lui La Fontaine; nu se temea să fie dojenit pentru o pată pe bluză. El nu era ținut să zică «buna ziua Domnule!» ori «bună seara Doamnă!» persoanelor ale căror zile și seri, bune sau rele, nu-l interesa de loc; el n'avea ca mine un cal mecanic și o mică arcă a lui Noe, ci se juca după fantasia lui, cu vrăbiile pe care le prindea, cu câinii, cu caii din grajduri... Era liber și curajos. Din curte, domeniul său, mă privea la fereastră, cum te uiți la o pasare în colivie».

Alfons umbila desmățat, rupt, cu capul gol și picioarele murdare ca pământul. Se amuza tot cărând cu ardoare niște pietre din curte. Făcusem semn lui Pierre să coboare ca să se joace împreună. «Indată ce am luat bolovanul în mâna, m'am simțit răpit dela pământ. Guvernanta m'a dus iar sus în casă și m'a spălat cu săpun pe mâni; acolo mi-a fost rușine să mă joc cu jucăriile mele. — Alfons, zice mama, este un copil rău crescut, este un nenorocit, fără voia lui;

dar copiii binecrescuți nu trebuie să se întovărășească de căt cu cei la fel cu ei.

Eram un copil întelept. Am reținut cuvintele mamei și ele se asociară nu știu cum, în ceia ce privește copiii blestemăți, cu unele explicări din Biblia mea ilustrată. Atunci sentimentele mele pentru Alfons s'au schimbat; nu-l mai invidiam; el îmi inspira un amestec de milă și desgust...

Intr-o zi l-am văzut cum chinuia papagalul unui vecin; mă uitam la acest Cain întunecat, în fața-i sălbatecă, torturând pe micul Abel..» Milosul Pierre, dela fereastră, se gândeau să-i trimeată un sărut, ca să-l înduioșeze, o floare, căluțul cu mecanism, dar se gândi că Alfons n'ar aprecia aceste daruri tandre... În cele din urmă i-a trimes o ciorchină de strugure.

Manifestarea instinctului de proprietate

Când copilul se dusese odată la cucoanele vecine («cea albă și cea neagră») ca să se joace cu canapeaua, găsi acolo un domn așezat în canapeaua mea, cu picioarele pe covorul meu, discutând cu cucoanele. «Aceasta nu mă mulțumia deloc, căci eu am refuzat, din acest motiv, să îmbrățișez dama îmbrăcată în «alb și pe cea în negru» cum făceam de obiceiu altă dată». Cauza? Un strein se făcuse stăpân pe covorul și canapeaua lui; iar cucoanele în loc să-l gonească, stăteau la vorbă cu el. Si pentru-ce acest străin «a avut îndrăzneala să se prezinte la amicile mele?» Alt motiv care-l turbura.

Moartea bunicei. Sentimentul morții la copil.

Moartea de obicei nu mișcă pe copii. Dacă plâng, plâng printr'un fel de transmisiune dela alții, bănuind vag, că trebuie să fie ceva rău. Copiii n'au elementele experienții vieții pentru a încerca acest sentiment. Ceiace e pentru fiacău simțimântul de tată, tot aşa e și pentru copilul de 4—5 ani și chiar 6 ani, sentimentul despărțirii veșnice, prin moartea unei ființe scumpe. Instinctul lor de conservare nu-i încă direct și conștient atins.

Goethe în «Werther», pune în gura unui copil, mi se pare fratele eroinei, povestind moartea mamei la vîrsta când nu a plâns și n'a înțeles dece «oamenii negri au luat pe mama de acasă».

Când a murit bunica lui, Anatole France avea cam cinci ani.

Să-i ascultăm amintirile de atunci :

«Eu vedeam că mama plânsese... Am simțit și eu o impresie puternică... N'ăș putea spune că era o impresie tristă. Tot drumul m'am gândit la bunica, dar nu puteam să-mi fac nicio ideie ce i s'a întâmplat. A murit ! Nu ghiceam ce putea să fie aceasta. Simțiam numai că ceasul era grav. Printr'o iluzie, explicabilă poate, credeam că văd vechinătatea casei mortuare sub influența morții bunicei, că tăcerea matinală a străzilor, mersul repede a trecătorilor, sgomotul ciocanelor în ateliere, aveau drept cauză moartea bunicei.

La această idee care mă preocupa, asociam frumusețea arborilor, dulceața aerului și lumina cerului, remarcate pentru prima oară... Simțiam că merg pe un drum de mister... Mi-era frică și privii spre mama... Bunica era culcată și avea ochii închiși.

— Sărută pe bunica, îmi zise mama. Întinseiu buzele. Simții ceva rece, fără să pot spune. Am plecat capul în jos și am auzit pe mama plângând cu hohote. Nu știu ce-am mai făcut, dar servitoarea bunicei m'a luat de mână, m'a scos din odaia aceia și m'a dus la un negustor de jucării... Am ales o prăstie și am început să arunc în frunzele copacilor.

Uitasem pe bunica».

Orizontul geografic al copilului. Fantazia geografică.

La vrâsta de 4 ani când vizita damele vecine ca să se uite la maimuțele de porțelan, află că ele (maimuțele) «veniau din China și mă hotărî și eu să mă duc acolo. Greutatea era că trebuia să fiu condus de guvernanta mea. Aflai cu certitudine că China era după Arcul de Triumf (monument al Parisului) dar nu găsiam nici un mijloc să ajung până acolo».

«Pentru mine universul nu trecea dincolo de splaiul Malaquais¹⁾). Respiram regiunea de eleganță și glorie a Tuileries-lor, a Louvre-ului și palatul Mazarin. Până la 5 ani nu explora-

¹⁾ Cam în mijlocul Parisului.

sem părțile universului de dincolo de Louvre, pe malul drept al Sienei. La capătul străzii Petits Augustins credeam sigur că e capătul lumii. De această parte, marginile abisului erau păzite de un mistreț monstruos și patru urieși de piatră... cari îmi inspirau o groază misterioasă»..

Urieșii grozavi sunt cele patru statui: Bos-suet, Fenelon, Fléchier și Massillon. Copilul mergea cu bona sa rână la grădina Plantelor; iar limita lumii era la podul Austerlitz de pe Siena. Ce era dincolo? Mister. Ardea de dorință de a ști ce e mai departe de aceste lucruri. Ipotezele lui erau naive și pline de poezia închipuirilor copilărești.

Proiecta lumea fantaziei lui hrănire zilnic cu scenele Bibliei cu poze. «Dincolo de podul Austerlitz se întindeau minunile din Biblie... Intrăcolo eu aşezam pământul Sfânt și Marea Moartă; gândeam că dacă aş putea merge mai departe, aș vedea pe Dumnezeu în rochie albastră, cu barba albă purtată de vânt, iar Iisus mergând peste ape; preferam să văd pe Iosef care putea să trăiască încă, căci era Tânăr când a fost vândut de frații săi. Eram încredințat de aceasta prin considerația că grădina Plantelor nu era altceva decât Raiul pământesc, poate puțin învechit, dar nu mult schimbat...»

Aveam probe. Văzusem Paradisul în Biblia mea cu poze și mama îmi spunea: «Raiul pământesc era o foarte plăcută grădină cu arbori frumoși și toate animalele creațiunii». Ba s'a

mai adăogat ceva de atunci la Raiu; s'au pus grilajuri în jurul animalelor. «Și îngerul care ținea sabia arzătoare în mâna, la intrare, s'a înlocuit printr'un soldat cu pantalonii roșii... Eram măgulit că am făcut această descoperire importantă. O țineam în secret și n'o spuneam niciodată, nici mamei»...

Mai familiare îi erau străzile de pe lângă Siena. «Acolo vedeam chiar corabia lui Noe din Biblia cu stampe». Corabia era trasă la mal și ieșia din ea un fum subțire.

Copilul își explica schimbarea: «Ne mai fiind potopul, s'a făcut din corabie un stabiliment de baie».

Toate acestea la vîrstă de cinci ani. La șase ani:

Credea că «pământul formează un cerc larg în jurul casei noastre».

«Lumea mi-o închipuiam ca o cutie mare de Nürnberg, al cărei capac se închidea în fiecare seară, când oamenii și femeile» se așezau la odihnă în ea.

«Mama îmi spunea că fluviile curg spre ocean și că apa Sienei curge fără încetare; dar eu respingeam această idee ca foarte tristă. Îmi lipsea spiritul științific, dar îmbrățișam această iluzie.

Louvre-ul și Tuileries, cari înălțau în fața mea liniiile lor mărete, îmi erau un subiect de îndoială. Nu puteam crede că aceste monumente să fi fost ridicate de zidari ordinari, dar totuși

filosofia mea nu mi dădea să cred că aceste zidiri să fi fost înălțate prin farmec. După lungi reflexiuni mă încreștințam că aceste palate fusese să clădite de dame și cavaleri frumoși, îmbrăcați în haine de mătase, de dantele, acoperiți cu aur și pietre scumpe, purtând pene la pălării».

«Este adevărat, făcusem câteva călătorii cu trenul, dar n' am avut niciun folos din punct de vedere geografic... E de mirat că am avut despre lumea morală o concepție atât de puțin conformă cu realitatea lucrurilor».

Nu tulburați jocul copiilor; dați-le daruri după gustul lor

In toiul jocurilor închipuirii sale, copilul se cufundă cu totul, ca un pios în extazul divin, fără a mai lua seama la ceia ce îl înconjoară; plutește în farmecul fantaziei sale și orice deranjare îl indispușe.

«Intr'o zi pe când eram ocupat cu desemnul — făceam niște oameni — mama mă strigă, fără să se gândiască că mă deranjează... Voia să-mi facă toaleta. In clipa aceia nu simțeam necesitatea și vedeam neplăcerea, rezistam și făceam grimase.

Mama îmi zicea :

— Vine nașa ta și nu-i frumos să te găsească neîmbrăcat.

Nașa îmi aduse daruri care nu păreau făcute pentru mine.

Eu trăiam cu cărțile mele, pozele mele, cu cutiile mele de culori și cu tot arsenalul unui copil intelligent și slăbus, deja sedentar, care se iniția naiv prin jucării, în sentimentele formei și ale culoarei, cauza atât dureri dar și bucurii. Cadourile alese de nașa nu intrau în gusturile mele. Era un mobilier de sport și gimnastică ; trapeză, frânghei, băre, greutăți... tot ce trebuie pentru exercitarea forței... Ele mi-au părut grele reci, fără inimă..

Pe atunci copilul avea cam cinci ani.

Poveștile și fantasia copilului

Efectul povestirilor tragice asupra copiilor prea nervoși, că o fantazie prea vie, poate fi câteodată pînă de urmări pentru sănătatea lor. Aici stă izvorul fricei. Scenele povestite se exagereză în neînfrânata lor închipuire, iau proporție fantasice, se proiectează în lumea externă, luându-se drept realități în cutare imprejurare. Cu deosebire întunericul reaprinde scenele povestiei ca la un film cinematografic. Din copilăria lui A. A. (tot cam pe la 5 ani) avem un exemplu :

Mamă-sa i-a spus povestea celor doi copii ai regelui Eduard, cari au fost răpiți dela sânumi mamei de un unchiu rău al lor și închiși într'un turn al Londrei.

Indată după asta, mama a plecat cu micul (Pierre) Anatole la o rudă a lor, care stătea într'un etaj, undeva. Coridorul era întunecos și scara troznea; urcușul era ca într'un turn mo-

horât. Vedeți, situația era cam asemănătoare cu cea din poveste. Copilul, în întunericul de pe scară, a început să plângă de spaimă, că-l urează să-l închidă în turnul copiilor regelui Eduard. Un câine lătră în capul scării: Era de sigur, câinele paznicului turnului. Copilul tipă, urla, se acăta disperat de rochia mamei să nu-l lase...

Nu s'a liniștit decât atunci când au ajuns în casă. Acolo s'a jucat cu cățelul, i-a dat chiar să mânânce din prăjiturile ce le căpătase dela găzădă, pentru că el a lătrat atunci când au venit ucigașii la copiii regelui Eduard în turn.

A ținut să întrebe pe găzădă dacă copiii regelui mai sunt și acum în turnul Londrei.

Odată învățătoarea îi spuse o poveste în care erau multe cuvinte neînțelese de copil; în ansamblu el simțea însă ceva frumos și trist. Copilul avu fiorul poeziei și melancolia cuprinsului fără a fi în stare să explice sensul literar al textului. Lucrurile obscure pot fi lucruri mișcătoare și este adevărat că vagul place inimeloștinere.

Nu e nevoie să înțelegi mult ca să simți mult

Lacrămile izbucniră din inima prea plină a copilului și n'a fost chip să î se opreasă su-ghiturile.

Alt exemplu din aceiași copilărie și tot despre efectul povestirilor în imagini monstruoase:

«Dar abia culcat, vedeam cum niște ființe ciudate defilau pe lângă mine. Aveau nasurile și niște ciocuri de barză, mustățile în sus, pân-

tecele ascuțite și picioarele cu ghiare de cocoș. Ele treceau în profil, cu un ochiu rotund în obraz, purtând mături, perii, chitare, siringi și alte instrumente necunoscute. Ele se scurgeau dealungul zidului, fără ca vreuna din ele să se apropie de patul meu. Vegheam, țineaam ochii deschisi».

Somnul copilului era tulburat de aceste fan-tome, aproape în fiecare seară.

Senzațiile de frică apar noaptea și la oamenii mari, nu numai ia copii. La copiii cei nervoși, impresionabili, cu o fantezie prea aprinsă (cum a fost acest copil minune destinat să ajungă un mare artist) apariția fantomelor tulburătoare, sunt o consecință a zilei. Copiii au văzut ori au auzit în timpul zilelor trecute, scene sau povești de acelea cari provoacă frica, desemnuri cu monștri. Și fără asta, copiii excitabili își creiază fantome fără impresii de afară.

Ne având experiență și simțul de autocritică, le iau drept realități. Seară le visează, le văd și eavea, în proporții fantastice, monstruoase.

Chiar Anatole France se explică pe sine:

«În copilăria mea, o vecină de-a noastră, vânzătoare de poze, tapeta zidul cu figuri grotești și eu le priveam în fiecare zi când mă duceam la plimbare; îmi hrăneam ochii cu acești monștri și când mă culcam în pătuțul meu, le revedeam fără să le recunosc». Poate că și vedereala colecțiilor de schelete, animale fioroase,

din odaia tatălui, adăugau la această exaltare a închipuirii în fie care seară.

Consiliul pedagogic este evident :

Dacă nu putem oferi copiilor numai scene frumoase, cel puțin să-i ferim de toate cele prea fantastice, monstruoase, provocătoare de spaimă.

Ce înrâurire a avut o Biblie ilustrată asupra închipuirii copilului

«Cea dintâi idee despre lume am primit-o de la vechea mea Biblie ilustrată... Vedeam în ea cai, iepuri, purcei, găini, berbeci cu coada groasă. Eva se plimba printre animalele creațiunii. Mi-e îmi plăcea mai mult caii. Pe foaia a șeaptea (văd încă) era corabia lui Noe în momentul când animalele alese se urcau în ea. Corabia lui Noe era în Biblia mea, un fel de șaică, la mijloc cu o casă de lemn cu un acoperiș în pentă dublu. Ea semăna exact cu aceia ce mi s-a dat cador și care mirosea a rășină. Și aceasta era o mare probă de adevărul celor scrise în Sfânta Carte. Imi plăcea să mă uit la Samson ridicând porțile Gazei. Acest oraș, Gaza, cu turnurile lui, cu clopotnițele lui, cu apa lui și buchetele de păduri în juru-i era fermecător. Samson ducea câte o poartă supt fie care braț. Aceasta îmi plăcea mult. El era amicul meu. Era puternic simplu, fără umbră de răutate; el mi-a fost cel dintâi dintre românci și încă dintre cei mai sinceri».

O probă cât de mult iubesc copiii lucrurile

și acțiunile mari ce trec dincolo de obișnuitul de toate zilele :

«Mărturisesc, nu înțelegeam sirul evenimentelor în vechea mea Biblie și mă pierdeam în războale Filistenilor și Amalecitanii. Ceeace admiram mai mult la aceste popoare, era îmbrăcămîntea, a căror varietate mă uimea. Vedeam căști, coroane, turbane minunate...»

Aviz: Nu mai povestîți copiilor războaie cu motivele lor politice:

„Din Noul Testament al Bibliei mele am un farmec mai intim și păstrează un suvenir delicios despre grădina în care Isus se arăta Magdalenei ..

„In fiecare seară, la lampă, eu foiletam vechea mea Biblie și somnul, acel somn delicios al copilariei, invicibil ca o dorință, mă transporta în călduțele sale umbre cu sufletul încă plin de imagini sfintei. Și patriarhii, apostolii, femeile cu veșmintele lor largi, își prelungeau în visele mele viața lor supranaturală. Biblia mea devine pentru mine realitatea cea mai sensibilă și eu mă sileam să conformat lumea cu ea“.

Iubirea de glorie ; imitația și fantazia ; alte fantasmagorii copilărești

„In vîrstă fragedă nutream dorința să mă ilustrez fără întârziere și să rămân în memoria oamenilor. Căutam mijlocul tot întinzând soldații mei de plumb pe masa din sofragerie. Dacă aş fi putut, aş fi mers să cuceresc nemurirea pe câmpul de bătălie...“

Dar n'aveam cal, uniformă și inamici, lucruri esențiale gloriei militare. Iată pentru ce m'am gândit să mă fac sfânt. Aceasta cel puțin, cere lucruri puține și-mi aducea laude multe. Mama era pioasă. Pietatea ei mă mișca mult. Ea îmi cetea adese ori *Viețele sfintilor*, pe care le ascultam cu deliciu și cari umpleau sufletul de surpirze și de dragoste. Eu știam acum ce făceau oamenii lui Dumnezeu, ca să aibă o viață prețioasă și plină de merite. Martirul este o extremitate cu care nu mă puteam împăca. Nu mă gândiam la apostola și predică, căci nu erau în puterile mele. Alesei atunci austерitatea că fiind mai ușoară și mai sigură. Pentru a mă dedă ei fără întârziere, am refuzat să mănânc. Mama, care nu înțelegea nimic din noua mea vocație, crezut că sufăr de ceva și mă privea cu neliniște. Apoi amintindu-mi de Simon Stilbul, care a trăit pe un stâlp, mână urcat și eu pe fântâna bucătăriei, dar mult n'am trăit acolo, căci Iulia, bona noastră, m'a coborât repede-repede. Coborât de pe fântână, mă aruncai cu ardoare pe drumul perfecțiunii, hotărât să imitez pe Sfântul Nicolae de Patras, care împărtea averile săracilor. Fereastra cabinetului tatălui meu dădea în stradă. Am aruncat pe fereastră o duzină de bani noi, strălucitori, aruncai de asemenea și bilele și sfârzieaza cu biciul de piele...

— Acest copil este stupid! zicea tatăl meu, închizând ferestrele. Dar eu ziceam că tata ne-

fiind sfânt ca mine, nu împărția cu mine gloria fericiților și acest gând m'a măngâiat mult.

Când venia ciasul de plimbare, mi se punea în cap pălăria, eu smulgeam penele, după pilda fericițului Lavru, care, atunci când i se dădea o pălărie veche, avea grija să o tăvălească în gunoiu, înainte de a o pune în cap. Mama aflând de întâmplarea cu bogățile mele, cu pălăria, ridică din umeri și suspina.

La plimbare țineam capul plecat pentru a nu mă lăsa distrat de obiectele exterioare, conformată-mă astfel unui precept din *Viețile Sfintilor*.

Și pentru a-mi desăvârși sfîntenia, îmi făcui din căptușala unui vechiu scaun, brâul de martir pentru pedepsirea trupului meu.

Dar avusem să îndur din nou neplăceri din partea guvernantei Iulia, care mă surprinse chiar în momentul când imitam pe fiul sfântului Francisc. Oprindu-se numai la aparență, eșa văzu că eu am rupt un scaun.

Reflectând la penibilele incidente din timpul zilei aceleia, am recunoscut că e foarte greu de practicat martiriul în sânul familiei. Am înțeles atunci pentru ce sfintii Anton și Ieronim s-au retras în pustiu între lei și m'am hotărât și eu că chiar de a doua zi să mă fac pusnic. Am ales ca loc de ascuns labirintul grădinei Plantelor. Acolo eu voiam să trăesc în contemplație, îmbrăcat ca sfântul Paul Eremitul, într'o haină de foi de palmier. Și gândeam: „Vor fi în grădina

aceia rădăcini pentru hrana mea. Voiu găsi o colibă în mijlocul muntelui. Acolo voiu fi în mijlocul dobitoacelor creațiunii ; leul care a scosbit cu ghiarele sale mormântul pentru Sfânta Maria Egipteană, va veni să mă caute pentru a împlini datoriile lui de gropar pentru vreun pusnic vecin. Poate că voiu vedea acolo, ca și sfântul Anton, pe omul cu picioare de tap și calul cu trup de om. Si poate că îngerii vor veni și m'or ridica dela pământ în cântece".

Hotărârea mea îmi părea mai stranie, când știau este, Grădina Plantelor era pentru mine un loc sfânt, asemănător Raiului pe care-l vedeam ilustrat în vechea mea Biblie cu stampe. Guvernanta mea mă ducea adeseori acolo și simțeam o sfântă bucurie. Cerul îmi părea mai spiritualizat și mai pur ca alte dăți; și norii cari treceau pe deasupra cușcilor cu tigrii, papagali pe deasupra casei elefantului, groapei cu urși, lăsau să-mi apară în contururi de ceată, Dumnezeu tatăl cu barba albă, cu rochie albastră și cu brațele întinse pentru a mă binecuvânta cu antilopa, gazela, iepurașul și porumbeii.

Si când eram aşezat sub cedrul Libanului, vedeam coborând în lungul ramurilor, peste mine, razele cerești pe care Tatăl cel veșnic le trimitea prin degetele sale.

Animalele cari mâncau din mâna mea și mă priveau cu bunătate, îmi aduceau aminte de ceiace-mi spunea mama despre Adam, în zilele nevinovăției primitive.

Creațiunea strânsă toată acolo, ca odinioară în casa plutitoare a patriarhului, se reflecta în ochii mei, împodobită cu toată grația copilărească. Si nimic nu-mi pătu Paradisul meu : Nici guvernantă, nici militari, nici neguștori. Dimpotrivă, eu mă simțiam fericit lângă aceste ființe umile, ca cel mai mic între toate. Totul îmi părea limpede, plin de iubire și bunătate ; era idealul meu de copil. Am adormit cu hotărârea de a merge să trăesc în mijlocul acestei grădini, ca să dobândeșc merite și să devin egal marilor sfinti de cari îmi povestea istoria înflorită.

A doua zi hotărârea mea era tot tare. Am spus și mamei de asta. Ea a început să râdă.

— Cine ți-a dat ideia să te faci pusnic la labirintul grădinei Plantelor ? îmi zicea, pieptânându-mi părul și tot râzând mereu de mine.

— Vreau să fiu celebru, am răspuns și trebuie să-mi punetă pe cărțile mele de vizită : «Pusnic și sfânt din calendar», după cum și tata și-a scris pe ale sale : «Laureat al Academiei de medicină și secretarul societății de antropologie».

— Petre ! îmi spunea ea, Petre ! ce nebunie și ce păcat ! Sunt nenorocită ! Copilul meu și-a pierdut mintile... Apoi întorcându-se către tatăl meu :

— Il auzi ? la șapte ani vrea să fie celebru. Doamne, mie nu-mi plac vanitoșii...»

La împărțirea premiilor

Ne amintim cu duioșie și cu regret totodată că nu le mai vedem și azi,—zilele de sărbătoare

școlară, la Sf. Petru : împărțirea premiilor. De dragul unor principii absurde, s'a înlăturat sărbătoarea succesului copilului, a răsplătirii și a înțeinerii spre mai bine. Si Anatole France își amintește cu drag de zilele cele scumpe tuturor copiilor cari au umblat cu râvnă la școală.

„Hainele noastre noi, afluența părinților, esteadele împodobite cu steaguri, toate acestea îmi inspirau emoțiunea marilor spectacole. Cărțile, coroanele, formau o grămadă strălucitoare, în care eu căutam cu neliniște să ghicesc partea mea și stam în bancă înșoriat de aşteptare».

Evoacă cu dragoste pioasă figurile iubite, colțurile unde s'a desfășurat copilăria, în Parisul agitat : părinții, rudele, vecinii, tovarășii de vîrstă lui, guvernantele, oamenii de la cari a învățat ceva...

Anatole France este un bibliofil pasionat și un cetitor neobosit.

El mărturisește că aceste «manii» le are dela niște oameni cu cari a venit în atingere în copilăria sa; niște culegători de cărți rare, de obiecte de artă veche, de manuscrise.... «Catalogau: catalogau... La 10 ani îi admiram.... Ei au determinat vocația mea... ei mi-au însuflat râvnă să muncesc, să mă instruiesc, să ceteșc cu zel texte rare»..

Și li-e recunosător acestor umbre cari dorm. Copilăria lui, în spovedaniile ce le-ați citit, are ceva din copilăria tuturora ; și prin asta e plină de învățăminte.

Leon Tolstoi

Amintiri din copilărie și adolescență¹⁾

In educație Tolstoi a împrumutat ideile dela alții. Dar multe sunt ale lui proprii. Sie-și dătoarește acea minunată înțelegere a sufletului copilăresc. Ceia ce-l ajută să înțeleagă astfel sufletul copilului, e că-și amintește, în amănunte, copilăria lui și ce simția atunci.

Oare e un lucru așa de obișnuit să-ți amintești din copilărie ? De loc. La cea mai mare parte dintre noi răsar numai căeva amintiri, din ce în ce mai rare, cu cât ne scoboram în cursul anilor. Adesea nici măcar nu sunt amintiri, sunt numai niște reconstituiri archeologice după istorisirile părinților. Când devin amintiri, sunt în general diformate, scheletizate. Noi revedem întâmplarea, dar nu însuflarețită, fără emo-

¹⁾ Premiers Souvenirs (*Enfance, Adolescence, Jeunesse*) (2 vol, trad. Bienstock) Caoitol în parte tradus din „Tolstoi educator“ de Ch. Baudouin (ed. Delachaux et Cie, Paris).

țiunea particulară, originală, care o însoția și-i dădea însemnatate. Noi am uitat tocmai ce simțiam și împrumutăm copilului ce eram odată, sentimentul pe care-l avem ca adult. Uităm parteua intimă a copilului: fie o uitare desăvârșită, fie diformațiunea copilului în adult. Din aceeași pricină cei mai mulți dintre noi nu mai înțeleg sufletul copilului, când ni se pare că viața sa internă nu merită a fi luată în seamă, că el e un mic animal prost și un lucru nesimțitor, când credem că poate să judece și să raționeze ca și noi.

Încât noi nu cunoaștem copilul, această ființă vie care are viața sa specifică, cum a spus-o și Rousseau, că nu e nici lucru nici om.

Această uitare are mai multe pricini: Mai întâi e depărtarea. Mai e și dorința din ce în ce mai puternică de a viețui și făptui, care face alegere în amintirile noastre, aducându-ne înainte pe cele mări folosite pentru viață, și dând la o parte pe acele ce n'au însemnatate decât printre stări sufletească și printre colorațiune poetică. Mai e și acea înăbușire, pe care psihanaliza ne-o arată ca o adevărată funcție a vieții și care lucrează încă din copilarie, aruncând dincolo de conștiință impresiunile și amintirile dureroase, urăte și rușinoase.

Totuși unii fac excepție regulei. Tolstoi e din aceștia. E în firea să să se analizeze, să se observe, să fie băgător de seamă la viața și aceasta a fost totdeauna, chiar în copilarie,

astfel că impresiunile sale avură mai multă intensitate, o astfel de ascuțime, încât depărtarea nă mai avut putere să le steargă. Afară de aceasta, Tolstoi e un mare artist, cu multă putere și libertate să se analizeze.

Apoi, e un om cu scrupule morale, gata să se învinuască și să se umilească decât să se glorifice ca farisianul. O faptă rușinoasă, pe care alții ar ascunde-o, el o arată spre a se pedepsi

Prințenele cele mai obișnuite ale uitării sunt la el fără putere. Ele are puterea să-și amintească cum puțini oameni pot să o facă; el știe ce se află în sufletul copilului.

* * *

El știe, își amintește că copilul e o ființă conștientă de valoarea și drepturile sale. Nu de sigur o persoană ca noi, dar cu o personalitate bine hotărâtă.

El e convins că copilul e astfel din fragedă vrăstă.

Să nu ne oprim asupra amintirii ce î-o lasă înfășatul, acea închisoare contra căreia el își amintește a fi protestat cu toată furia sa neputincioasă. Se poate discuta autenticitatea unei asemenea amintiri, deși e cu puțină să fie adevarată.

Să deschidem cartea «Copilaria», — această operă autobiografică, unde evenimentele desigur au parte la lor de ficțiune, dar în care impresiunile sunt cu adevărat trăite. — Personajul

Nicolae, știm bine că e Tolstoi ca copil. Aceste amintiri ne arată un copil cu totul deosebit de descrierile obișnuite și care dela început au dat impresiunea adevărului și această operă e cea dintâi, care a arătat cine e Tolstoi. Celitorul care a uitat copilăria sa, și-o regăsește.

Tolstoi îndreaptă părerile ce le avem despre copil. El știe că în copilărie, imaginația nu e aşa de puternică, după cum se crede; copilul nu ia aşa de ușor niște besici drept lanterne. În jocurile sale nu e înselat de imaginația sa;

«Când ne aşezărăm pe jos și ne închipuim că ne ducem la pescuit, noi începem a văsi din toate puterile.

Volodia se aşează și încrucișă brațele, astfel că nu amintia de loc mișcarea pescarului. I-am atras atențunea, dar el răspunde că ori va da mai mult, ori mai puțin din brațe, nici nu vom pierde, nici nu vom câștiga și tot pe loc vom sta. Fui de aceiași părere».

Ceeace înseamnă că invențiunile ce le fac copiii în joc provin mai mult din nevoie de a se mișca a copilului, decât dintr'o iluzie a imaginării sale.

E de observat că Tolstoi se potrivește în privința aceasta cu un alt cunoscător al sufletului copilăresc. (Carl Spitteler¹⁾). Par că ar spune împreună cu el: „Copilul e o inventiune poetică a acelora ce au trecut de vrâsia copilăriei”.

¹⁾ Întâile mele amintiri (vezi în vol. II).

Cu toate acestea, nu trebuie să exagerăm și să cădem în greșeala obișnuită, care dă copilului vedenile omului adult. Copilul n'are atâtă imaginație, cum se crede; e bine hotărât dar pentru el: hotarele posibilului de ale imposibilului sunt încă rău statornicite de experiență.

De aceia se întâmplă că micul Nicolaie, având o culoare albastră, desemnează un câine albastru, un băeteal albastru, un cal albastru, dar șovăește în clipa când trebuie să desemneze un iepure albastru și se duce în biroul tatălui lui, spre a-l întreba dacă există asemenea iepuri.

Aceste «copilării»—căci pentru noi tocmai naivitățile acestea caracterizează copilul—nu împiedecă pe autor să fie un adânc cunoșător al vorbelor și gesturilor oamenilor.

«Cine n'a observat acele legături tainice, mute, cari se manifestă printr'un zâmbet de-abia bagat în seamă, în mișcările sau în privirile persoanelor cari trăiesc totdeauna împreună... Mai ales, când aceste persoane nu sunt cu totul sincere între ele. Câte dorință și gânduri nespuse se fac înțelese printr'o singură privire, la întâmplare, când sfios și șovăelnic se întâlnesc privirele».

Copilul, mai mult ca oricare, înțelege acest fel de vorbire.

E limbajul primitiv, înaintea celui articulat și e foarte firesc ca copilul să-l împțeleagă mai bine ca noi. Mișcările săi sunt mai mult ca vorbele și nu se lasă înselat de ele.

Sonișca, mica prietenă a lui Nicolae, roagă pe mama sa să mai stea încă o jumătate de oră la petrecerea unde se simția aşa fericită.

— „Vei fi veselă dacă voi fi bolnavă mâine?“ întrebă D-na Valakhina, care avu neprevăderea să zâmbească.

— «Ah! tu ai voie, rămânen!» strigă Sonișca sărind de bucurie.»

* * *

Ceea ce nu cunoaștem de asemenea la copil, e facultatea sa de a suferi. — Ca și George Eliot, Disraeli, Spitteler și Romain Rolland, Tolstoi știe bine că expresiunea de «vrâsta fericită», ca care numim copilăria, e adesea o ciudată ironie.

Noi înțelegem rău lacrimile copiilor, pentru că le dăm ca pricina numai o suferință fizică. Copilul, dimpotrivă, e foarte simțitor suferințelor morale. Iată că n'e înfățișază un băiețel, pe care-l păcălesc colegii lui și-l constrâng să facă lucruri peste puterile lui, ca ei să-și poată bate joc de el. Micul Nicolaie ia parte la această scenă:

«N'am înțeles atunci că nenorocitul nu plângă atât din pricina unei suferință fizice, cât din pricina că cinci copii, care poate i-ar fi fost dragi, fără nici un motiv erau cu toții înțeleși să-l facă să sufere și să-și bată joc de el.»

El nu înțelesă pe dată, căci l-a parte la bucuria răutăcioasă a celorlați. Dar înțelesă după aceia și avu remușcări.

Știe prin sine însuși chinurile morale, sufe-

rințele omorâtoare. Suferă un adevărat martiriu când oferă primele versuri bunicii sale. Se căsește de ultimul vers care arată, după cât i se pare, o lipsă de bunătate. Din pricina aceasta, toate gesturile bunicii în timpul ce el citește poezia, le ia drept gesturi de nemulțumire și de indignare. Clipe de groază!

Această «vrâsta fericită» cunoaște și desnădejdea. E greutatea care cumpănește vecinic fericirea sa. Copilul trăește, mai mult ca noi, în prezent. Trecutul e un vis și viitorul nu există. Această însușire care-l apropie de «mens momentanea» al lui Leibniz, de atomul care n'ar avea nici amintire nici viitor și n'ar cunoaște decât clipa de față, această însușire care-i îngăduie să uite repede suferința, dimpotrivă, când suferința îl e în față, el e cu totul încătușat de ea și nu e întărit ca noi de nădejdea unui timp mai bun. Carl Spitteler ne zugrăvește în amintirile sale desnădejdea copilului pe o zi de ploaie și de cer întunecos, în care și închipue că soarele nu va mai apărea niciodată. Aceasta ne amintește un cântec de leagăn al poetului german Cesar Fläischlen: «Unui copil» :

Nu fii trist,
Nu fii trist!
Numai azi
Timpul e posomorât,
Numai azi
Cerul e de plumb.
Mâine vei vedea lucind soarele.

Copilul e sub înrâurirea prezentului. Adesea suferința i se pare fără sfârșit.

Intr'un bal Nicolae se zăpăcește în mijlocul dansului.

Ce desnădejde pe el !

— «Dumnezeule, ce mă pedepsești așa de cumplit !»

Lumea întreagă mă disprețuește și mă va disprețui. Toate căile îmi sunt închise. Prietenie dragoste, onoare, totul e pierdut. De ce Volodimir îmi făcea semne că fiecare bagă de seamă care erau fără folos. Pentru ce acea urâtoasă prințesă se uită la picioarele mele ? Pentru că Șonisca... e drăguță, ce e drept, dar de ce zâmbește în această clipă ?»

Și urmând cursul amintirilor sale, Tolstoi descrie formele succesive pe care le ia suferința morală a copilului care crește. Viața are cotiturile sale nenumărate, de care copilul își dă seama și nu e niciuna din aceste întorsături, care să nu-l facă să sufere. Plecarea dela țară la ora înseamnă începutul unei noi vieți, sfârșitul unei neînlăturat a ceva care e scump și un fapt ceea ce totul neînsemnat destăinuiește copilului acest sfârșit :

„Mimi, prima Duminică, veni la masă într-o rochie așa de luxoasă și cu atâtea panglici pe cap, că se vedea bine că numai eram la tine și că de acum totul va lua o altă înfățișare

* * *

Copilul are amorul său propriu, mândria sa. Este foarte susceptibil. Nicolae a vărsat o

rafă, umplând de apă fața de masă. Natalia îi freacă fața cu partea udată, repetându-i mereu ca să-i între idhea în cap : „Să nu mai murdărești fața de masă, să nu mai murdărești !” și Nicolae se indigneză :

„Cum, Natalia Savișna, mă tutuești și-mi frecă fața - cu coverta udă, par că aș fi un fiu de servitor ? Nu, e grozav !“

Între amorul propriu și iubire, lupta este continuă. Din fericire, iubirea, trebuința de revârsarea tandreței, este așa de vie la copil, că el sfârșește în general prin a triumfa. Pe măsură ce ființa crește, victoria este mai grea. Nicolae a avut o ceartă cu fratele său. Acesta-i întinde mâna, dar cu toată dorința vie de a o lăsa, vrea să-l refuze, — din mândrie. În sfârșit iubirea îl cucerește, fluxul lacrimilor îi umple „ochii și el se simte ușurat“.

La cei mai mulți din adulți, amorul propriu biruează; a ceda ar fi o înjosire. Și în această luptă între amorul propriu și iubire, nimic nu este mai nefast pentru copil, de cât dorința de a imita „pe cei mari“ care sunt depărtați de izvoarele vieții. Această dorință îngheță elanurile curate de tandreță.

„E ciudat : de ce, când eram copil căutam să mă asemănă cu cei mari și de când sunt mare am adesea dorința de a fi ca un copil ? De câte ori în această dorință de a nu mă asemăna cu cei mici oprea în relațiunile mele cu Sevoieja, sentimentul care era gata să se reverse și mă forță

să fiu ipocrit. Nu numai că nu îndrăzneam să îmbrătișez, ceia ce doream căte odată aşa de viu, dar chiar să-i iau mâna, să-i zic cât eram de fericit că-l văd...“

De altfel această pudoare are o altă cauză: iubirea umană este înrudită cu amorul sexual; ele au în fundul ființei rădăcini amestecate; copilul, fără să știe, simte aceasta confuz și această pudoare ascunde pe amândouă. Căci Nicolae își amintește foarte bine că deșteptarea sentimentală datează nu din adolescență, ci din copilărie.

«Imi aduc aminte, când Volodia, Ștefan și mine, discutam într'un colț al sălii de unde nu puteam vedea pe Sonișca și de unde putea să ne vadă și să ne audă, eu vorbeam cu plăceri și când se întâmpla să spun vre-un cuvânt care credeam caraghios și îndrăznet, il pronunțau mai tare privind spre ușa salonului; și când eram într'un colț de unde nu se putea auzi, nici vedea din salon, tăceam și nu găseam nici placere în conversație».

Dacă copilul mărindu-se tinde să-și potolească elanurile și să aibă, pentru diverse motive, puțină rușine, cei dintâi ani rămân vîrstă tanăreței, trandreței care nu se mai regăsește. Toată cartea «Copilăria» e scăldată de o atmosferă caldă de afecțiune, unde se înșiră la fiecare clipă lacrimi duioase, pe unde trec adierile unei iubiri fără seamă. Și din această vîrstă, se simte că Tolstoi îi păstrează nostalgia.

«Candoare, lipsă de griji, trebuință de a iubă,

vă voiu mai regăsi vre-o dată? Ce epocă poate să fie superioară aceleia în care cele două virtuți, cele mai frumoase, — bucuria inocentă și trebuința fără limită de iubire, — sunt singurele rezorturi ale vieții?»

Adolescența, mai aproape de noi decât copilăria, ne lasă în general amintiri mai clare. Dar să nu ne înșelăm: Acele suveniruri le împrumutăm ceva, în loc de a le învia cu sufletul de atunci. Și pe lângă aceasta, puberitatea este o epocă de înnăbușire când ființa are sentimente ce nu le mărturisește și șterge mai mult sau mai puțin aceste suveniruri.

Tolstoi, fără milă, descoperă instinctele cele reale ce dorm în noi și care acționează în această vîrstă, — «vîrsta ingrață» care urmează după «vîrsta fericită»:

«Am cunoscut undeva că copiii dela 12-14 ani, adică în vîrstă trecătoare a adolescenței, sunt înclinați la ucideri și incendii.

Amintindu-mi adolescența și mai ales starea de spirit în care eu mă găseam în acea zi nefastă pentru mine, am înțeles foarte lîmpede posibilitatea crimei celei mai teribile, fără dorința de a vătama, dar aşa, de curiozitate, dintr'o trebuință inconștientă de a lucra.

Intr'unele momente, când gândul nu discută dinainte fiecare impulsiv a voinții și când pentru singurul rezort al vieții instinctele cărnii, eu înțeleg că copilul care prin neexperience este mai ales inclinat spre o astfel de stare, fără ezitare

și fără nicio frică, cu un surâs de curiozitate, aprinde și suflă focul supt propria lor casă, unde dorm frații, tata și mama pe cari îi iubește cu duioșie».

In timpul adolescenții, raporturi noi se stabilesc între tineri și tinere. Educația radicală separată a sexelor crește între ele jena, misterul, abisul.

Se disprețuiește ceiace nu se înțelege.

* * *

Un grup de suveniruri ce ne interesează de aproape, sunt acelea prin cari Tolstoi evoacă propria lui educație, învățătorii și metoadele lor. El știe să reinvie toate reacțiile sufletului său copilăresc; el știe că atunci când învățătorul nu-l cunoaște, ajunge la antipodul scopului vizat.

Cel dintâi învățător al lui a fost un om iubitor de copii, Teodor Ivanovici, care-i fu ca un tată și mamă.

(Mama sa murise). Aceasta îmbatrânise și i se aduse unul numit Saint Jérôme. Copilul, prin atașament de întâiul lui dascal bun și iubitor, avu antipatie pentru nou lăbit, echipat cu metoade noi, savante.

«Eu nu presupuneam la Saint Jérôme alt scop în viață, decât dorința de a mă pedepsii».

Invățătorul metodic, solemn, care nu știe să se pună în contact intim și cald cu copilul, rănește spontaneitatea copilului.

Învățătorul crede că prin asta impune și un știe că e temut, urât. Acest de al doilea preceptor al lui Tolstoi își îndeplinește sarcina cu metodă, uzează de vârguță și de închisoare. Iubește educația abstract și nu copilul în carne și oase și Nicolae simte aceasta. Își amintește cu groză de acele pedepse.

«Nu plângem, dar ceva ca o piatră îmi apasă înima... cădeam într'un labirint fără ieșire în incertitudinea sortii ce-mi era rezervată, în desperare și frică».

Cu aceste suveniruri își va fi alcătuit sistemul lui de educație fără violență, în care joacă rol personalitatea învățătorului și nu metoadele lui, iubirea lui și nu știința.

Norocul examenelor și invers-i-a dat un sentiment de injustiție și revoltă: «Această injustiție producea asupra mea aşa efect, că de aș fi fost liber pe mine, nu m'aș fi prezentat (la examene). Pierdeam totată ambiența... Mă convinsem foarte serios că e lucru prostesc să cauți să ieși întâiul».

Sistemul examenelor este dezastruos ca moral. Se învață nu pentru cultura dorită prin ea însăși, ci se adoptă mijloace de a reuși în viață.

Micul Tolstoi iubea muzica, «care mă impresiona puternic până la lacrămi». Ține minte că era pus să învețe la piano și bucăți cari trebuiau să placă altora. Apoi el învățase să deosebească lucruri, oameni în cum trebuie și cum nu trebuie, după aparențe. Armonia încălțămin-

telor cu îmbrăcămintea era un indice de om «comme il faut». Tolstoi a descoperit profund ce e falș în educația noastră.

E falșă că nu cunoaște natura adâncă a copilului.

E falșă că noi suntem ipocriți și copilul nu știe să se prefacă, atunci când noi căutăm să-i impunem printr'un fel de șarlatanism maniere care-l depărtează de noi. Este falșă pentru că noi nu căutăm să-l pregătim pentru viața adăvărată, ci pentru o viață factice ca să pară».

* * *

Tolstoi a fost un cunosător divinator al sufletului copilăresc, un iubitor plin de înțelegere umană. Scrimerile lui abundă în siluete de copii, reconstituite din amintirile copilăriei sale și din observații personale.

Tolstoi în multe locuri a arătat cum adulțul nu înțelege pe copil și a ironizat lauda acelor niame că-și cunosc fizicele și-s confidentele lor.

In *Războiu și Pace*, contesa Rostov are credința în această iluzie maternă: „Mulțumesc lui Dumnezeu, până azi am fost amica copiilor meu și m'am bucurat de încrederea lor întreagă, zise contesa, perpetuând greșala multor părinți cari cred că copiii lor n'au secrete față de ei. Eu știu că voi fi totdauna cea dintâiui confidență a ficelelor mele“.

O altă siluetă de copil, abia schițată, este Petia, din acelaș roman. Află că fratele său mai

mare Nicolae a fost rănit și înaintat ofițer. Surorile lui plâng. Petia face pe bravul:

„Așa sunteți voi femeile: plângeti ușor, zise Petia mergând cu pași hotărâți prin odaie. Eu sunt foarte fericit că fratele meu s'a distins. Voi sunteți plângătoare și nu înțelegeți nimic... De aș fi în locul lui Nicolenca aș ucide încă și mai mulți Francezi. Ei sunt țași! Aș ucide până aș face un morman mare cât un munte, zise Petia...“

lata o situație care conturează deosebirile între sexe, abia apărute.

Tot în acest celebru roman, Tolstoi pune un copil în fața morții tatălui. Copilul e deconcentrat ca toți ai casei și în fața morții e tot imitativ. Când a fost adus copilul „lângă prințul Andrei, el se uită la tată cu spăimă și nu plângă pentru că nimeni nu plângă. Prințul Andrei îl sărută, dar nu știe ce să-i spui“. Avea șapte ani. Pe început intuiște, ghicește totul, simte totul; dar nu putea spune cu cuvinte. Misterul morții îl pătrunse. Odată s'a repezit în poalele surorii și a început a plângă.

Alt copil studiat de Tolstoi este Sergiu fiul *Annei Karenin*. Toți copiii au o rară pătrundere de a ghici sentimentele ce le nutrim pentru ei. Cu deosebire ei ghicesc iubirea și și manifestă purtarea după aceste simțiminte nemărturisite. Sergiu crește într'un mediu anormal: tata și mama nu trăiesc bine. Copilul se simte izolat, se închide și dintr'un instinct de conservare ca la

toate ființele lăsațe fără sprijin, observă, vecheză. Ghicește anomalia, misterul situației.

In fața lui Wronsky, amantul mamei sale, sufletul său se simte tulburat; e ceva care-l face să sufere.

„Copilul părea că înțelege prin instinct că între acest om și mamă-sa este o legătură serioasă al cărei înțeles îi scăpa. Sergiu făcea sfotări zadarnice cum să se comporte cu acest domn; ghicise cu acea intuiție fină, proprie copilului, că tatăl său și guvernanta îl desconsiderau cu oroare, în timp ce mama îl trata ca pe cel mai bun amic. Ce va să zică asta? Cine este el? Trebuie să-l iubesc? și dacă nu înțeleg nimic, este vina mea că sunt un băiat rău sau marginit? gândeau-micul Sergiu. De aici timiditatea, aerul său întrebător și neîncrezător și acea mobilitate de dispoziție care jena atâtă pe Wronsky”.

Când învățământul nostru este plăcinos și ne lipsește dragostea, copilul se gândește la altceva. Sufletul lui este atunci o carte închisă pentru învățător. În timpul lecției „Sergiu se uită cu atenție la profesor, îi examina barba, ochelarii și se pierdea în reflexii aşa de adânci, că nu înțelegea nimic din lecție.

Dar de ce se înțeleg ei să-mi spue în același fel lucrurile cele mai plăcicoase și inutile? Pentru aceasta nu mă iubește? se întreba copilul fără să afle răspuns”. Iată o critică indirectă pe care bunul sănăt al copilului o formulează confuz

contra lecțiilor fără viață, impuse, care nu răsună și trebuințelor sale adevărate.

„Sergiu lucra rău, deși nu era un copil rău înzestrat; dimpotrivă, era mai presus de cei pe care învățătorul îi da ca pildă. Dacă nu voia să învețe, e că nu putea, sufletul lui avea nevoie de altceva decât ceiace presupunea învățătorul. La nouă ani își închidea sufletul contră acelora care nu se apropiau de el cu cheia iubirii.

I se reproșa că nu vrea să învețe nimic și totuși ardea de dorință de a ști; însă se instruia cu ceeace-i plăcea dela Kapitonici, dela vechea sa bonă, dela Nadinka, dela Vasile Luchici”. Bănuim ce: „cu povești, întâmplări, lucruri din natură, joacuri...”.

Și Tolstoi, cu ceiace a intuit el din această lume, cu ceiace a răsărit din sufletul său profetic, și-a alcătuit un plan educativ pentru școala lui din lasaia Poliana :

O școală unde copiii nu știu ce e constrângerea, vin când vor, se joacă când vor, învăță ce vor și cât vor. O școală de iubire la care au construit și amintirile copilariei sale.

* * *

Publicăm ca document această scenetă, prin care Tolstoi caută să ne dovedească cum se resfrâng în copil religia bisericii.

Nu toate datele adunate de psihologi dau dreptate lui Tolstoi. Este o stare afectivă, variabilă la copii ca și la mulți. În ori ce caz în

materie de religie la copii, el este de părere lui Rousseau, maestrul său.

BĂIEȚAŞUL ȘI MAMA

Băiețașul

De ce s'a gătit aşa guvernanta astăzi și de ce mi-a pus bluza cea nouă ?

Mama

Fiindcă azi e sărbătoare și ne ducem la biserică.

Băiețașul

Ce sărbătoare ?

Mama

Innălțarea la cer.

Băiețașul

Ce va să zică — innălțarea la cer ?

Mama

Inseamnă că Domnul nostru Isus Hristos s'a înălțat în ziua asta la cer.

Băiețașul

Ce va să zică s'a înălțat la cer ?

Mama

Inseamnă că s'a ridicat în sbor.

Băiețașul

Cum adică s'a ridicat cu aripi ?

Mama

Nu cu aripi s'a ridicat în sus; că doar e Dumnezeu, și Dumnezeu poate să facă ori-де.

Băiețașul

Dar încotro a sburat ? Tata mi-a spus, doar că cerul e numai o părere, că acolo nu-i nimic decât stelele și la spatele stelelor, alte stele și că cerul n'are sfârșit.

Atunci unde a sburat ?

Mama (zâmbește)

Sunt lucruri cari nu se pot înțelege, pe cari trebuie să le crezi.

Băiețașul

De ce ?

Mama

Pentru că o spun oamenii mai bătrâni.

Băiețașul

Dar tu singură mi-ai spus — țiș minte atunci, când s'a vărsat niște sare și eu am crezut că va muri cineva — mi-ai spus că nu trebuie să cred toate neroziile.

Mama

Nici nu trebuie să crezi neroziile.

Băiețașul

După ce se cunoaște că cutare lucru e o nerozie și cutare nu ?

Mama

După ce ? Trebuie să credem în adevarata religie și nu în nerozii.

Băiețașul

Și care e religia cea adevărată ?

Mama

Religia noastră (Aparte). Mi se pare că acu-
spun eu însă-mi nerozii (către copil). Acu-
du-te și spune tatii că plecăm numai de că-

Si vezi să-ți potrivească legătura.

Băiețașul

Dar o să-mi dai șocolată după leturghie ?

Charles Dickens

Din copilăria lui; Dickens educatorul ¹⁾

Charles Dickens, fecundul scriitor englez de pe la jumătatea veacului trecut, este cel dintâi care a dat sufletului copilului locul de cinste în literatură și este cel mai mare apostol englez al copilăriei. Mai în toate romanele sale—vre-o 15. la număr — găsești pagini referitoare la viața copiilor, la școli, învățători, metoade... căci adesea eroii lui Dickens ne sunt descriși din anii cei mai fragezi. Si se poate spune că atât că a influențat literatura rusă, acea literatură a milei și dreptății sociale, în favoarea celor mulți

1) Dintre romanele lui, aş recomanda cu o deosebită căldură învățătorilor : *David Copperfield* (2 vol.) *Les Temps difficiles* (1 vol.) ; în franțuzește la ed. Hachette-Paris. Ar fi bine de s'ar traduce și în românește. Le-aș pune cu cinste în biblioteca învățătorului.

Pentru a cultiva mila pentru copii, recomand aceste trei cărți : *David Copperfield*, *Copilăria mea* de Gorcky (trad. și în românește) și *Jack d. Dăudet* (trad. B. p. toți).

și săraci, a făcut și opera romancierului englez pentru cei mici și fragili : copiii.

A rămas de mic orfan și a avut o copilărie plină de suferință pe care a evocat-o în paginile sfâșietoare din *David Copperfield*. Subt imboldul acestor icôane, cu sufletul încărcat de milă și de revoltă, a simțit nevoia să vagabondeze pe ulițele Londrei, ca să observe viața copiilor în populația sărmană : mediul copilăriei lui de odinioară.

Aceste cartiere cu lume apăsată, mizeră și bună în adâncul ei, avură pentru el interesul unor câmpuri de bătălie.

Memoria noastră nu păstrează lucrurile private în treacăt ; trebuie să fi trăit cu ele și în ele oarecare timp. Și Dickens a trăit și a suferit această copilărie apăsată, apărâtă cu toată opera lui, descrisă în variații pe leit motivul propriei sale copilării.

„Iubesc aceste creațuri mici când ies fragede din mâinile lui Dumnezeu și nu este lucru de disprețuit când și ele ne iubesc”, zice în romanul „*Magazin de antichități*”. A chemat simpatia și înțelegerea lumii pentru copil prin literatură și articole de presă, dar a coborât și în sufletul lui, a simțit cu copilul : Dickens a scris și povestiri pentru copii, a pus să vorbească, să gândească ca ei ; a scris și o istorie a Angliei pentru copii. Când ironic, când duios, când revoltat, a descris peste 28 de tipuri de școli și de educatori, în romanele lui. A fost un

campion împotriva metoadelor tiranice la copii, cerând tot aerul pentru ei și libera lor creștere. Afli în scrierile lui peste 14 feluri de pedepse, descrise cu groază. Dela pedeapsa brutală corporală, până la oprirea copilului de a participa la o petrecere. A condamnat orice constrângere ca să nu facă pe oameni negativi, să nu se opreasă dezvoltarea personalității. Viata adesea scolile de copii, azilurile și le ajuta când putea. Să entuziasmat pentru grădinile de copii. Și are meritul de a fi dat aripi gândului lui Froebel, în Anglia. A scris cel mai cuprinsător și mai avântat articol despre grădinele de copii, din căte s-au scris ; și cuprinde tot sistemul și tot sufletul marelui salvator universal al Copilăriei. Propaganda făcută de Dickens în Anglia, pe la jumătatea secolului trecut pentru școlile froebeliene, a avut ca rezultat creșterea interesului societății pentru educația micilor săi stări umane și înființarea școalelor după sistemul lui Froebel. (Articolul l-am publicat în traducere în revista „școala Basarabiei An. III No. 1 Chișinău 1920) A fost între cei dintâi Englezi cari au cerut înființarea școalelor normale și desființarea școalelor necontrolate (particulare). A întuit unele din curentele școalei de azi :

Dickens demonstrează în romanele sale că copilul are mai multă putere de a planui decât de a executa ; de aici nevoia de a colabora cu copilul la facerea jucăriilor lui, de-a-l ajuta și cum vrea el, de a-l îndruma. Educatoru

să nu facă schimbări, modificări. Planul și conducerea trebuie să fie a copilului.

Numai indirect să sugerăm modificări. Dacă intervenim direct în creația lui și copilul își dă seama de asta, farmecul pierii și el se descurajează. Cooperația aceasta între cel mare și cel mic trebuie să fie întemeiată pe simpatie. Locruri foarte adevărate.

În afara de observațiuni psihologice, pedagogice ce putem găsi în bogata operă literară sunt sentimentele lui de compătimire, de apropiere pentru copil, ce transpiră din fiecare scenă propoziție, sunt icoane ideale sau brutale de educator. O literatură indirect pedagogică și pentru inimă, de care societatea noastră, învățătorii mai ales, au nevoie. Copiii trebuie să iubă și înțelești, înainte de a fi instruiți. Un adevăr banal dar neaplicat.

S'au scris chiar cărți despre Dickens ca educator, — și încă de reputații oameni de școală, Englezi și Americani, — privindu-l ca moralizator, ca apărător al drepturilor copilului, ca agitatorul unei școale noi, mai liberă și mai iubitoare.

* * *

Cel mai interesant roman dickensian din punctul nostru de vedere este *David Copperfield*. Romanul unui copil, viața autorului, prelucrată literar, reconstituită din posibilități și realități. Ce carte minunată pentru cei ce se dedică copiilor și ce de învățături cuprinde! Dar una o găsesc mai însemnată;

Chiar oamenii cu idei înaintate nu doresc ca copiii lor să fie crescuți de o servitoare, fie ea bună Peggoty care iubea pe micul Davy. Dar e foarte frumos să însuflăm copiilor sentimentul demnității omenești și al egalității. Copilul care respectă o femeie din popor, bună și deșteaptă, va ști respecta poporul însuși. Pentru a suprima plaga inegalității claselor, adevăratul mijloc nu este de a denunța ravagiile ca revoluționarii; ci de a nu cunoaște această inegalitate ca copiii — observă un cercetător englez al operii lui Dickens, Chesterton.

Să spicuim câteva din observațiunile lui Dickens privitoare la cunoașterea copiilor în genere, cetind viața lui David Copperfield.

Spiritul de observație. Dickens își amintește de mama și de ruda lui orfană, o fată bună, Peggoty.

„Pare că-mi aduc aminte de cele două persoane de lângă mine și cum mă târam de la una la alta. E poate un efect al imaginăției mele, dar cred totuși că memoria noastră poate merge mai departe de cât se crede, cum cred că copiii mici au o facultate extraordinară de observație. Poate că cea mai mare parte dintre oameni au pierdut acest dar, în loc să-l câștige mai mult și adaog că aceiași oameni, dacă păstrează o frâgezime a mintii și o dispoziție de a fi fericiți, dătoresc aceasta unei moșteniri a copilariei lor.

Fantasia copilului; efectul povestirilor de

seară. „Mă cuprinsese un fel de tristeță fiind în această odaie mare despre care mi-a povestit Peggotty că aici a murit tata și a venit lume multă să vadă catafalcul. Aici, într-o seară, mama mi-a ceteit mie și lui Peggotty cum a înviat Lazar din morți. Mi-a fost frică după aceia și în aşa hal, că m'au scos afară în balcon să-mi arate cimitirul cu toți morții liniștiți acolo în moarte și iluminați de lună...“

Tată vitreg; suferințele copilului. Mama micului Davy se remăritase și aduse în casa ei un bărbat cu sora lui: Murdstone, oameni reci și aspri.

Copilul a simțit îndată cum mama lui bună nu mai are autoritate în casă, că dulcea Peggotty era prizonieră de străinii cări dictau acum caniște tirani. Copilul avea nevoie de dragoste multă, de sburdălnicie.

Murdstone cerea mereu măsuri aspre împotriva lui. Suferințele copilului sunt dramatice. N'are voe să stea un minut, nici să se joace nici să se întâlnească cu alții băieți, ci să învețe. În fața lor, micul Davy nu înțelegea nimic din ce cetia, se emoționa, perdea șirul, sărea vreun cuvânt când era ascultat. Era bătut cu bățul, închis câte 3—4 zile în odae, nu i se da mâncare. Mama plângea pe ascuns și pe ascuns se sărutau cu lacrămi. Copilul devinea trist, suferind, închis în el, dintr-o zi la alta.

Sunt rare paginile cări să descrie cu atâtă putere fascinantă suferințele unui copil simțitor

ca un David Copperfield, și nicăieri ca aci n'am găsit descris mai puțin dorul copilului de mamă și toată tandrețea, toată efuziunea sărutărilor materne.

Tatăl său vitreg, acru, aspru și austero, îl indispupe până și la biserică. «Imi aduc aminte foarte bine ce trist mă duceam la biserică, care și schimbă de acum aspectul în ochii mei.

Memoria păstrează încă temutele Dumineci: Parcă mă văd intrat în vechea bancă a familiei, ca un prizonier, ca un dus la osândă... Dacă ridic un deget, sau întind un mușchiu al feței, d-na Murdstone (sora tatălui vitreg) mă recheamă la immobilitate, ghiontindu-mă... Oare în cer sunt numai îngerii exterminatori? Ne întoarcem acasă; plecând, bag de seamă că unii vecini se uită la mama și la mine, șoptind ceva. D. Murdstone dă brațul mamei și surorii lui; pe mine mă lasă să viu în urma lor...»

Aceiași schimbare a simțit-o copilul și în casa părintească.

Reîntors odată dela pension «fantazia mea de copil mă făcu să cred că ei au introdus în casa noastră un suflu de ghiață, care risipea toate imaginele celor dintâi ani. Vai! Odaia mea era de acum o închisoare!»

Copilul e trimis singur la Londra să intre într-un pension: alte chinuri, alte doruri, alte jocuri zilnice.

Copilul nu e ajutat la studii. Mamă-sa moare. El e de acum singur. Buna Peggotty e gonită de

acasă și se mărită cu un birjar. Atâtă dragoste mai are el pe lume. Copilul intră slugă, intră în fabrici, se apucă iar de studiu, — odiseia mizeriilor se continuă... Murdstone vinde casa părintească și această știre îi sfâșie inima..

Refugiul în povestii. Copilul găsise în podul casii niște cărți rămase dela tatăl. Erau în gloriosă familie : Don Chișote, Robinson Crusoe, Vicarul din Wakefield. O mie și una de nopți... Acestea îmi deșteptară imaginația și mi descooperiră altă lume decât aceia în care trăiam. Mă gândeam cum să pot ceta aceste cărți printre lecțiile mele odioase și le cetii bucuros și mă mândgaiu de micile mele suferințe (mari totuși), cufundându-mă cu eroii mei iubiți și transformând pe toți aceia cari întărâtau aversiunea mea, în d. Murdstone și sora lui. O săptămână am fost Tom Jones (un Tom Jones Tânăr); altă lună, cutare...

In ciuda tuturor gramaticilor din lume, gustam aşa cele mai confortante iluzii. Ședeam întrins pe pat, cufundat în lectură, fără să dau ascultare copiilor din sat ce se jucau subt ferestre; cunoșteam astfel locurile vecine prin acele aventuri imaginare. De câte ori n'am văzut pe Tom Pipes acăndu-se până în vârful turnului de la biserică ce era acum, catargul corăbiei... și Strap cu sacul în spate, la poarta grădinii noastre ! Știam sigur că Trunion ținea șfaturi cu Pikle într'o tavernă, unde se adunau jă-

ranii...». Si când copilul umbla cu astfel de cărți, era lovit de tatăl vitreg, Murdstone !

Al doilea roman interesant : *Les Temps difficiles.*

In *Timpuri grele*, Dickens ne înfățișează cu umorul lui discret și tragic câteodată, o școală, cu metodele ei și cu niște tipi de dascăli cari aduc peici pe colo cu unii de pe la noi. Si subt toate ghicești mila autorului, protestul lui, în favoarea copiilor cari vor libertate, dragoste și înțelegere. Intitulează chiar un capitol : «Măsacrul inocenților».

Thomas Gradgrind, directorul școlii primare, e omul realităților, e om de fapte, de calcul ; parcă ar avea mereu în mână o linie, o balanță, să măsoare, să cântărească totul, să reducă totul la operațiuni aritmetice : la procedeele principiului că două și cu două fac patru. «In această viață n'avem nevoie decât de fapte, domnule, nimic alta decât de fapte!» — zicea el învățătorului în față «micilor vase umane aşezate la rând, gata să se verse în ele numai fapte până s'or umple până 'n gură» ; și continuă discursu-i programatic asupra singurului lucru necesar : «faptele. Invătați pe băieți și fete numai fapte, nimic alta decât fapte. Faptele sunt singurele lucruri de cari e nevoie aici. Nu sădiți nimic altceva și desrădăcinați restul. Cu ajutorul faptelor se formează spiritul animalului care rationează, iar restul nu-i va servi la nimic.

După acest principiu îmi cresc copiii mei pro-

prii și tot după acelaș principiu vreau să fie crescuți și cei de aici. Atașați-vă faptelor, domnule! » încheie solemn și poruncitor d. Gradgrind. „Și se puse el să întrebe pe copii, — le zicea domnule și nu pe nume — ulcelele aşezate la rând, aşteptând să fie umplute de fapte, fapte și iar fapte. De acum copiii nu mai aveau nume, ci număr.

— Copila no. 20, arăta d. Gradgrind cu degetul; eu nu cunosc această copilă. Cine este ea?

— Sissy Jupe, domnule, răspunse no. 20, roșind, ridicându-se în picioare și făcând o ple căciune:

— Sissy? Asta nu e nume; nu te numești Sissy, ci Cecilia.

— Așa-mi zice tata, domnule, răspunse copila cu un glas tremuător, făcând o nouă ple căciune.

— Nu are dreptate, replică d. Gradgrind. Să spui așa! Cecilia Jupe: iată numele tău... Ce face tatăl tău?

— El e artist la circ, călărește...
D. Gradgrind strânse din sprâncene și cu un gest al mâinii, respinse această profesiune inconvenabilă.

„Noi nu vrem să știm nimic de aceste lucruri.

Să nu mai vorbim de ele aici. Tatăl tău îmbândește caii vițioși, nu e așa?

— Da, domnule; când noi găsim ceva de îmbânzit, îl îmbânzim la manej.

— Nu trebuie să vorbim de manej aici; să fim înțeleși. Arătați pe tatăl nostru ca pe un îmbânzitor de cai. El îngrijește și de caii bolnavi, nu?

— Da, domnule.

— Foarte bine. E un veterinar, un potcovar și un îmbânzitor de cai. Dă-mi definiția calului.

(Mare emoție pe Sissy, auzind această întrebare).

— No. 20 este incapabil să definească un cal! strigă d. Gradgrind, ca să audă toate ulcelele în general. No. 20 nu posedă niciun fapt relativ la cel mai obișnuit dintre animale. Să vedem altul care-mi poate defini calul...

— Bitzer, răspunse d. Thomas Gradgrind, dă definiția calului!

— Patruped: 40 dinți, din cari 24 molari, 4 canini și 12 tăerori. Schimbă părul primăvara; în locurile băltoase schimbă și copitele. Copitele cari trebuie să fie potcovite. I se cunoaște vîrsta după niște semne în gură.

Și Bitzer vorbea așa tot înainte.

— Acum copila No. 20, zise d. Gradgrind, vede ce este un cal.

Ea a mai făcut o închinăciune și ar fi roșit și mai tare de să ar fi putut.

D. Gradgrind, om eminentă practic și pozitiv, cum îi place să se laude, și-a făcut din copiii săi niște săcușoare pline de fapte din anii cei mai fragezi. Abia începeau să meargă cum trebuie și i-a vîrât într'o sală, punându-le cretă

în mână. De aceasta își mai aduc ei aminte; restul copilăriei fiind gol de orice suvenir frumos. „Nici un mic Gradgrind n'a văzut fața lunii.., Nici unul n'a cântat: „Scânteie, scânteie, mică stea, că vreau să știu ce ești tu!“ și n'a avut nici un fel de curiozitate pentru asta. Nici un mic Gradgrind nu s'a gândit să stabilească vre-o legătură între vacile reale ce pasc pe pajiști, cu altă vacă ce împunge un câine ce-o tot tulbura „ori cu vaca abstractă de la școală; toate vacile li s'au prezentat numai aşa: animal erbivor, patriped, rumegător, are mai multe stomacuri. Nici unul n'a auzit despre vre-o întâmplare, o poveste, cu vre-o vacă. În schimb însă de la cinci ani copiii lui Gradgrind „disecau constelația „carul mare“ ca un profesor de la observator“. Acești copii aveau acasă tot felul de colecții anatomiche, zoologice, mineralogice. Toate erau grupate în famili, etichetate, numerotate și copiii le știu pe deasupra...

Un alt personaj oficial de școală propusese să se tapeteze pereții cu chipuri de animale și pe jos cu tapete de flori—acea „școală goală, monotonă și sepulcrală“. D. Gradgrind avea doctrina lui: „Să gonim cuvântul imaginație pentru totdeauna. Să nu întrebuițați acele obiecte de ornament sau de utilitate cari vin în conflict cu faptele. De fapt nu se merge pe flori: dece să vă permiteți să le călcați în picioare? Voi n'ați văzut niciodată patrupede mergând pe pereți: deci nu trebuie să reprezentați patrupede

pe pereți. Voi trebuie să reprezentați pe perete combinaționi de figuri matematice ce pot fi probate și demonstre. Iată în ce consistă noua descoperire a noastră, iată în ce consistă învățatura faptelor, iată în ce consistă gustul“.

Copiii erau aspru mustrați când aceștia se mirau de ceva. N'aveau voie să observe, să se mire, ci numai să învețe, să știe fapte catalogate! Literatura era scoasă și păzită ca nu cumva să fie cetită pe fură—„aceste prostii ale imaginației!“. Ce scandal pe Gradgrind când a văzut copiii, chiar cei mai „pozitivi“, uitându-se pe o gâurice într'un circ! Și distracțiile copilărești, orice fel de curiozitate, erau proscrise din școala lui.

„Plecați de aici, dela acești vagabonzi cari strică școala model!“.

„Eu m'am devotat sistematic educațunii rațiunii copiilor mei. Rațiunea este singura facultate la care trebuie să se adreseze educația“.

Și biată populație muncitorească din Cokerville avea nevoie de altceva decât decât de Grădgrinzi. „Toată lumea știe că aceste clase muncitorești conservă o doză oarecare de imaginație care cere să fie cultivată, desvoltată sănătos, în loc de a fi forțată să se lupte singură în convulsiuni. Din pricina duratei și monotoniei lucrului, lucrătorii simt în ei creșcând dorința unei ușurări fizice, unei destinderi care ațâță buna dispoziție și veselia cari se cer să fie satisfăcute... fiindcă nu s'a izbutit să se su-

prime legile cari au prezidat la creația lumii".
Și era acolo la Cokeville o bibliotecă. Gradgrind era tulburat de ceiace se cetește acolo.
„Se petreceau un fapt descurajator, trist; cetitorii bibliotecii perzistau în a se uimi. Se uimeau de natura omenească, de pasiunile omenești, de speranțele omenești, de spaime și lupte, de triumfui și căderi, de griji, de plăceri, de trudele vieții și moartea unor oameni și femei vulgare! Câteodată, după 15 ore de lucru, se puneau să cetească povestiri despre femei și oameni cari semănau mai mult sau mai puțin cu ai lor.

În loc de a-l cere pe Euclide ¹⁾, se îngrämădeau să strângă la piept pe Daniel de-Fee ²⁾ și aveau gustul prost de a găsi pe Goldsmith ³⁾ mai amuzant decât un tratat de aritmetică.»

D. Gradgrind studiase această problemă excentrică, dar n'a putut să-și explice cum s'a întâmplat acest rezultat neașteptat. Așa va fi fost și în Anglia, pe ici pe colo, pe la 1850. Pentru ceia ce privește spiritul de observație și curiozitate la copil, cu deosebire chipul cum se fac științele naturale, fără natură, — școala lui Gradgrind trăește și la noi. Dickens e actual la noi, dacă nu mai e actual în școala engleză

¹⁾ Geometru grec din vechime.

²⁾ Autorul lui Robinson Crusoe.

³⁾ Autorul romanului «Vicarul din Wakefield» (trad. în Biblioteca p. toți), o carte curată și sănătoasă, căre recomanda-o să cetească toți învățătorii și preoții.

de acum. Școala românească are nevoie de un agitator literar ca părintele realisimului englez. Puși în scenă, plasticizați în carne și-oase, tipii noștri, metodele noastre, moravurile școalei noastre, se modifică mai sprinten decât pe calea campaniilor didactice, lecturilor greoaie de tratate pedagogice, regulamentelor și ordonanțelor ministeriale. E marea binefacere a literaturii, a artei în genere, asupra sufletului școalei, binefacere de care puțini sunt convingiți.

Trecem la *Mica Dorrit* (La petite Dorrit), alt roman dickensian.

Micuța Dorrit s'a născut într'o pușcărie, unde tatăl său cu familia era închis pentru niște datorii neplătite. Copila trecea din brațele în brațele pușcărișilor și a fost botezată de temnicer om neînsurat cu inimă bună pentru copila închisoarei.

Dorrit a crescut de timpuriu întercată de mânăgăierile mamii, se juca singură în odaia temnicerului, într'un loc strimt, întunecos, cu orizontul închis de ziduri mari și goale, și de garduri de fier, încunjurată de o lume trisă, care n'avea voie să se mișce dintre grilajuri.

«N'am putea spune la ce vârstă copila precoce băgă de seamă că nu toată lumea trăește încuiată, închisă de ziduri mari cu țepușe ascuite în vârf. Dar de mică a observat (n'aș putea spune cum) că totdeauna trebuia să se dea drumul măinelor tatălui ei, când nașul descuia poarta cu cheile; și că în timp ce fragedele ei picioare

puteau trece această limită, acele ale tatălui său n'aveau voie să treacă pragul. Privirea simpatică și compătimitoare ce o arunca asupra tatălui, a fost fără îndoială unul din rezultatele acestei descoperiri.

Ea avea privirea simpatică și miloasă pentru tot ce vedea și amesteca ceva de protector pentru cel mai vechiu dintre deținuți. Și aşa copila încisoarei, a celui mai vechiu pușcăriaș, continuă în primii opt ani ai vieții ei să vină să se așeze la vatra odăii temnicerului, prietenul și nașul ei, să alerge prin odaia părintească, prin curtea temniței. Avea totdeauna o privire compătimitoare și simpatică pentru sora ei capricioasă, pentru fratele cel leuș pentru mariile ziduri goale, pentru jocurile copiilor din încisoare care își goneau cercurile, ori se jucau de-a v'ați-ascunselea, alegând drept țintă drugii grădililor interioare.

Dar astea n'o împiedica, în frumoasele zile de vară, să rămâie gânditoare, uimită, contemplând multă vreme cerul, printre zăbelele ferestrii, întorcându-și capul spre piece fășie de lumină ce pătrunde în odaie, să privească acel amic invizibil pe care și ea îl întrevedea, ca și alții, dincolo de zăbrele.

— Tu ești cu gândul la grădini, zise într-o zi temnicerul, după ce observă câțiva timp.

— Unde sunt aceea? întrebă copila?

— Uite... acolo departe, draga mea, răspunse

temnicerul, agitând cheile în vag. Aproape de marginea aceia.

— Este vre-unul acolo care să le deschidă și să le închidă?

Le ține încuiate cu cheile?

Temnicerul nu se aștepta la nu astfel de răspuns.

— Cu cheile? repetă el; nu, în general nu.

— Sunt frumoase, Bob?

Așa-i zicea ea, Bob, după înzistențele amicului, temnicerul.

— Fermecătoare, pline de flori! Sunt acolo bănuței, margarete și... Temnicerul se opri cu nomenclatura, cunoștințele sale botanice fiind foarte restrânse... Si păpădie și tot felul de lucruri frumoase.

— Și se distrează mulți acolo, Bob? Tata o să fost vreodată acolo?

— Hem! tuși temnicerul. Da, da, a fost... căteodată.

— Nu-i aşa că trebuie să fie supărat că nu mai poate merge?

— Nu prea, răspunse Bob.

— Nici ceilalți atât de mult? întrebă fetița, aruncând o privire asupra cetei de leneși și plătisită că se plimbau prin curte.

Ești sigur de asta, Bob?

La această parte supărătoare a conversației Bob schimbă subiectul discuției...»

Ca niște buni amici, temnicerul făcea excursiuni cu Dorrit în fiecare Duminică: prin grădini

pajiști, culegea iarbă și flori. Și veneau la temniță de mână iar copila, obosită, adormea pe umărul nașului ei...

După ce i-a murit mama și bunul ei temnicer care i-a ținut loc de părinți, sufletul ei compătimitor și pasiv, a trecut îndată la acțiune. Și plină de griji, se devotă tatălui și fratelui și surorii din închisoare...

Să trecem la alt roman: *Olivier Twist* (cestea: *Tuist*) al cărui titlu e chiar numele eroului, un copil găsit și crescut în aziluri. Un copil fără nume, botezat de îngrijitorii, oameni reci și de ordine strașnică, dându-i numele în ordinea alfabetului, cu numerotări de registre. Dickens observatorul atent al vremilor sale, a descris pe acești improvizări părinți, îngrijitori și paznici de aziluri, în toată goliciunea lor: oameni fără suflet, neînțelegători, brutali rapaci și perfizi; suflete acre de temniceri, de ciocli și birjari. Toată mizeria, toată revolta, toată duioșia abundă în acele pagini în cari întâiul apărător universal al copilăriei, Dickens—a descris viața stoarsă de drepturile ei firești, a orfelinilor.

La 9 ani, Olivier Twist trebuia scos din azilul micilor orfani condus de d-na Mann (azilele erau ale parohiei, căci în Anglia bisericile au o rodnică activitate de azistență socială), pentru a fi dus la depozitul de cerșetori; și vine paracliserul, d. Bumble (cet. Biumbăl) să-l ia.

— «Olivier salută pe domnul» zise doamna Mann.

Olivier salută deodată și pe paracliser, dar și tricornul lui ce ședea pe masă.

— Vrei să vii cu mine, Olivier? zise paracliserul cu maiestate.

Olivier era gata să răspundă că ar vrea să plece de aici cu oricine, când deodată observă privirea ascuțită și pumnii furioși ai d-nei Mann ce ședea în spatele scaunului paracliserului. El a înțeles ce va să zică asta, căci pumnul acela s'a imprimat prea de multe ori pe spate și în memoria lui.

— Oare d-na Mann va veni cu mine? întrebă bietul Olivier.

— Nu, e imposibil, răspunse d. Bumble; dar ea va veni când și când să te vadă.

Aceasta nu prea era consolant pentru copil. Cât era de Tânăr, avu puterea să simuleze o mare supărare că pleacă: Nu era greu bietului copil să versă lacrimi; foamea și loviturile primite de curând sunt necesare când e nevoie de plâns; și Olivier se puse pe plâns în chipul cel mai natural.

D-na Mana l-a sărutat de mii de ori și ceia ce prețuia mai mult, îi dădu și o bucată de pâine cu unt, ca să nu aibă prea mult aierul de flămând când o ajunge la azilul cerșetorilor. Cu o bucată de pâine în mână, împodobit cu cascheta de postav brun a copiilor parohiei, Olivier fu scos de d. Bumble afară din această grozavă locuință, unde nici o vorbă, nici o privire de afecțiune n'a înfrumusețat anii triști ai copilă-

riei. Și totuși izbușni în sughituri când poarta se închise în urma lui. Ori cât de mizerabili au fost micii tovarăși de nenoroc pe cari îi părăseau erau totuși singurii amici pe cari i-a cunoscut vre-o dată și sentimentul izolării sale în acest univers nemărgenit se ilumină pentru întâia oară în inima copilului.

D. Bumble mergea cu pași mari și micul Olivier, strângând puternic de hainele galonate ale paracliserului, fugia aproape și întreba la fie ce clipă dacă n'au ajuns. D. Bumble răspundea la întrebări, aspru și scurt: El nu făcuse dovede de influență binefăcătoare ce o exercită rachiul asupra unor suflete...

După un sfert de ceas Olivier trebuia pragul azilului de cerșetori și abia sfârși ultimul dumicat de pâine, când d. Bumble, care l încrezîndă unei femei bătrâne, veni să-i spue că era zi de consiliu și că acest consiliu va hotărî de soarta lui.

Olivier n'avea o idee precisă ce va să zică consiliu și fu uimit de această noutate, neștiind ce să facă: să râdă ori să plângă; de altfel nu avu timpul să facă reflexiuni mai lungi. D. Bumble îi dădu o mică lovitură de baston peste cap ca să-l facă mai atent și alta pe spate, ca să-l facă mai sprinten, apoi îi poruncă să-l urmeze, conducându-l într'o sală mare văzită în alb, unde 8—10 domni groși sedeau în jurul unei mese, având în mijloc un alt domn cor-

polent, cu o față rotundă și roșie, aşezat într'un fotoliu mai ridicat.

— Salută consiliul, zise Bumble.

Olivier șterse două, trei lacrămi ce-i curgeau din ochi și salută masa consiliului.

— Numele tău, micule? Zise domnul care ocupa fotoliul principal.

Lui Olivier îi se făcu frică când văzu atâtia domni și rămase mut. Paracliserul îi dădu o lovitură pe spate și asta îl făcu pe copil să plângă; abia răspunse încet și cu o voce tremurătoare.

Un domn cu vestă albă zise că acest copil e idiot, mijloc excelent ce făcu pe nefericitul Olivier să se liniștească.

— Ascultă-mă miciule, zise președintele, bănuesc că tu știi că ești orfan.

— Ce va să zică asta? întrebă bietul Olivier.

— Este un copil idiot, sunt sigur de asta, zise omul cu vestă albă, pe un ton care nu admitea discuție.

— St! zise domnul care vorbise întâiul: tu știi că n'ai nici tată, nici mamă și că ești întreținut cu banii parohiei, nu-i aşa?

— Da, domnule, răspunse Olivier, plângând cu amărăciune.

— De ce plângi? întrebă domnul cu vestă albă. (Era într'adevăr extraordinar: ce avea copilul asta de plângere aşa?)

— Cred că tu faci rugăciuni în fiecare seară zise un alt domn pe un ton morăcanoș și că te

rogi pentru cei ce te hrănesc și îngrijesc de
tine.

— Da, domnule, bâlbâi copilul.

Domnul care vorbise avea dreptate: Ar fi trebuit ca Olivier să fie un creștin bun, un creștin model, să se roage pentru cei ce-l îngrijesc și au grijă de el, dar nu făcea asta, că nimenei nu l-a învățat.

— Ei bine, zise președintele cu față roșcovană: tu ești adus aici ca să-ți faci educația și să înveți un meșteșug.

— Mâine dimineață la 6 ceasuri tu vei începe să scarmeni câțăi, zise posacul acela cu vestă albă....

Urmează descrierea fericirii din azilul cerșetorilor, cu meseria ce i s'a ales: să scarmen câțăi. Olivier Twist se plânge administrației de tratament

Aceasta găsește că băiatul, care a îndrăznit să calce regulile stabilită, să fie scos din azil. Olivier pleacă și-și face singur drum în lume.

* * *

Ce ar fi fost dacă Dickens ar fi fost numai un profesor de morală și nu romanțierul cunoscut? Ar fi scris niște trate pedagogice citite de 1000 de cititori. Însă scriitorul punând aceleși fapte în literatură, ele sunt citite de mii de oane de cititori.

Pe această din urmă cale, a concretizării și sugestiunii artistice, efectul dorit e cu mult mai apreciabil.

Dacă în Rusia de eri, de azi, nu se bat copiii și e atâtă respect pentru ființa lor, aceasta se datorește nu cărților de pedagogie tipărite, ci literaturii unui Tolstoi, Dostoevski.. care a străbătut tot sufletul poporului și a impus respectul demnității omenești.

Literatura a fost acolo marea educatoare și nu tratatele pedagogice, legislația și ordonanțele oficiale. Eu am cunoscut oameni (profesori, învățători) cari n'au citit pedagogii, totuși au această divină facultate de a înțelege și iubi copilul.

Vor fi citit pe Dickens, pe Tolstoi, pe Gorki, pe Daudet... și nu dogme, formule abstracții, definiții, articole de cod pedagogic, culese din cărți abuzive cari usucă sufletul.

Jules Michelet.

Din copilăria lui și ceva din sufletul operii sale¹⁾

Un suflet senzitiv și singuratic, prea de timpuriu încercat de mizerii; o viață de biruinți spirituale, de un nesecat entuziasm, plină de o halucinantă iubire pentru tot ce e omenesc și suferință tot ce e urmă a trecutului, tot ce e podoabă a naturii.

Căci Michelet n'a fost numai un mare istoric al Franței, un poet al trecutului, ci și un divinator al naturii, un suflet gingeș revârsat în pagini exalte pentru poporul muncitor, pentru copii, pentru femeie, pentru tineretul studios...

Michelet s'a născut în preajma marei revolu-

¹⁾ Bibliografie : J. Michelet : *Ma Jeunesse*; *l'Oiseau*; *l'Insecte*; *la Mer*; *la Montagne*; paginile alese din *Biblia Umanității*, *Poporul*, *Copiii noștri*, *Femeia*, *Amorul*. Taine : *Essais de critique et d'histoire*. Paul Bourget : *Pages de critique et de doctrine* vol. I.

ții franceze, într'un mediu bisericesc de provincie unde tatăl său avea un rost : conducea corul. Din pricina atacurilor revoluționare, bisericiile s'a închis și copilul a rămas nebotezat câțiva timp. Lipsită de sprijin material, persecutată de agitatori, familia Michelet s'a refugiat la Paris și acolo s'a apucat de meseria tipografie, târând o existență vecină cu mizeria. Mama era bolnavă ; creditorii voiau să le ia totul. Și atunci tatăl a fost nevoit să folosească la lucrul tipografic, într'o pivniță întunecată și rece, și fragedele mâini ale copilului. Micul Jules așeza paginile. Unica lui distracție era să se uite la un păianjen ce se legăna pe firul lui într'o rază căldă de soare, singura care pătrunde acolo. «Mărturisesc că n'am gustat pe atunci altă societate mai intimă ca a paianjanului... Admiram progresul de timidă, înceată și înțeleaptă experimentare, cum se asigura de caracterul celui de care se aprobia, și-i încredința viața. Cu o hotărire vie, el cobora pe firul lui și se așeza la frontieră noastră, pe marginea căsuței, favorizat în acea clipă de o blondă rază de soare palid».

Se înfrățiseră în «recea obscuritate cu un dulce banchet de lumină».

O viață sărmănată ! Copilul încearcă astfel neliniștitul sentiment al luptei tragicе pentru pâinea zilnică. De acum mizeria nu o mai uită, căci prea i s'a săpat adânc în suflet. Niciodată n'a văzut poporul ca teoreticianii : o ființă ab-

stractă și vagă încadrată de cifre ; ci aşa cum l-a cunoscut de copil : în prada muncii zilnice, torturat de apăsări, plin de aspirațiile dreptății universale. Vremile de atunci erau tulburi și încărcate ca și cele de azi. Sufletul lui de copil genial adună toate acele aspirații vagi. Amări, răciunile copilariei, ale timpului său, revin mereu, mai tîrziu, în paginile istoricului evocator. Nimeni ca el n'a descris în culori de dureroasă poezie, suferințele și aspirațiile populare. Zice într'un loc : «...de acum știu la ce visa Evreul Iucrând la piramide, stând la adăpostul operii sale începute ; știu la ce visa omul evului mediu când trăgea brazda la umbra turnurilor feudale !».

Tatăl său a făcut toate jertfele ca copilul să aibă mijloacele de studiu. «Mă gândesc cu vénérație la acest tată minunat... Cam pe la patru ani eram foarte nervos, de o sensibilitate exagerată, bolnavă, incapabil să înlătur suferința. Adesea tata și mama mă luau dimineața în patul lor, așezându-mă la mijloc. Tata îmi cânta cântece făcute de el pentru mine,—cuvînte și muzica. Când revinea refrenul : «Fiul meu va fi mângâierea mea», efectul cuvintelor, aerul lui chiar, mă făcea să izbucnesc în lacrămi...»

Senzibilitatea maladivă aproape, a micului Mirchelet, îl făcea stângaciu, timid și era de râsul altor copii. El se izola de ei, stătea doar lângă mama lui. «Lângă ea, am învățat singur să ceteșc și să scriu, învățam rău, dar am învățat

singur.. Cea dintâi carte citită a fost un dicționar de fabule de Chompré ; am cunoscut numele lui Jupiter cu mult înaintea lui Isus Christos». Imaginația lui excitată prin singurătate, era deja prodigioasă.

«La 7 ani am conceput planul unei tragedii : moartea lui Brutus. Eu trebuia să pun gândurile și tata versurile. Socoteam să joc eu rolul principal din piesa mea. Mă sculai într'o dimineață din zori ca să-mi fac singur încălțămintele antice. Acest capriciu trecu. Dar ceea ce a ținut mai mulți ani, a fost un castel în Spania, lucru care amuza mult pe mama. Era vorba să domnesc peste un popor sălbatic într'o insulă. Prevedeam totul. Numărul supușilor admiși în insulă, împărțirea pământurilor, mărimea orașului, numărul porturilor.

Bunica asculta cu o admirabilă răbdare care mă irita câte odată. Aș fi preferit câteva observații pe lângă veșnicele : «da, da, copilul meu». Totuși lipsit de alt confident, îmi plăcea să stau mult cu ea...».

«Imi plăcea să stau singur să citesc. Cărțile mele nu erau nici numeroase, nici variate. Aveam începând cu Robinson Crusoe care-mi aprinse atât de viu imaginația, istoria pe scurt a Franței în versuri, câteva tragedii, Boileau mai ales. O carte favorită a mamei, carte slabă dar citită împreună, a trezit totuși în sufletul meu gustul pentru istorie : «Reginele și Regentele Franței».

Citeam puțin, dar imaginam mult, îmi pare că

ășa cum eram atunci sunt și azi. Ne știind nimic, trebuia să trag totul din mine. Eram un inventiv prodigios.

Din această epocă iubesc sezoanele indecise, cerurile voalate; și aceasta prin instinct, căci n'aveam spăritul corrupt prin romane.

Mi-aduc aminte că într'o zi, către sfârșitul iernii, pe o vreme de ceață, sedeam la poartă și răzuiam un lemn cu o bucată de sticlă. Simțeam cum mă pătrunde dulce acel aer umed și călduț. Liber de orice neliniște prezentă, nu mă gândeam la nimic și trăiam singur, fericit. Acest suvenir mi-a rămas ca unul din cele mai dulci momente din trista mea copilărie.

Imi plăcea singurătatea din cea mai fragedă copilărie. Imi amintesc totdeauna că la patru ani, pe strada Montmartre, eram tare fericit să mă știu ascuns într'o odaie îmbrăcată în verde. Această culoare mă fermeca; poate că-mi dădea iluzia verdeții copacilor pentru cari eram de timpuriu ășa de sensibil!... Aici visam, eram fericit... simțeam plăcerile vagi ale melancoliei. Dar mișcarea cea mai vie ce am simțit-o în acele vremuri de nenorocire, în casa cea sumbră din strada... a fost simțimântul religios și dorința de moarte.

Mă născusem în timpul închiderii bisericilor și nu primisem nici o instrucțiune religioasă. Nevoie prezentă de fiecare zi împiedică mai târziu pe părinți să gândească să mă boteze.

Mama nu era religioasă, dar respecta religia în care fusese crescută.

Tata era mai mult decât indiferent în chestiunile religioase, cu toată educația sa pe jumătate clericală.

Nu m'au condus la biserică, decât mai târziu. Preoții în lungile lor sutane negre aproape că-mi inspirau frică. Ei erau pentru mine altceva decât oameni. Dar ceiace îmi plăcea să văd era serviciul pompos al bisericii; ceiace și fi vrut să știu era semnificația lui. Curiozitatea simpatică pentru lucrurile necunoscute se trezea deja. Erau nedumerit că nu înțeleg nimic ce se spune acelei mulțimi ce se îngrămădea Dumineca în temple și-mi părea totuși că intră ca să fraternizeze. Erau lacom de aceste mistere, fără să-mi pot face o ideie despre ele. Imi aduc amint: că într'o zi fiul unui vecin al nostru îmi arăta un mic Christ de plumb pe care-l numea un „mic Dumnezeu bun”. M'am scandalizat și mi-am bătut joc filozoficește de idolatria lui.

Neglijența alor mei de a mă instrui în cele sfinte, a fost ceiace-mi servea. În supărările noastre extreme, nu știu ce instinct solitar mă îndemna să deschid o carte pioasă.

Era „Imitația” lui Isus Christos precedată de rânduierile slujbei.

Cum să spun despre starea de vis în care m'au aruncat cele dintâi cuvinte ale acestei cărți? Acele dialoguri între Dumnezeu și un susținător suferind ca al meu, m'au înduioșat adânc.

Nu citem, ci ascultam, auzeam... ca și cum această voce dulce și părintească se adresa mie

Timid, eu nu cunoșteam oamenii decât prin răul ce ni l-au făcut; gustam cu lăcomie laudele singurătății de care carteia aceia era plină. Imi părea deja (am știut de atunci că are dreptate) că e scrisă pentru un solitar ca mine. Mă făcea să întrezăresc la capătul acestei lumi triste desrobirea prin moarte, altă viață și speranță... Nu înțelegeam pe Cristos, dar simțeam pe Dumnezeu. Religiunea primită astfel, fără intermedialul omenesc, a fost foarte puternică în mine. Ea a rămas în mine, liberă, vie, amestecată în viața mea, alimentându-se cu o mulțime de gânduri tanără și sfînte în artă și poezie...

Aceste dorințe de a ieși din prezent, aceste speranțe au avut durată cât au ținut nenorocirile noastre care le-au făcut să se nască...»

Altă impresie puternică a avut-o copilul când a văzut muzăul istoric al Franței și a simțit atunci cea mai vie intuiție a istoriei. Entuziasmul lui a fost colosal; seara culcat în pat, vedea pe pereți siluetele personajilor din muzeu în costumele timpului. Și aceste vizite printre vestigiiile trecutului i-au ridicat și mai mult interesul pentru cultura istorică căreia s'a dedicat mai târziu.

Pentru cine voiește să-și înnoiască spiritul metoadelor în istorie, în geografie, în științele naturale, să vie și la Michelet bâtrânul (să cetească din „Marea“, „Muntele“, „Pasărea“, „Insectele“)

unde va găsi o ideie, o inspirație, un sprijin. Vorbesc de învățământul elementar și inferior.

Metoda lui istorică de a poetiza trecutul, de a vedea lumea stinsă prin închipuire, dacă păcătuște prin alterarea adevărului, convine însă copiilor și masselor populare. Pentru aceștia trecutul trebuie înfățișat în mișcare, plin de pașiune și culoare, ca să fie viu și să captive. Istoria este o reînviere; e vorba lui celebră și devenită dogmă în scrierile istorice pentru cei începători. Istoria să fie o poveste lirică și divinatoare. Barem legendele trebuiesc strecurate în orice suflet care abia se deschide. culturii. Legenda este elaborația sufletului popular, cum e esența floarei în fundul caliciului. Michelet pune intenții și emoțiile sale personale trec ca și cum ar fi ale personajilor istorice inviate acum; poate fi o erare din punct de vedere științific.

Cărțile lui despre natură, sunt o anticipație a metoadelor noi. Cetate azi, pe lângă parțea pentru inimă ce ni se dă, căpătăm convingeri de fundament, ghicim singuri calea cea mai bună de urmat, metodul cel nou vine dela sine.

Legătura omului cu ființele, cu pământul, cu mediul și natura în genere, acțiunea lor reciprocă, sau cum am spune în metodologie: școala solidaristă, școala activistă, biologică, ni se lămuresc mai bine decât în tratatele speciale de pedagogie aplicată.

La descrierea geografică a munților Carpați

ne mărginim să arătăm o ilustrație (dacă o avem), să însirăm trecătorile pe cari copiii curioși nu și le pot explica, nici imagina. Meditați puțin ia acest pasaj din Michelet despre muntele San Gothard și vedeți ce bună inspirație metodică vă vine : „Eu fi voiu arăta spre vârfurile venerabilului Saint Gothard, punctul de unde apele se împart, de unde râurile își zic adio, că să se ducă spre cele trei națiuni. Aceste ape, când prietenoase, când sălbatrice și amenințătoare, au făcut legătura văilor, au forțat oamenii de a se înțelege, lega, de a forma grupări cari îmblânziră torente, fluviiile, valurile de barbari, învinseră la sud pe Barbarossa, iar la nord pe Carol Temerarui. Așa se formară fraternitatea elvețiană, astfel a luat ființă liga lombardă. Aceste suflete naționale ieșiră, ca să zicem astfel, din Alpi și au fost cultivate prin fluviiile și misterul apelor lor“. Ce aplicație frumoasă putem face la poporul nostru revârsat pe ambele pante ale Carpaților, prin drumurile săpate de râurile mari !

Michelet ne sfătuiește că pentru educație destul să luăm un munte, să-i urmărim viața, treptat, în raport cu omul și cu natura. Aerul, rărirea copacilor și varietatea lor, fauna... toate expuse din treaptă în treaptă, dau sensul utilității educației.

Fie care munte este o lume, o inițiere, o școală de voință, un text viu de științe.

Tot așa propune și pentru ape: Rhonul sa

Rinul de pildă, să fie urmărit în lungul lui, în varietățile producțiunilor de pe maluri, în accidentele cursului său. Așa vom vedea realitatea lucrurilor: cum, pe încetul, apele minează și dărâmă muntele. Cascada și râul ne spun neîncetat: «Cine moare? Cine e vie? Dacă noi dărâmăm Alpii, e ca să fecundăm Germania, să îngrășăm Alsacia, să ridicăm Olanda, să apărăm contra invaziei mării». Astfel această disoluție devine o creație. Par că acele elemente părăsesc immobilitatea lor solitară ca să frâneze cu cîmpia, intră în acțiune, în cursul fecund al lucruilor.

Munții trebuie să „văzuți mai târziu, în adolescență. Copilul simte puțin măreția lor. El e impresionat mai mult de miile de detalii provocate, neînsemnate, accidentale, nu înerente lorului, aflate acolo din întâmplare și așa capătă o idee falsă».

In grai pasionat, când filozofic, când poetic, Michelet a văzut natura în iniția ei. Nimeni că nu a arătat mai frumos misiunea socială a mării, a lacului, a pădurii, a livezilor, a păsărilor, a florilor, a peisajilor, a muntelui, a infinitului gândac...

Muntele este o inițiere, o comunitate, un educator al omului, un «elan către lucrurile îndrăznețe, primejdioase»; o școală de obstacole și eforturi...

Din prisosul sentimentalității sale a iubit și pă-

sările. Le vorbește ca un budist, ca un panteist pasionat când va fi văzut o vrabie, o rândunica supt acoperiș, vre-o găină în curte.

Le-a iubit și le-a deplâns cauza... Așa cum a pledat pentru cei mici, pentru cei simpli, pentru copii, pentru animale...

A fost un apostol al simpatiei universale, al sfintei alianțe între Dumnezeu și creațiile sale. Numia patria «o mare amicitie». A încercat să stabilească pacea între păsări și om, arătând că acestea sunt servitoarele noastre, aliatele noastre, amicii noștri. Aceste biete suflete abia schițate trebuesc tratate frântește, că destinul omului e să se înfrâtească cu toate vietățile pământului într'o republică de iubire universă...

Sunt pagini de duioasă frâtie, de el'an panteist, de divinație lirică. Pagini vibrante ce ar trebui culese, adaptate, curățite de tot ce științificește și mai e admisibil și puse în cărțile școlarilor. Ele nis deopotrivă de utile: și pentru sufletul și iinței și pentru al metodului de a-o înfâțișa copiilor.

Inainte de a pune în mâna viitorului învățător o carte de zoologie, de botanică, sau odată cu acestea, trebuie ca elevul să fi făcut excursii în natură, să citească pagini de încântare și înțelegere a naturii din Michelet, Karl Evald, Thuret, Simionescu, din proza noastră descriptivă. Numai după acestea s-ar putea trece cu folos

la cercetările strict științifice, urmându-se astfel etapele firești. Si tot așa și cu metoda lor.

Când vom putea avea o antologie de istorie naturală din operile bunului dascăl al iubirii, Jules Michelet?

La fel și cu opera lui socială. Ar fi o antologie pentru tinerii cari se inițiază, cum de pildă în «Cartea vieții» de Foerster, sau pagini din Tolstoi.

Din el va înțelege Tânărul, nu Evanghelia urii, ci a devotamentului și a milei. A chemat clasele opresate la înfrântire, dând ca deviză, nu libertatea orgolioasă, nu egalitatea nivelatoare, ci frâția generoasă.

Goethe¹⁾

Amintiri din copilărie

Goethe ne avertizează la începutul memorii sale :

«Atunci când căutăm să ne amintim evenimentele copilăriei noastre, suntem expuși confundăm suvenirul faptelor ce ni s-au povitit, cu aceia ce ele au lăsat în realitate în memoria».

Geniu multiplu, echilibrat și adânc—pe cât mare artist, pe atât de mare gânditor și pasionat de știință—și-a scris spovedanii în cel mai măsurat stil, lipsit de acea sentimentalitate poetică, caldă și orbitoare, ce abundă adesea ac gen literar. Pare că Goethe s-ar fi supus unei

rigori autocritice, ca să spue pe cât e posibil actele, gândurile și simțurile proprii de atunci, ferindu-se de tot ce n-ar fi al lui, aşa precum ne anunță la începutul amintirilor.

Scenile ce interesează psihologia infantilă în general se desprind prin urinare, cu ușurință pentru cine știe să le caute în paginile memorii lui Goethe. Ele sunt pușine dar atâtea câte sunt, reconstituiesc ceva din sufletul veșnic al copilului.

In legătură cu frica la copii. Casa părintească.

«La al doilea etaj al casei noastre cu ferestrele încărcate de plante, aşa ca să țină locul unei adevărate grădini ce n'o aveam, vedere da spre grădinile vecinilor și spre câmpia fertilă ce se zărea peste zidurile orașului¹⁾. În această odaie mă ascundeam să-mi fac lectiile, să contemnu furtuna, să admir apusul soarelui și să suspin de dorul câmpiei. De aici veam cum vecinii se plimbau prin grădinele lor, și stropeau florile, priveau jocurile copiilor și cum se distrau acolo. Sgomotul popicei și bilor ajingeau până la mine, trezind în inima mea cea fragedă dorință nelămurite...»

Restul casei era plin de colțuri întunecoase, întrețineau în mine presimțiri vagi...

Se credea atunci că pentru a vindeca copiii

Frankfurt pe Main.

¹⁾ *Mémoires de Goethe*, trad. la baronne A. de Lovitz. (Ed. Charpentier) Paris.

de frica de supranatural trebuie să-i deprindă de vreme cu situații de acestea, pentru a mai simți frică. Conform acestei convingeri erau forțați să ne culcăm singuri; și când nu puteam să ne stăpânim spaima, fugiam din păca să dormim în tovărășia slugilor. Dar fata lăzii măsuri să ne închidă trecerea și ne silea să întoarcem în odaia noastră. Rezultatul acestui procedeu este ușor de înțeles: Mijlocul de a lecului frica căni copilul se găsește între două situații deopotrivă de a o excita. Mama a recoltat un mijloc mai bland și care i-a reușit de mirabil: Acela căruia nu-i fusese frică peste noapte primea a doua zi tot felul de bunătăți. Curând noi învinserăm toate spaimele nocturne, fiindcă aveam interesul să o facem».

Procedeele acestea deși nu sunt totdeauna eficiente, sunt totuși de recomandat pentru a fi încercate.

In favoarea învățământului locului natal

In vreme ce noi îndopăm pe copii cu fel de fel de date și de istorii depărtate și adesea neînțelesești setea lor de a ști diminuiază, își pierde din spontaneitate.

In loc de a le trezi spiritul spre lumea înconjurătoare, să obosim cu lecțiile învățate din cărți—metodicește tratate—și copilul nu mai întrebă altceva. Adesea copiii mai puțin încărcați mental, păstrează o curiozitate mai vioaie. Trecând cîmp,—tatăl și copilul — pe lângă o movilă

cruce, pe lângă pădurea unde satul se bejenea pe vremea Turcilor și a ciumii, pe lângă schitul ruinat. Orice țăran, chiar cel mai simplu, simte nevoia să împărtășească copilului său amintirile istorice legate de aceste locuri, cum era alta dată. Si această năzuință spirituală, pedagogia oficială, când n-o ucide, n-o desvoltă. Ca și Goethe, noi toți, păstrăm din copilărie icoane frumoase din lecțiile făcute în natură din povestirile legate de regiunea natală și mai nimic din lecțiile uscate ce le-am ascultat în clasă. Dovadă că cele dinâiunii ne-au plăcut și impresionat mai mult.

Goethe își povestește cu emoție întâi pași ce l-au condus la descoperirea locurilor înconjurate. O exemplificare a vechiului dictum pedagogic transmis prin cărți dar neaplicat prin fețul cum e învățat: dela cunoscut spre necunoscut, dela aproape la departe...

„Auzeam numindu-se strada noastră Hirschgraben (groapa cerbilor) și noi ceream explicația acestui nume, căci nu vedeam nici groapă, nici cerbi în jurul nostru. Ni s'a spus că altădată pe această uliță, în afara de oraș, era o groapă mare unde se hrăneau niște cerbi. Era pe atunci obiceiul că la o zi anumită a anului, membrii senatului mâncau în public un cerb fript...“

Iată un îndemn de a se explica copiilor că să când nu întrebă, de ce strada lor se chiamă strada Berzii, „biserica cuibul cu barză,“ sau

mahalaua Podul Calicilor, Popa Nan de pildă, ca să iau exemple numai din București.

«...să plec dela această epocă când am învățat să-mi cunosc orașul natal, când mi-era posibil să-l străbat fie singur, fie în tovărășia camarazilor de școală.

Ca să dau o ideie justă de efectul ce l-a produs asupră-mi aceste excursiuni, trebuie să le povestesc în ordine.

Podul de pe Main a rămas multă vreme plimbarea mea favorită... Privirile urmăreau cu ferire cursul fluviului și-mi plăcea să-l văd sănătind în soare și cocoșul aurit aşezat pe crucea podului. Îl treceam mereu ca să ne ducem la Sachsenhausen ca să ne întoarcem de acolo pe un vas plutitor.

De acolo ne duseam la piața de vinuri ca să admirăm mecanizmul descărcării vaselor... Niciodată nu ne lipseam să salutăm Saalhof unde a fost odinioară burg-ul lui Carol cel Mare și al urmașilor... Prăvăliile cu gravuri ne curățau buzușarele... Evitam totdeauna piața, căci mi se părea prea murjară; și atunci când trebuia să trec prin fața măcelărilor, ieșeam pașii...

Porțile și turnurile cari marcau limitele vechiului oraș, ca și întăriturile nouului oraș, ne amintea vremurile tulburi când cetățenii erau obligați să recurgă la asemenea mijloace împotriva vecinilor turbulenți și prădălnici. Caracterul orașului natal întări în Tânara mea imaginație

înlinarea naturală pentru lucrurile trecuțului; vechiie cronici și vechile gravuri îmi desăvârșiră dezvoltarea lor. Plimbările pe zidurile interioare ale orașului îmi dădură deprinderea să observ situațiile omenesti în dimensiunile și raporturile lor naturale, fără să mai pomenească de aceia ce ele au frumos și interesant.» Mai departe Goethe povestește cum el împreună cu camarazii de joc lingușeau pe paznici să le dea cheile dela turnuri, dela scări și taverne, din dorul de a ști ce e acolo. Apoi descrie priveliștea încântătoare ce li se deschidea de pe înălțimile acelor turnuri de cetate... «Scena, schimbatoare la fiecare clipă, ne arăta mii de indivizi în cercul strâmt al vieții private, lucrările domestice, relațiunile intime și grijile cele mai mici și mai secrete. Este natural că curiozitatea noastră de copii, viu excitată de aceste tablouri îmisișătoare, nu se putea sătura de placerea contemplației.

Primăria orașului deveni pentru noi un subiect de observații mai importante și mai utile..... Vederea sălii de alegeri, cu covoare de purpură și aurite, ne inspiră o profundă venerație, precum și dorința de a vedea întări'o zi incoronarea împăratului... eram fericiti la culme când o persoană binevoitoare a vrut să ne povestească ceva din viața împăraților ale căror portrete încunjurau pereții sălii...

Aproape totdeauna când ieșeam de la primă-

rie ne abăteam pe la catedrală ca să vedem mormântul lui Gunther de Schwartzburg, acest prieten iubit de dușmani ca și de prieteni...

Dacă în copilărie mi-a plăcut să vizitez clădirile orașului nostru, ce purtau pecetea vechilor origini, m'am dedat în tinerețe să reînvieze personajile acestor epoci trecute, lucru în care cronicile lui Lessner și altele încă cari s'au ocupat de istoria Frankfurtului, m'au ajutat foarte mult...»

Dorința de a ști a copilului.

«Din cea mai fragedă copilărie eram însuflețit de dorința să examinez de aproape toate producțiunile naturii, dorință ce pe nedrept se impută copiilor ca o cruzime. Instinctul de curiozitate îi împinge să rupă în bucăți ființele vii cu cari se joacă. De câte ori n'am rupt petalele florilor să văd cum se țin de caliciu, de câte ori n'am smuls penele păsărilor vii ca să examinez mai bine cum sunt prinse de aripi! De ce să condamnă la copii ceia ce admirăm în naturaliști? Ei nu se instruiesc respectând viața scormonind-o.

Un magnet învelit într'o pânză excită facultățile sale examinatoare. Puterea misterioasă a metalului m'a umplut de o admirație aşa de stupidă, că l priveam în tâcere, nemîșcat; după aceea mi-a venit gândul să-i scot acoperitoarea de pânză și să-i descopăr secretul... Experiențele mele în domeniul electricității n'au fost mai sa-

tisfătoare... Am voit să fac o mașină electrică (cu niște vase de farmacie); mi-am pierdut timpul și atâtă trudă, lucru ce n'a micșorat de loc credința mea în minunile electricității. Tatălui meu i se abătu gândul să crească gândaci de mătasă. Mă luă pe mine și pe sora mea ca ajutoare.., și această ne-a făcut să stăm toată primăvara în casă.

Gramatica nu-mi plăcea de loc din pricina legilor ei arbitrară... regulile și excepțiunile îmi păreau ridicule... De altfel prindeam cu ușurință construcția frazelor și sensul subiectului.

Nimeni nu mă egala la compoziție, totuși eram cotat ca cel din urmă, din pricina ortografiei». Aviz gramaticofibilor noștri din școală primară.

Simțul religios.

Marele cutremur din 1755 tulbură copilăria lui Goethe. Lisabona a fost îngrijită de valuri și dărămături într'o oră. Peste tot spaimă și jale. Era arbitrarul voinței nelimitate a naturii în forma cea mai hidroasă. «Atunci când noi afilarăm detaliile spăimântătoare ale cataclismului, sufletele pioase se dădură meditațiilor sfinte, filosofii se pierduseră în raționamente vagi, iar predicatorii ne îndemnau la pocăință. Întâile mele lecții de religie îmi înfățișară Divinitatea ca chintesația dreptății și bunățății; dar am fost penibil surprins văzându-mă forțat să recunoșc că creatorul lumii nu e totdeauna

un tată bun, de vreme ce el pedepsește cu se-veritate și pe cei buni și pe cei răi, deopotrivă. Vara viitoare am avut o nouă ocazie să fac cunoștință cu Dumnezeul mânierii, despre care ve-chiul Testament ne-a transmis povești teribile. A venit o furtună cu trăsnete care sfârâmară geamurile dela casa noastră cea veche. Prinși de spaimă, servitorii ne îndemnară să coborâm în pivniță și acolo, îngenunchiați, să îmblânzim Di-vinitatea. Tatăl meu, totdeauna calm și stăpân pe el însuși, se apucă să desfăcă ferestrele ca să sal-veze câteva geamuri. Atunci ploaia năvăli liberă în odăi, ca niște torente, umplând sălile pe jos...

Întluențat, fără îndoială, prin aceste exemple, mi-am făcut ideile mele despre chipul cum tre-bue să mă apropii de Dumnezeu. Instrucțiunile mele religioase și câteva pasagii din Evangheli m'am făcut să privesc ca singur Zeu adevărat pe cel care iubește lumea și o consideră opera sa... Neîndrăznind totuși să dau o formă acestui Zeu, voi am să-l reprezent prin operile lui, ridi-cându-i un altar în adevăratul și anticul spirit biblic. Diversele produse ale naturii trebuiau să alcătuiască acest altar pe care voi am să văd arzând o flacără, imaginea inimii omenești, când, prinț'o exaltație pioasă, se ridică către Creia-tor Cabinetul de istorie naturală al tatălui meu îmi furniză toate materialele dorite; dar chipul de a le strângere, mă zăpăci mult timp. Mi-am adus aminte că avem în casă un pupitru pe care

puneam notele de muzică. L-am așezat în casă... Sacrificiul trebuia să aibă loc a doua zi, la ră-săritul soarelui... După lungi reflexiuni eu am hotărât să întrebuiñez niște pastile cari răs-pândeau un parfum delicat și ard fără flacări, ceia ce mi-a părut o alegorie perfectă cu situa-ția susținutului plin de iubirea lui Dumnezeu.

La cea dintâi rază de soare, am apropiat mica oglindă ce o țineam în mână și pe care erau așezate pastilele. Ele se aprinseră curând și devoționea mea fu arzătoare și pură... Întâia jertfă m'a făcut aşa de fericit, că am început-o iar îndată ce am căpătat o rază de soare. Am pus pastilele pe pupitru; ele se aprinseră și sa-crificatorul fu atât de cufundat în contemplația sa, că n'a observat paguba cauzată de sacrificiu. Pastilele s'au stins, dar asemenea spiritelor rele ce se ridică, lăsaseră după ele semnele negre ale pașilor lor. Am ascuns arsura pupitrlui cu niște hârtie lucitoare..; dar pierdusem curajul de a mai repeta jertfa. Mi se părea că acest accident era un semn de prevestire că e pri-mejdios de a mai căuta să mă apropii de Di-vinitate prin asemenea mijloace.

Asemenea manifestări de infantilism religios — imitațiv și atavic — le-am mai cunoscut și la alții scriitori — la Anatole France, de pildă, — și le-am trăit și noi în copilărie în variații infinite. Ele fac parte din materialele de cercetare pentru cunoașterea problemei simțirii religioase la copii, în genere..

Alphonse Daudet

Copiii în opera sa

I. Din «Le Petit Chose» (în românește Piciul: istoria unui copil. B. p. toți ed. V. R.).

Marele romancier francez Daudet, în unele din serierile sale are pagini duioase, pline de pătrundere și mișcare din viața copiilor,—desigur amestecate și cu amintirile copilariei sale.

Le facem cunoscut, nu numai pentru a le retrăi și noi, de dragul poeziei trecutului, ci cu deosebire pentru a scoate din ele unele indicii pentru orientarea în cunoașterea copiilor noștri.

Micul Daniel Eysette este fiul unui fabricant dintr'un orașel din sudul Franței. Afacerile părinților mergeau prost, până au fost nevoiți să închidă fabrica. Piciul avea atunci 6-7 ani. Povestește el acum: «am putut să azist în toate

amănuntele la agonia casei noastre. Acest spectacol mă lasă rece, mărturisesc, ba chiar găsiam ruinei noastre o latură plăcută, fiindcă eu puteam acum să mă sbeguesc în voie prin toată fabrica, ceea ce în timpul lucrului nu mi era permis de cât Duminica». Familia a trebuit să se mute.

«Memoria mea recunoscătoare a păstrat grădini, platanilor, fabricei, o amintire neperitoare, și atunci când ruina părinților mei m'a făcut să mă despărț de aceste lumeri, am avut păreri de rău ca de niște ființe vii». Și când a plecat de acolo, micul Daniel «se întorcea la fiecare pas către draga lui fabrică rămasă în urmă».

Enuziasmul pentru povestea lui Robison

El căpătase acum un tovarăș de joc, pe Rouget; și fiindcă capul său era plin cu închipuirile din pătăniile lui Robinson, vedea în el pe Vineri, sălbaticul cela găsit în insulă și chiar aşa îi zice. „Și eu în acel timp nu mă mai cheamă Daniel Eysette: eram acest om singuratic, îmbrăcat în piei de animale, ca maestrul Crusoe însuși⁽¹⁾”).

(1) Un exemplu de activitate debordantă a fantaziei: „Aveam zece ani și eram chinuit de dorința de a ieși din mine însuși, de a mă încarna în alte ființe într-o manieră începătoare de observație; dar marea distracție în timpul plimbărilor mele era să aleg un trecător, să-l urmăresc în treburile lui, să încerc să mă indentific cu viața lui, să-i înțeleg preocupările intime”.

Dulce nebunie! Seară după masă, recitam pe «Robinson», îl învățăm pe de rost; ziua, jucam întâmplările din carte, le jucam cu furie și toc ce mă înconjura, făceam să ia parte la comediea mea. Fabrică nu mai era fabrică; era insula mea singuratică; vai! foarte deșartă! Basinurile jucau rolul oceanului. Grădina închipsuia o pădure virgină. Erau printre platani o mulțime de furnici — cări fără să știe — aveau roluri. Rouget, nici el nu bănuia de însemnatatea rolului său.

Dacă l-am fi întrebat cine era Robinson, l-am încurcat rău de tot; cu toate acestea, trebuie să spun că-și îndeplinea rolul cu cea mai mare convingere și nimeni nu l-ar fi întrecut în a imita tipetele sălbaticilor. Unde învățase? Nu pot să spui. Atâtă șiu că acele mari strigăte de sălbatic pe care le scotea din fundul gâtului, mișcându-și părul său mare roș ar fi făcut să tremure și pe cel mai isteț. — Eu însu-mi, care făceam pe Robinson, aveam câte odată inima strânsă de frică și-i ziceam încet: „Nu striga aşa tară, Rouget căci mi-e teamă”.

Entuziasmul meu pentru Robinson nu s-a micșorat de loc. Toamnai în timpul acesta unchiul Baptiste se desgustă de papagalul său și mi-dădu. Acești papagali înlocui pe Vineri. Il așezai într-o frumoasă cușcă în fundul casei mele de iarnă; și iată-mă mai Crusoe ca niciodată, treându-mi zilele alături cu această interesantă

pasăre și căutând să o fac să zică: «Robinson, sărmane, Robinson!» Înțelegeți însă un lucru? Acești papagali, pe care unchiul Baptiste mi-l dăduse pentru a se cotorosi de prea marea lui limbuție, se încăpățâna să nu mai vorbească, îndată ce fu la mine.

Nu numai că nu mai zicea «sărmane Robinson», dar nici altceva; niciodată n-am putut să scoț ceva din gura lui.

Cu toate acestea, îl iubeam mult și aveam multă grija de el.

Trăiam astfel, papagalul meu și cu mine, în cea mai deplină singurătate, când într-o dimineață mi s'a întâmplat un lucru într'adevăr extraordinar. — În acea zi, părăsisem coliba mea mai devreme și făceam, armat până dinții, un voiaj d'explorație în insula mea...

De odată văzui venind către mine un grup de trei sau patru persoane, cari vorbiau foarte tare și dădeau din mâni. Vai, Dumnezeule! Oameni în insula mea! N'am timpul decât să mă ascund în dosul unui tufiș cu oleandri și mă culcai la pământ. Domnii trecuă pe lângă mine fără să mă vadă. Mi se păru vocea portarului Colombe, ceea ce-mi dădu puțin curaj; îndată ce fură mai departe, ieșii din ascunzătoarea mea și-i urmării din depărtare, gândindu-mă ce are să iasă din toate acestea.

Acești străini stătură mult în insula mea. Ei

o vizitară de la un capăt la altul în toate amănușimile.

Li văzui întrând în peșterile mele și sondând cu bastoanele lor, adâncimea oceanelor. Din timp în timp ei se opriau și dădeau din cap.

Toată frica mea era să nu-mi descopere locuința... Ce aş fi devenit, Dumnezeule! Din felicire nu fu aşa, și după o jumătate de oră, oamenii se retraseră fără a se îndoi măcar că insula ar fi locuită. Îndată ce au plecat, alergai să mă închid în una din colibelete mele și petrecui acolo restul zilei, întrebându-mă cine erau acei domni și ce au căutat.

Eram s'o știu în curând.

Seara, la masă, d. Eyssette ne anunță solemn că fabrica era vândută și că într-o lună, vom pleca cu toții la Lyon unde vom locui de aici înainte.

- A fost o mare lovitură. Mi se părea că cerul cade asupra mea.

Fabrica vândută!... Ei, bine! dar și insula mea, peșterile mele, colibelete mele!

Vai! insula, peșterile, colibelete! Domnul Eyssette vânduse tot, trebuia să părăsim totul. Dumnezeule, cum plânse!

Timp de o lună, pe când acasă se împachetau oglinzi, farfuriile, eu mă plimbam trist și singur în scumpa mea fabrică. Nu mai aveam inima la joacă, după cum vă închipuiți, o! nu. Mă ziceam să-mi aşez îu toate colțurile și ui-

lându-mă la lucrările din jurul meu, le vorbiam ca la niște ființe. Era în mijlocul grădinii un frumos rodiu, ale cărui frumoase flori roșii se răsfățau la soare. Li zisei plângând: „Dă-mi una din florile tale“. El mi-o dete. O pusei la piept ca amintire de la el. Eram foarte nefericit. Cu toate acestea, în mijlocul acestei mari dureri, două lucrări mă făceau zâmbitor: mai întâi gândul că mă voiu sui pe un vapor, pe urmă voia ce o căpătasem de a lua papagalul cu mine. Îmi ziceam că Robinson părăsise insula să în condiții aproape aceleași și aceasta îmi dădea curaj».

Desiluzia micului Daniel în noua locuință dela Lyon...

Pierdere coliviei cu papagalul iubit... Plânsul lui de zile pentru această mare nenorocire copilărească. « Judecați disperarea mea: fără tovarășul meu Vineri, fără papagal! Robinson nu mai era posibil. Cu cea mai mare bunăvoie din lume, nu mai era niciun chip de a-mi așeza o insulă pustie, la al patrulea etaj, într-o casă murdară și umedă din strada...

Oh! mizerabilă casă! O voiu vedea-o toată viața mea: scara era alunecoasă; curtea sămăna unei fântâni; portarul, un cizmar, își avea magherița lângă canal... Era hidos».

Și în prima zi s'au îndeletnicit să ucidă gândacii de pe păreții mansardei celeia triste... A

două zi mama a ieșit la plimbare cu Picul să răsuflă și să mai uite. Instinctiv s-au îndreptat spre partea ce ducea către locurile de unde au venit.

«Imi pare că aceasta mă apropie de satul nostru natal, imi zise mama, care Tânja mai mult decât mine».

Au început zile grele pentru copil. Povestea lui Robinson nu-l mai preocupa. A mers la școală. Apoi a intrat în lume să-și câștige pânea singur înainte de vreme. Restul povestirii interesează psihologia adolescentului.

Revederea locului de naștere.

Dela Lyon, trebuia să se ducă într'un orașel din munții Ceveni și trebuia să treacă și prin alte localități.

Știi care e orașul pe care Piciul voia să vadă înainte de plecare? Fabrica, acea fabrică pe care o iubea atâtă și pentru care a plâns atâtă!... Grădina, atelierele, platani urieși, toți amicii copilăriei sale, toate bucuriile celor dințaiu zile.

Ce vreți? Inima omului are slăbiciunile ei; ea iubește ce poate, pădurile, pietrele, chiar o fabrică. De altfel istoria este acolo și vă poate spune că bătrânul Robinson reîntors în Anglia, simți nevoia să străbată iar marea și facu nu știu câte mii de chilometri ca să-și vadă insula pustie.

Și Piciul plecă într'acolo.

Marii platani, cu vârfurile ca niște penajuri ce privesc pe deasupra caselor, au recunoscut pe vechiul lor amic care vine cu pași grăbiți. De departe ei își fac semn și se pleacă parcă unii către alții, ca și cum și-ar zice: Iată Daniel Eysette! Daniel Eysette se reîntoarce! Și el grăbie, grăbie... Dar ajuns înaintea fabricei, se opri uitit. Mari ziduri cenușii fără un fir de leandru sau de rodiu care să le urce.

«Fără ferestre și ferestre uici, fără ateliere, o capelă numai. Deasupra porții o cruce mare roșie cu o inscripție latină împrejur. O durere! Fabrica nu mai era fabrică; o mănăstire de călugări unde oamenii nu au voie să intre niciodată».

* * *

Se învederează aici ce putere tainică are locul nașterii și mai ales când el e larg, cu natură frumoasă în juru-i. Legământul sufletesc care se formează prin toate întipăririle și amintirile ce le dă copilului la fiecare pas și clipă acest loc binecuvântat, este neșters și sfânt ca o lege dela Dumnezeu. Transplantarea copilului în «pustiul de piatră îngrămadită» din orașe, fără aer, spațiu și natură, este de multe ori pentru firele simțitoare o nenorocire. Copiii cari se mută de colo colo au sufletul gol și impresiuni nesigure. Secretul iubirii de patrie stă în întâ-

iele impresiuni frumoase ce le are copilul și cât mai frumoase amintiri să creiem copilului în vrâsta lui fragedă. Din rândurile copiilor fără loc natal, dintre cei cu copilăria tristă și vagabondă, au ieșit atâția tulburători și sterili; oameni fără pietate față de pământul patriei.

Este adevărat că nu toți copiii pot avea o imaginea atât de vie ca Daniel, să poată retrăi, în legănarea iluziei, o poveste cum e viața lui Robinson în insula pustie; să imiteze chiar acțiunile lui. Însă se vede de aici câtă înrăurire puternică poate să aibă lecturile bune asupra copiilor.

Robinson a exaltat milioanele de «pici» ai lumii de o sută de ani și încă veacuri multe și de acum înainte va pasiona copilăretul globului nostru, fiindcă are la bază un adevăr veșnic: Acțiunea și spontaneitatea primitivă care retrăiește în orice copil.

Când povestirile se leagă de amintirea unei case, unei grădini, unui larg colț de natură și de libertate, acel pământ capătă o podoabă mai mult și astfel iubirea de țară se adâncește pe această cale.

Exemplu: Robinson în fabrică. Si încă o considerație psihologică: Când ne stă în putință, să ferim pe copil de decepții. Trecerea dintr'un mediu în altul, schimbarea îndeletnicirilor lui să se facă pe nesimțite. Mutarea micului Daniel dela draga lui fabrică în chilia intunecată din

Lyon, în mijlocul unei mizerii mistuitoare, a fost fatală pentru desvoltarea lui. Trimit pe cetitor să cetească continuarea povestirii nefericitului copil¹). Eu cred că fiecare cetitor va zice cu mine, că această bucată de viață reală, un suflăt în curgerea lui, poate da multe îndreptări nouă, mai multă inimă și înțelegere, alătura de savantele și recile tratate de psihologie.

* * *

II. Jack (romanul unui copil)².

Jack este copilul unei femei frivole. Un copil palid și trist, ținut singur și izolat, fără tandretă, fără jocuri și fără tovarăși, prin apartamentele otelurilor, în grija vre unei cameriere.

«Ce de rău mi-ai făcut tu Jack de când ai venit pe lume!» îi zicea câteodată mama lui. Si copilul plângea cu sughituri. El atâtă cunoștea și atâtă iubea: pe mama. Si fără să vrea, fără să știe, îi făcuse rău mamii.

Nu știa ce rău îi făcuse, și de astă plângea cu disperare. Copilul a fost aruncat pe la atâtea pensioane prea de timpuriu. «Se simțea pe față lui o durere mare; acea crudă impresiune de exil și părăsire pe care întâiul pension o prindea mititeilor smulși prea de grabă dela vatra părintească». Copilul nu înțelegea de ce mama câteodată se gătește așa de frumos și pleacă de

¹) În română este tradus cu titlul de *Piciul* (B. p. toți)

²) Trad. în B. p. toți „Viața Românească”.

acasă; nu știa unde. De câte ori nu întindea urechile să audă ceva despre tata, pe care nu-l știa cine e și unde e acum! De pe la pensioanele de tortură, copilul fugea la mama și plângere. Jack n'a înțeles de ce într'o zi s'a mutat din somptuosul apartament din Paris într'o căsuță modestă de țară cu grădină și pădure apropiată și acolo mama avea alt bărbat, pe d-nul d'Argenton, un ratat al literaturii care fusese profesor la pensionul de unde fugise.

Aci copilul fără noroc și înțercat prea de vreme de bucuriile vârstei, s'a simțit mai bine în mijlocul naturii vecine.

Intr'o zi tatăl său vitreg l-a chemat la sine:
— Viața nu e roman. Să fii serios, rezonabil, să te pocăești; și iată ce-ți propun: Din timpul consacrat teribilelor lupte artistice, voiua lua o oră două, zilnic, pentru educația și instrucția ta. Dacă te silești, eu voiua face din copilul indisplinat și ușuratic un om ca mine, oțelit, solid pentru luptă.

I-a prescris programul zilnic de latină, greacă, algebră, germană, sintaxă, anatomie, geometrie, afară de alte studii elementare; și i-a impus un regulament strănic cu articole multe, ce să facă dela ora cutare până la cutare, prevăzând pedepse aspre dacă ar ieși afară la pădure după «nebunii». Il închidea într'un turn ca să învețe acolo și-i acoperea ferestrele să vie lumină mai puțină. Bietul Jack! Era speriat de figura aceia

impunătoare a tatălui vitreg; și mai ales era tulburat, absorbit de natura înconjurătoare. Transportat din micul pension cu curtea îngustă și mohorâtă, în plin colț de țară, era impresionat, «cucerit de vizuirea naturii și contactul ei vesnic. În orele cele mai frumoase de după amiază, era în turn în fața profesorului și a cărților, cu ochii pe un caet gros, ale cărui linii i se păreau că joacă și îl prindea o poftă nebună să fugă, să sară peste articolele regulamentului într'o hoinăreală arzătoare, exasperată de libertate.

Spre fereștile deschise, Mai în plină înflorire, trimetea parfumuri, pădurea întindea valuri de verdeță și Jack își întrebupea lecția ca să urmărească sborurile de pe ramuri, sau pata roșcată a vre unei veverițe ce se strecura printre frunzișul vre unui nuc uriaș. Ce chin să declini «rosa, rosae» în mai multe limbi, în timp ce pe marginea pădurii iluminau reflexe tandre, noi, de măcești sălbateci! El nu gândeau de cât să fie acolo, în plin aer, la soare...

— Acest copil este idiot, zicea d'Argenton, atunci când la întrebările lui, Jack răspundeau cu un aer spăimântat, ca și cum el ar fi fost silit să răspundă din vârfurile copacilor pe cari îl privea, sau din norul ușor ce cobora spre apus. Talia sa lungă, prea desvoltată pentru căji ani avea, adăuga la aparența sa năucită și toată severitatea poetului nu servea decât să-l

încurce încă, să-i jeneze sforțarea neputincioasă a memoriei sale prea încărcată.

După o lună, d'Argenton declara că el renunță să mai piardă timpul scump, rupt din prețioasele sale ocupări... și mama primi ideia că Jack este un incapabil, o inteligență rebelă...

Jack a fost fericit că nu mai e supus grozavului regulament. și cum băgă de seamă că jenează pe toți din casă cu prezența lui, își trecea zilele pe afară în hoinărești.

„El avea un prieten, paznicul și o bună prietenă: pădurea“. Pădurarul avea câini pe cari îi dresa la vânat și Jack se împrietenise cu ei. Toată ziua rătăceau prin pădure, fără grija, în plin aer și asta îi dădea copilului o supraabundență de viață. Micul Jack era aşa de mulțumit, aşa de mândru să întovărășească pe paznic prin păduri, să meargă alătura de acest om teribil!».

Cu el, vedea altfel pădurea, vie și populată, cum profanii n'o vedea. În locul acelor spaime printre frunziș, a acelor sgomote ascunse în iarbă, când cel mai mic pas înfiioră, avea acum spectacolul liniștit al dobitoacelor ce merg libere în nevoie lor, după placere». și a învățat Jack dela el să curețe copacii bolnavi de gândaci și ciuperci, să prindă vietățile vătămătoare pădurii, să respecte un copac mai mult decât o ființă vie: «O căprioară se înlocuiește prin alta; după un fazan mort, nasc mii la primă-

vară. Dar un arbore, trece timp mult până o veni!» Jack era înduioșat de soarta unui brad frumos al cărui trunchiu era mâncat de niște viermi. «Pentru a lupta contra acestei teribile invazii, bradul are rășina și din toată puterea lui, cu seva ce-i mai adaogă încă ceva la viață, încercă să reziste inamicului.

Răspândește torente de răsină peste viermi, peste oule depuse în fibra coajei, se epuizează, se usucă în această luptă, aproape totdauna inutilă. Jack se interesează de soarta acestor bieți copaci, vedea curgând în timpul luptei acea nădușală mirositoare, acele lacrimi vegetale ce cădeau greu, ca chilimbarul curat, plin de raze. Câteodată bradul izbutea să scape de dezastru...»

În timpul excursiunilor prin pădure, paznicul și copilul tăceau; marea simfonie a pădurei îi stăpânea. Erau adierile, răsuflările, plânsurile ei; apoi cântările armonizate ale pasărilor, strigările mărunte ale altor vietăți, toate umpleau urechile copilului de sgomote plăcute, ca o muzică iubită.

Se reîntorcea acasă vesel, exuberant de sănătate.

Mama îi făcea semn să tacă: «Taci! El e sus... lucrează». Lipsit de înțelegere, de educație și instrucție, copilul a rămas un neisprăvit intelectual. Singura lui educatoare bună a fost doar pădurea și paznicul. Aici doar s'a preparat puțin pentru viață de mai târziu ce-l aștepta.

Sterilitatea tatălui vitreg și ușurința mamei, l-au adus în nevoi și nervozități. Copilul era o pa-coste în casă. A făst gonit de acasă, cu toate lacrimile mamei. Jack a plecat în lume să-și caute singur pâinea. Ajunge în medii rele și fraged cum era, s'a ticăloșit prin fabrici, prin cărciumi... Cândva s'a mai abătut pe acasă și odată cu asta și pe la draga lui pădure a copilăriei. Și s'a gândit cu tristețe la acei ani fericiți în natura primitoare și caldă. «Ea părea că-l recunoaște, îl chiamă, îl primește. În inimă sa înduioșată de amintiri și de slăbiciunea în care se găsea, Jack auzea un glas mânăgetor și dulce: «Vino la mine, drag copil, vino lângă inima mea cu bătăi domoale. Te-oiu îmbrățișa, te-oiu îngriji. Am arome pentru toate rănilor și cel ce le caută la mine, se vindecă...»

Cu sufletul frânt de mizerii, lângă pădurea lui, singura prietenă ce i-a dat cândva clipe dulci, Jack își va fi zis, ceia ce Eminescu cuprinde în viersurile de duioasă zadărnicie:

Astăzi chiar de m'aș întoarce
A'ntelege n'o mai pot;
Unde ești copilărie
Cu pădurea ta cù tot?

De aici romanul lui Jack are un interes literar. Ceia ce va fi ajuns copilul, i se ghicește din copilăria lui pe care am schițat-o abia în aceste pagini.

André Theuriet¹⁾

Amintirile lui

Printesa verde sau Imaginea la copii.

În afara de literatura noastră «țărănistă», aş recomanda Tânărului de țară cărțile lui Theuriet, poetul pădurilor și crângurilor, al sufletului rural curat din satele Franței.

Inainte de a iniția pe normalist în «metodul biologic pentru lectiile de științele naturale», i-aș pune în mână descrierile păsărilor și al plantelor și pădurilor de Theuriet, de I. Simionescu, de Karl Ewald, de Thomson, paginile atâtitor li-

¹⁾ Theuriet: *Les Enchantements de la Forêt* (Famele Pădurii) ed. Hachette — 1920; M. Renaud: *La Princesse Verte ou de l'Imagination chez les Enfants* în *L'Education enfantine* (an 18-lea) pe care-l traducem aproape tot.

terăi cari au descris și cântat natura în diferite înfățișări. Înainte de a introduce pe tineri în studiul psihologiei, aş pune înaintea acestora, pagini de analiză a sufletului copilăresc, cum e «Prințesa verde» din carte pomenită a lui Theuriet — amintirile copilăriei sale, — și încă atâtea altele din literatura universală.

* * *

Ca să învățăm să cunoaștem copilul, obiectul grijelor și curiozității noastre, avem obiceiul să consultăm tratatele științifice și didactice. Pentru ce n'am asculta și oamenii inspirați, poeții, artiștii, romancierii? Cine știe dacă aceștia din urmă nu ne vor face revelații mai impresionabile, mai adânci despre sufletul copilului, decât scrie rile pedagogice? Cine știe dacă lectura atentă din „Prințesa verde” nu va instrui despre rolul imaginării în viața copilului, mai bine de cât cele mai pătrunzătoare capitole ale d-nei Necker de Saussure în a sa «Educație progresivă»?...

Micul André, la 8 ani, trăește într'un mic oraș la bunicii săi, cari ocupau un modest apartament în casa unui pălărier, în dosul teatrului. În acest mediu simplu, șters, mediocru, imaginea copilului găsește mijlocul să se alimenteze.

O odaie a apartamentului era tapetată cu hârtie cenușie, ilustrată cu episoade din retragerea din Rusia: «Privind pereții, aveam ceasuri întregi de plăceri tăcute. Dar bunica nu iubea copiii gură cască; ea mă simula gea din aceste leneșe con-

templări ca să mă facă să citesc cu voce tare o pagină din carte mea».

Oricât de ratională și pozitivă a fost această bunică severă, sacrifică vreme și pentru fantasia ei, dedându-se la nesfârșite partide de cărți în tovărășia damelor respectabile de vîrstă ei. Această pasiune nu putea trece nebăgată în seamă de copil, malicioș și subtil observator. Îndată ce jocul începea, copilul se strecuра pe furiș în prăvălia pălărierului, nu ca să admire bogația magazinului, nici să se uite la târguelile dintre negustor și clienți, ci să se înghesue după birou într'o vitrină plină de cărți și unde el avea libertate să se uite.

«Toată Casa Zânelor era amestecată cu Biblioteca albastră în această modestă vitrină.... Călătoream în regatul feeriei. Mă cufundam cu Aladin¹⁾ în aceste grădini misterioase unde fiecare floare era un diamant și fiecare fruct un smarald sau topaz. Pasarea albastră coboără pentru mine cu aripile întinse, să mă ia cu ea ca să mă ducă într'o țară fermecătoare. Grădinele cu flori cari cântau, păsările cari vorbeau, zânele ce schimbau oamenii în copaci și un dobleac în trăsură; uriașii ce păziau fântâni minunate, prințesele exilate ce păstiau curcanii și feciorii de regi venind la vânătoare, se căsătoreau cu ele: Era lumea mea, singură frumoasă,

¹⁾ Din poveștile *O mie și una de nopti*.

singură adevărată... Credeam că tot ce ceteam era adevărat... Eram ca halucinat și aşteptam să întâlnesc la colțul străzii pe zâna Reseda... Aveam memoria plină de gesturile și vorbelă lor...»

A venit încă un eveniment să mărească puterea de iluzionare a micului André: O trupă de teatru a sosit în orașelul lor să reprezinte «Frumoasa din pădurea adormită». Copilul se duse cu bunicul.

«Mica sală de teatru îmi păru măreață. Tot ce se petreceea acolo îmi păru realitate; restul nu mai exista... Când a căutat cortina, eu am rămas nemîscat cășteptând încă alt tablou. Am fost scos de bunicul pe sus». Ceiace cetise, văzuse înfățișându-se de oameni în carne și oase. Visul se transformase în realitate; și acum voia să ducă ficțiunea dela teatru în lumea în care trăia. Bunicul avea în afară de oraș o grădină care se sfârșia printr'un crâng. Când vremea era bună, ducea acolo copilul să se joace. Pentru micul André totul era surpriză și încântare: «Cuibul păsării, al viespii, cristalida fluturelui, creșterea frunzelor de stejar, sămânța care iese din pământ, fructul ce crește sub floare, firele de păianjen ce plutesc în aer».

Mica pădurice a bunicului nu era decât o insulă din imensa pădure ce se întindea până la orizont. André era atât de uimit de tot ce observa în boschetul acesta, că și închipuia că aici trebuie să fie cuibul zânelor și al prințe-

selor fermecate și se simți luat de o dorință tulburătoare care-l mâna să caute aventuri în acest loc necunoscut.

«Visam la minunata prințesă care trebuia să-l locuiască în vreun palat încântător din adâncimile acestei păduri... Eram convins că zâna există în realitate. Ochii mei fixați mereu spre aceleaș punct al orizontului, avea viziuni, mirajuri. Credeam că în «Frumoasa din pădurea adormită» să văd peste vârfurile copacilor, vagi siluete de turnuri ascuțite și acoperișuri de castele fantastice. Refăcusem, chiar toată istoria miraculoasă a prințesei necunoscute,

Ea se chema *Prințesa Verde*. O semuisem așa, pentrucă era îmbrăcată cu o manta verde de mătase și avea în părul blond o diadema de smaralde. Un vrăjitor o ținea închisă în castel...» Se gândeau să fugă de acasă să se ducă să caute pe Prințesa Verde, să o scape din castelul vrăjit. Planul era făcut. Căuta doar momentul favorabil.

«Intr-o după amiază bunica mă punea să recitez o pagină de geografie; ea mă întreba:

— Care este orașul așezat pe un fluviu și are o catedrală?

— Bunico, unde este țara în care e Frumoasa cu păr de aur?

Vai, acest copil crește ca un păgân, zise ea către bunic; la opt ani când trebuie să știe lu-

cruri rezonabile, catechismul, își umple capul cu bazme».

Pe lângă poveștile cu zâne, faptele din Biblie îi păreau reci. «După mine, los și vândut de frații săi nu prețuia cât Cenușereasa. Raiul nu era ca florile de diamant din grădina lui Aladin. Lupta lui David cu Goliath mă fermeca mai puțin ca lupta lui Barbă Cot cu Căpcăunul; și aveam o mediocră prețuire pentru minunea lui Moise în deșert: zânele făceau mai mult!»

Pentru o lecție de istorie sfântă, André și colegul său Claude Bigeard, au fost închiși într-o sală de clasă.

Au fugit pe fereastră și după ce au mâncat ceva la Claude, au luat drumul pădurii, să caute zâna. Bigeard a luat ceva de mâncare de acasă, niște ouă. André voia să spargă ou, ca să iasă din el o trăsură aurită sburătoare, trasă de porumbei și care i-ar fi condus până la prințesă. Bigeard: «Vrei tu să mă faci să cred că se poate să iasă o trăsurică dintr'un ou?»

André: «Desigur; aşa se petrec lucrurile în țara zânelor».

Bigeard: «O fi posibil cu oule de zâne; dar cu ouă de găină de la sora mea, nu cred și mai bine le mânânc».

Micul țăran are prea multă experiență ca să împărtășească credulitatea tovarășului său, orășan. Pozitiv și realist cum este, este gata să primească ca adevărat tot ce i se afirmă, afară

de oule de găină din care ar ieși o trăsurică. Și el dorește necunoscutul fabulos, alte lumi decât a lui. Vine noaptea; au rătăcit. Amintirea din Barbă Cot dă lui André ideia de a sili pe Bigeard să se urce într'un copac. El descoperă o vatră de cărbunari. «Aici poate au venit căpcăunii să fiarbă carne proaspătă, gândi André.

— Lasă-mă în pace cu căpcăunii tăi! răspunse Bigeard, aici au venit pădurarii să-și facă mâncare».

A doua zi Bigeard își părăsește tovarășul. André întâlnește pe moș Bonnet, prieten cu bucurul, ce trăia aici la pădure ca un puznic. Cum îl zâri, copilul crezu că e un vrăjitor. Ii mărturisi lui Bonnet că a fugit de acasă să caute aici pe Prințesa Verde. În loc de să-și bată joc de copil, moșul făcu o excelentă lecție de pedagogie, răspunzându-i :

«O cunosc. Ea locuește aici și ori unde găsește copaci. Copiii pot să vadă când li-e dor. Este și regină și zână, regina florilor, a insectelor a păsărilor. Nici un fir de iarba nu se mișcă fără voia ei, ea hranește oamenii, dobitoacele și fără ea lumea ar pieri. Ai putea să mânânci acești bureți, ni-i trimite Prințesa Verde. Ea vine să se plimbe pe aici în fiecare dimineață. Pe unde trece, iarba se face mai verde și răsar bureți de aceștia».

André ceru vrăjitorului din pădure să-i facă

o minune. Bonnet «vrăjitorul» îi arată un fluture ieșind din cristalidă.

— D-ta ai făcut minunea asta?

— Nu, Printesa Verde; eu sunt sluga ei... Ea e puternică.

— Ea e puternică?

— Ea n'are decât să susle peste un grăunteca să-l schimbe în plantă înflorită. Ea face minuni: frunze cu desene diferite, o ghindă într'un arbore mare, poate să scoată petale roșii de mac din niște grăuncioare închise într'o gogoașe ca nuca... Peste tot aici sunt numai minuni, cât născocitorii de povești nu știu...»

Bonnet a mânat gândul copilului pe un drum de care ar putea merge fără să înceteze să facă descoperiri. Dela ficțiunea copilărească el a făcut personificarea naturii fecunde.

Moșul voia să conducă pe copil acasă. Și subț motiv că-l duce la Printesa Verde, îi acoperă ochii cu o bațistă și-l duce așa, un drum lung, până în față... bunicii!

«Am mai fost de atunci, adaogă André Theuriet, la vrăjitorul din pădure. El m'a făcut să cunosc adevarata Printesă Verde, adică pădurea cu ioate minunile și farmecele ei, pădurea care a fost inițatoarea și amica mea și căreia îi păstrează o veșnică și arzătoare iubire».

* * *

Eroul isprăvii este un copil excepțional cu aptitudini deosebite, o fire vibrantă, un viitor

artist. Poate că autorul a pus copilului ceva din maturitatea lui. E un copil rafinat, un mic Don Chișote plin de imaginație neliniștită. Totuși cu destule realități în lumea comună a copiilor. Escapadele lui André sunt obișnuite; copii sunt niște imaginativi neastămpărați.

Sunt plini de imaginație și trăesc din senzații și în forma cea mai simplă: Imaginația reproducătoare. Micul André are însă și o imagine constructivă. El nu se mulțumește să-și reproducă în minte reprezentări din ce a cunoscut, ce a văzut la teatru ori în boschetul bunicului. El nu lasă să se răspândească materialul experienței sale. Toate le combină. Din Frumoasa cu părul de aur și din Frumoasa din pădurea adormită, creiază Printesa Verde. Împrumută culcarea dela pădure ca să-i facă vesmânt zânei.

Un copil de vîrstă lui André n'a prea văzut multe lucruri. Organismul său virgin vibrează profund. Senzațiile lui au o izbuire și o frăgezime incomparabilă. Este gata să admire și c lacom de miraculos. Miraculosul, după etimologia cuvântului, va să zică tot ce produce în noi sentimentul de admirare. Acest sentiment este întâi de toate o surpriză, dar nu orice surpriză e admirativă. Un fricos afară din cale nu e capabil de admirare. Pentru sentimentul admirării, trebuie ca obiectul contemplat să fie placut, liniștit, să se adreseze ochilor și urechilor. Iată de ce eroii imaginații sunt plini de pietre și ștofe

lucitoare, încurajați de cântări melodioase. Miraculosul e alcătuit din senzațiile cele mai vii și mai active; și pentru a dura acest sentiment, trebuie mișcare, variație repede. De aceea plac copiilor florile ce cântă, oamenii schimbăți în copaci etc.

Aceste transformări sunt cu atât mai uimitoare, numeroase și variate, cu cât copilul are mai puține noțiuni de adevărata natură a lucrărilor, a cauzelor și efectelor. Când experiența lui crește, iubește încă minunatul din imaginea numai să fie posibil, verosimil.

Ca să-și imagineze lumea feerică, copilul nu e lăsat la propria lui putere: El trebuie să cunoască tradiția miraculosului, orală sau scrisă. Așa a făcut André în prăvălia pălărierului unde erau cărțile de povestiri.

In fața gustului de miraculos, ce atitudine să ia educatorul? Trebuie să stingă ardoarea, să combată credulitatea, să-i risipească iluziile, reducând pe copii la prozaicele observații ale realității? Nu s-ar putea utiliza acest elan, de a exercita sănătos o facultate care se arată așa de puternică din anii cei mai fragezi?

Când André a fost pus să memorizeze la geografie, la religie, a evadat dintr-o dorință de a se instrui din lumea apropiată lui. A fugit de învățatura cuvintelor ca să capete pe cea de lucruri în afară de clasă. Cazul lui André este instructiv: Miraculosul este acolo unde copilul

n'a ajuns, n'a văzut; e de departe în pădure. Experiența îl transformă, însă admirația, iubirea de pădure, îi rămâne toată viața. Vin cunoștințele, observațiile lui care operează schimbarea pe înțeles. Să lăsăm pe copil în viziunile lui, să nu-i tulburăm farmecul cu explicațiile noastre științifice dintr'odată, opuse explicațiilor lui.

Să procedăm ca moș Bonnet: Să-l conducem pe copil în natură să-și transforme el singur personificațiile și să nu-i ironizăm naivele și vrăjitele lui legende; povestirile noastre să fie în gustul și ideile lui.

Providența a rânduit așa, ca intrarea copilului în lumea reală și cunoașterea ei, să se facă prin încântătoarea poartă a închipuirilor.

Frédéric Mistral ⁽¹⁾

Din copilăria lui

A trăit pe la jumătatea secolului trecut, într'un sat din sudul Franții—în provincia Provența—un poet născut și rămas cu sufletul de țăran.

În copilăria lui, aşa cum o ceteam în memorii, se oglindește ceva din copilăria noastră a tuturor: modești intelectuali ce au pornit cu sufletele înfiorate din satele plaiurilor. Întrucât condițiunile vieții sunt aceleași, această copilărie rămâne cel mai natural îndreptar în creșterea copiilor noștri și încă multă vreme pe la noi.

Vara era copilul naturii, iar iarna al poveștilor. Părinții săi, cuprinși gospodari lipiți de pământ,

(1) Bibliografie: Fr. Mistral: *Mémoires et Récits*. Henry Bordeaux: *Portraits de femmes et d'enfants*. Pierre Lasserre: *Frédéric Mistral*. Emilia Tailler: *Frédéric Mistral și Vasile Alexandri*.

cântau cu mândrie cântecele tradiționale ale strămoșilor și micul Frédéric le prinse înfiorat înțelesul cu sufletul său hrănitor din aceiaș sevă:

Noi am ținut de coarnele plugului
Cu cinstă mare;
Și am cucerit pamântul
Cu această unealtă
Și am făcut grâu
Pentru pâinea de Crăciun....

„După masă, iarna, toată lumea se aduna în jurul unui foc cu lemne de măslin și de multe ori un călător adăpostit pentru noapte, așezat în fața tatălui, istorisea o poveste de demult, o legendă a țării sau cânta vr'un cântec de cășător. Însă cântecele frumoase, numai mama le știa bine și le istorisea neobosită, învărtindu-și fusul, pe când fiul la picioarele ei, nu se mai sătura ascultându-le.

Câteodată tatăl ctea din Evanghelie familiei adunată. În zilele de Crăciun istorisea povesti despre bătrâni, invitând pe cei de față să se roage pentru sufletele morților lor. Pe urmă cântau cântece de Saboly, poetul organist din secolul al XVII-lea rămase atât de populare în regiune.

„Și copilul mergea să se culce cu sufletul empatizat, nedeușit, de aceste prime chemări ale muzei care trebuia să-l inspire“.

A fost crescut în atmosfera tradițiilor vii ale regiunii natale și nu în banala, moarta instrucție ce se răspândește astăzi, uniformă și stearsă

pe toate punctele țării, fără grija de a o diferenția după împrejurări și caracter; și aşa ies «niște copii găsiți, fără legături și rădăcini».

Dar să lăsăm pe însuși Mistral se evoace această copilărie liberă ce a crescut în plin cu toate facultățile și tot el să critice copilăria de azi pe care vrem s-o denaturăm, s-o depoetizăm, uniformizând-o:

«Ce deliciu, ce fericire ideală în suflețul meu neștiutor, când, asemenea unei flori, se deschidea cântecelor și poveștilor! Stăteam la genunchii mamei și ea, torcând, îmi cânta, îmi spunea legende și credință în dulcea limbă provensală, cari au legănat vîrsta mea fragedă în visuri și poezie duioasă. După lăptele ce mi l-a dat sănuit său, ea, sfânta femeie, m'a hrănît cu mierea tradițiunilor și a bunului Dumnezeu.

Astăzi, cu strămțimea sistemului brutal care nu mai vrea să țină socoteală de aripile copilăriei, de instințele îngerești ale imaginării născânde de nevoie ei minunate—care face săfinți și eroi, poeți și artiști,—astăzi, îndată ce copilul se naște, cu știință goală și crudă î se disecă sufletul și inima. Sărmani lunatici! Cu vîrsta și școala, mai ales școala vieții trăite, îi se spune prea curând realitatea meschină și desiluzia analitică, științifică despre tot aceiace ne fermecă...

Dacă la 20–30 de ani, când ne înamoram de o fată strălucitoare de tinereță, vră-un anatomist ar veni și ne-ar spune:

— Vrei tu să știi adevărul acestei creații care are atâtă atracție pentru tine? Dacă carneai ar cade, i-ai vedea un schelet!....»

Așa este cu pozitismul și realismul școalei moderne».

Să-i ascultăm copilăria de la început:

«Pe la 8 ani și nu mai curand, m'au trimis la școală.... mulțumesc lui Dumnezeu că n'a fost mai de timpuriu. Căci în ceia ce privește dezvoltarea mea intimă și naturală, educația fragedei mele inimi de poet, am învățat mai mult din jocurile și hoinăreile copilăriei mele populare decât din trăncănelele începătoare al școlii. Pe vremea noastră, visul fiecărui strengăraș de școală era să vagabondeze departe de casa părintească, fără voia părinților și fără să știe unde merge. Micii Provensali fac această școală de libertate în natură atunci când, după o greșală oarecare, după o nesupunere, li-e teamă să intre în casa părintească.

E lucru nespus de plăcut în aceasă vîrstă de a se simți stăpân absolut, să se ducă unde vrea, pe la lacuri și prin munți, în toată voia.

Vine foamea. Dacă e vreme de vară, se găsește binecuvântata de mâncare. Sunt brazdele de bob, grădinele cu pere, piersici, cireșe cari vă fac cu ochiul, smoch nii cari vă oferă smochinele lor coapte și pepenii cei pântecoși cari vă strigă: «Mâncăți-mă!» și apoi frumoasele vii încărcate cu struguri aurii! Par că-i văd!

Cei mai mândri cari au plecat de acasă dintr-o sete de independență sau pentru vre-o nedrepitate ce le-a rănit inima, fug de oameni și de locuințele lor. Ei își trec ziua culcați în grâu, în gropi, în colibi părăsite, sub poduri. Dorm noaptea în căpițele de paie și iân. Când li-e foame mânâncă fructe sălbatice. Ziua și-o petrec în jocuri. Ce nevoie au de camarazi? Toate vietătile le ţiu tovărășie.

Stați culcați pe un tăpsan; iată «vacă Domnului» să se aşeză pe mână. Voi îi cântați îndată:

Cocinelă, sboară!
Și te du la școală.
În două dimineați
Inveți doctrina...

Și gândăcelul desfăcându-și aripile, vă răspunde sburând:

— Du-te tu la școală. Eu știu destul pentru mine.

Se uită la voi gândacul îngenunchiat zis că-lugărița, voi o întrebați aşa.

Urcă-te, tu care știi totul:
Unde e lupul?

Gândacul întinde cornițele și vă arată muntele. Descoperiți o șopârlă care se încălzește la soare? O întimpinați cu aceste cuvinte:

Șopârlă, șopârlă
Apără-mă de șerpi;
Când vei trece pe la casa mea
Iți voi da un bob de sare.

— La casa ta la care nu te întorci? are aerul de a-ți răspunde șopârla. Și țășt! în gaura ei.

In sfârșit dacă zăriți un melc, iacă și cântecul lui.

Melc chior,
Arată-mi coarnele
Sau chem fierarul
Să-ți strice casa ...

Și tot mereu revine cuvântul casă, până ce în sfârșit, după ce ați stricat atâtea cuiburi după ce v-ați saturat de atâtea fluere făcute din sălcii, după ce v-ați acrit gura de atâtea roade crude vă apucă dorul casei o luă într'acolo și intrați cu capul în jos.

Ca fiu al rasei provensale, după trei luni de școală, mi-am făcut și eu damblaua de hoinar ca toți copiii. Și iată cum s'a întâmplat:

Trei-patru strengărași (de cei cari subt pretext că se duc la tăiat iarbă, vagabondau toată ziua) mi-au ieșit înainte când mă duceam la școală :

— Măi, prostule! Ce să faci tu la școală? Toată ziua te ține închis între patru ziduri, te bate... vino să te joci cu noi.

Ah! Ce timp era! apa aigintie lucia în albia pârâului, cânta ciocârlia, florile râdeau la soare în Ianul verzui de grâu... Și mi-am zis:

•La școală? La școală, am să mă duc mâine. Și fuga la apă cu pantalonii sumeși. Am prins pește, am făcut luntrișoare de hârtie..

Ce fericire, Doamne! Copiii regelui nu erau

ca noi. Si pâinea ce o aveam în ghiosdan ne-a ajuns la toți pentru toată ziua.»

Oricât s'ar formaliza pedagogii pedanți că aici se face apologia haimanalâcului ocărând școala, toată dreptatea e de partea ștrengarilor de Mis-trali de atunci, de azi, de totdeauna. Fuga dela școală e un protest, o revoltă de care nu copilăria e vinovată, cât noi. O școală unde «toată ziua te ține închis între patru ziduri și te bate...», unde copilul întuit nu vede, nu aude nimic, ci numai învață din cărți, unde nu-i se spune povești, nu i se organizează plimbări în natură, nu i se încântă ochii, închipuirea cu atâtea imagini frumoase, — se înțelege că plătisește pe copii și-i fac să ia singuri câmpii — o protestare inconșcientă — după melci, după flori, căutând până în zări toate farmecete, dreptul lor firesc la viață.

Și într'alt loc povestește :

«Ori cât de departe, în timp, îmi aduc aminte, văd înaintea ochilor, acolo în Midi, un lanț de munți ale căror culmi, vârfuri, stânci și vâi, tremurau în lumina albăstrie a zilei de dimineață până seara, mai mult sau mai puțin clare sau întunecate. Sunt Alpii înconjurați de măslini ca un masiv de roci grecești, un adevărat belvedere de glorie și legende...»

Copilăria mea cea dintâi s'a petrecut la fermă în tovărășia plugarilor, seceratorilor și ciobanilor. Când venea pe acolo câte un burghez de

ceia cari afectau să nu vorbiască decât în franceză, eu nedumerit și umilit că părinții mei erau necuvînicioși înaintea lui ca și cum ar fi fost mai mult decât ei, întrebam :

— De unde e acest om care nu vorbește ca noi ?

— Este un domn...

— Ei bine ! ziceam eu cu un aer sălbatic, eu nu vreau să fiu domn...

Și fugia copilul de ei — de domni — când veniau la casa părinților, se ascundea în fân, undeva până se duceau.

Imi plăcea mai bine să merg după urma plugului ținând de coarnele lui, culegând mielci, flori de primăvară... Să mă sui prin sălcii după cuiburi... Să mă țiu de cioban ca să văd tot ce face el în timpul zilei...

Și așa a început (și n'o regret de loc) educația copilăriei mele.

Cum era vesel acest mediu de muncitori rurali !

Fiecare sezon reînnoia seria muncilor. Plugarii, semănătorii, săpătorii, secerătorii, culegătorii de poame, de vie și de măslini, desfășurau subt ochii mei actele maiestuoase ale vieții agricole, mereu dură, dar etern liberă și liniștită.»

Dar n'am găsit la nici un scriitor o redare mai adâncă a sufletului copilăresc, dornic de necunoscut, vrăjit de mistere, acea auto iluzie

provenită din sărăcia experienții, ceia cel în-

cântă și-l instruește totodată.

Sunt pagini de pus în manualele de psihologie închipuindu-mi că ar veni cândva autorii aceia cari n'ar scrie numai cărți de formule și definitii.

Amintirea regilor magi e o variantă. Poate că fiecare avem din copilărie ceva asemănător, vre-o pilduire pentru a înțelege tainele sufletești ale copilului.

«Mâine e ziua Magilor: „Piticilor, dacă vreți să-i vedeați venind la noi, duceți-vă repede înaintea lor și duceți-le ceva daruri.

Pe vremea noastră aşa spuneau mamele copiilor în ajunul Craciunului.

Și cu toți copiii satului, plecam entuziaști înaintea regilor Magi cari veneau la Maillane (satul nostru) cu paji lor, cu cămilele și întreaga suită, ca să se închine pruncului Iisus.

— Unde mergeți voi, copiilor? ne întrebau drumeții.

— Vrem să ieșim în calea Magilor. Si apoi cu toții sgomoțiș, apucăm drumul spre Arles, cu inimă plină de bucurie, cu privirile încărcate de vizuni, ducând în mâini plăcinte pentru Magi, smochine pentru paji și fân pentru cămile.

Sufla un vânt rece. Soarele cobora. Râurile erau înghețate. Iarba era încărcată de brumă. Sălcările desfrunzite aveau ramurile roșcate și dintr'un în alta sălta căte o păsărică. Nu se

vedea nimici pe câmp; întâlneam doar vreo biată bâtrână care-și tăra sarcina de lemne spre casă.

— Incotro, aşa târziu, copiilor?

— Înaintea regilor Magi.

Și cu capul pe spate, mândri ca niște cocoși, răzând și cântând, mergeam mereu pe drumul albur'u măturat de vânt.

Ziua mergea spre sfârșite. Clopotnița din Mailane nu se mai vedea după perdeaua de chiparoși cu vârfurile negre, și câmpia întinsă și deșertă, se întindea până departe... Ne purtăm privirile în zări, dar în zadar. Nu se vedea nimic decât doar spinii rostogoliți de vânt. Ce triste și tacute erau serile din Ianuarie!

Câteodată întâlneam vre-un cioban cu turma.

— Unde vă duceți, măi copiilor, aşa de târziu?

— Să ieşim înaintea Magilor. Nu știi, or fi departe de aici?

— Ah! da, Magii! Adevarat.. Ei sunt întrăcolo și vin, dați repede să-i vedeați.

Si o luam la goană în calea regilor Magi, cu plăcintele și smochinile înțâmâini, cu mănuuchiuri de fân pentru cămile.

Ziua sfârșise. Soarele dispără puțin că e puțin după un nor enorm. Convorbirile noastre se linisteau pe încetul și odată cu ele scădea și curajul și pofta de mers.

Deodată:

— Iată-i!

Un țipăt de bucurie nebună izbucni din gurile noastre, și măreția pompei regale luci ochilor noștri. O țâșnire de culori minunate, strălucitoare, îmbrățișa geana apusului; mari fășii de purpură aprinsă, cu aur și rubin pe o jumătate de coroană cu lungi raze pe cer, ilumina orizontul.

— Magii! Magii! uite coroanele lor! uite mantalele! priviți-le steagurile! Si călăreții și cămilele, vin și ei!

Și am rămas uimiți... Dar curând această splendoare a soarelui de apus se topî, se stinse puțin câte puțin în nori; și năuciți, cu gurile căscate stăteam singuri în câmpia mohorâtă.

— Unde s'au dus Magii?

— Au trecut după munți.

Undeva țipa sinistru o pasăre. Ne cuprinse frica; și pe întunecatele ne-am reîntors zăpăciți, îmbucând din plăcintele și smochinele ce le adusesem pentru regii Magi.

Și când am ajuns acasă, mamele ne-au întrebat:

— Ei, ați văzut Magii?

— Nu, ei au apucat drumul pe după munte.

— Dar voi pe ce drum ați mers?

— Spre Arles...

— Ah! bieții mei mielușei! Magii nu vin niciodată pe acolo. Ei vin dinspre Levant. Ar fi trebuit să apucați vechiul drum spre Roma. Ah! Ce frumos ar fi fost să-i fi văzut și voi când au intrat în Maillane! Ce goarne! ce paji! ce

cămile! ce somot! Doamne, Doamne! Acum ei sunt la biserică unde se închină. După ce veți mâncă, o să vă duc să-i vedetă.

Mâncăm repede și fuga la biserică. Si în biserică plină de lume, orga acompaniată de cântarea poporului, intona superbul imn de Crăciun:

În această dimineață
Am întâlnit carul
Celor trei regi Magi cari călătoriau;
In această dimineață
Am întâlnit carul
Celor trei regi Magi pe drumul cel mare...

Noi copili, îngheșuiți, ne strecurăm printre rochiile femeilor până la capela Născătoarei și acolo, atârnată de altar, am văzut Steaua, Magii salutând pruncul Isus: Gaspar cu caseta cu aur, Melchior cu cadelnița de tămâe și Baltazar cu vasul cu smirnă. Am admirat frumoșii paji cari purtau coada mantalelor târâtoare; apoi cămilele cocoșate cari ridicau capul peste asin și peste bou; sfânta Fecioară și sfântul Iosef; apoi împrejur pe un mic munte în hârtie zugrăvită, păstori aducând și ei daruri: coșuri cu ouă, scutice; mărarul cu un sac de făină; dar ne uitam mai mult la regele cel negru la față.

De multe ori, de aiunci, mi s'a întâmplat când venia ziua Magilor, să mă plimb spre seară pe drumul ce duce la Arles. Aceleași păsări sburau prin hățeșuri, mereu am întâlnit bâtrâne sărmâne căutând lemne și aceleași țipete sinistre de pă-

sări nocturne; dar în norii apusului n-am mai văzut gloria, nici coroana bătrânilor Magi.

— Unde s-au dus Magii?

— După munte.

Vai! melancolia, tristețea lucurilor văzute altădată în copilărie! Cât de mare, cât de frumos va fi fost peisajul cunoscut! Când noi vom să vedem, când vrem să ne întoarcem spre el, lipsește totdeauna ceva sau cineva...»

* * *

Reîntors la maturitate de prin orașe (n'a putut suferi Parisul) în satul nașal, Mistral retrăi înăcăodată copilăria, îmbrățișă orizontul ei cu toate amintirile până pe creștele munților din zare, se apucă apoi de două lucruri:

Să reînvie sentimentul regiunii și rasii sale provansale, împotriva școlii antinaturale, de nișă, de uniformizare peste tot, să reînvieze tot sufletul istoric toată poezia specifică a provinciei, o ramură din arborele Franței: Provența. Și acest suflet, epurat, sintetizat, vibrează în poemă sa idilică: *Mireille* (*Mireio*) (1).

(1) Poate că ar fi trebuit să pomenim de Mistral agitatorul reînvierii romanității sfârâmate în atâtea popoare; de concursul dela Montpellier unde Alexandri al nostru a luat premiul pentru „Cântecul Gintei latine”; despre legăturile cu Alexandri și toată dragostea romantică ce o purta de departe „Romanilor dela Dunăre”. Toate le presupunem cunoscute și afară de asta, pomenirea lor nu intră în cadrul subiectului.

cules cântecele din adierile zefirului provansal, de pe plajuri și drumurile pline de „flăcăi și fete hăulind” ce se întorc dela lucru; simplitatea și puritatea virginală din preajma vechilor biserici; legendele și datinele din lungile șezători de iarnă când se comunică cu trecutul, iar scenele de agricultură sunt chiar riturile romane de acum mii de ani.

Dacă le-a zugrăvit frumusețea, Mistral zice că inutil să se irite contra transformărilor lor, totdeauna mai puternice decât toate rezistențele și că rora el a recunoscut fatalitatea. Suful din *Mireille* nu mai e posibil să fie retrăit azi. Mașinile înlocuiesc munca în comun și șezătorile sunt în decadentă. „Astăzi, când mașinile au îmboğățit agricultura, a scris Mistral într-o pagină plină de dispreț și regret, munca câmpului pierde din ce în ce colorul său idilic, nobila sa majestate de artă sacră. Vedeți secerătorii: niște paianjeni monstruoși ce-și agită tentaculele peste câmpuri.... Totul se face americanăște, cu grabă, trist, fără veselia cântului.... E progresul fatal contra căruia nu se poate face nici zice ceva, fructul amar al științei, arborele științei binelui și răului”.

In *poema Rhonului* cântă viața celor ce se trudesc cărând mărfuri pe vasele cu pânză sau trase la edec pe Rhon.

Pune într'un loc o scenă de conflict tragic: Vasele vechi—înferioare și slabe—încărcate cu

lume și mărfuri, sunt lovite și cufundate de vaporul cu aburi și foc, mașina nouă care anunță că lumea veche se duce ca să-i ia locul alta tânără, brutală și puternică.

Mistral a chemat trecutul, dar gloria trecutului a fost pentru el instrumentul de deșteptare al conștiinței naționale, instrumentul de reumanizare a omului modern.

Când un popor e preocupat de viitor, atunci e cată și întreabă trecutul.

Depart de el gândul că ar fi cerut o reinnoare la ordinea materială a trecutului. Cursul progresului științific nu poate fi oprit de lamentațiile moraliștilor și poeților. Criza morală, o decădere a sufletului adusă de repede schimbare a vieții economice, e vremelnică. Un om cum se cade, îmbogățit într'o zi dintr-o moștenire neașteptată, e uluit, ieșe din moravurile lui simple. Ca să-și vie în fire nu e nevoie să sărăcească iar. Bunul simț, judecata va reveni curând. Mașina de azi va fi îmblânzită, spiritualizată, cântată, cum am fost și cu vechile unelte.

Mistral este, prin artă și doctrină, un apostol al regionalismului cultural, un pasionat al ideii descentralismului intelectual, un adversar al centralismului nivelator.

Regiunea este un element de variație componentă al nației, după cum tulipina, rădăcina, crengile sunt alcăuitoarele copacului.

Regiunea culturală—cu sufletul ei istoric—este penultima etapă până la naționalitate, începându-se cu individul în mediul familiilor, satul, regiunea, țara întreagă. Individual trebuie să absorbe puteri sufletești din fiecare din aceste medii concentrice, în ordinea ascendentă de lățire, arătată.

Un Goga, un Sadoveanu, un Sandu Aldea înainte de a fi scriitori naționali, sunt ai regiunii lor de inspirație unde au fost gustați mai în plin și de unde și-au cules inspirațiile. Acolo ei determină, pot determina, un imbold cultural mai viu.

Regionalismul descentralizator nu e o teorie pedagogică de birou, ci își are substratul în viață, având susținătorii ei în artă și în toate manifestările spiritului.

avea în chestii de instrucție și învățământ, decât o apologie a științelor și o neglijare a vieții afective a copilului? De altfel și putem ghici ideile pedagogice, fără să mai ceteam „Despre educație”, numai urmărind culegerile caracteristice din datele biografiei sale.

Cea mai vechi amintire păstrată.

Din amintirile celei mai fragede copilării Herbert Spencer își amintește de un fapt care merită să fie notat din interesul psihologic pe care-l prezintă,—și anume, când el pentru prima oară în viață lui a rămas singur. În casă nu era nimeni. În timpul asta s'a auzit clopotul de la biserică. «Impresia ce am avut-o auzind sunetul vesel al clopotului, în acest timp când înduram toate suferințele singurății, a deșteptat în mine o asociere stranie și mult timp apoi, și în copilărie și în tinerețe, de câte ori am auzit acest sunet de clopot, eram cuprins de un sentiment de nemărginită tristeță». Un caz de interpretare a fenomenelor de asociere, de ascuțirea sensibilității într-anumite situații.

Ce dăorește eredității.

Spencer se analizează pe sine și-și explică unele din calități și defecte, prin credințele și îndeletnicirile părinților. Avea o fire dârzhă și de mic să a arătat nesupus față de orice fel de autoritate. Si-o explică ca venind de la strămo-

Pentru părinții cari au copii cu aptitudini pozitive, lectura vieții lui Spencer, poate să le fie o bună sfatuitoare.

Pentru învățători, pentru psihologi e un caz tipic. Pentru cătă educație științifică dăm copilului, principiile lui Spencer ne sunt un îndreptar inițial. Si doar vestitul filozof și psiholog nu s'a ocupat de educație în chip special, ci numai în câteva articole de revistă și-a expus vederile, consecința logică a sistemului său de gândire pozitivă, al educației practice primite, a rasei sale. Naturalistul, matematicianul, inginerul, apoi filosoful acestor discipline,—ce idei ar fi putut

¹⁾ Rezumată și tradusă de dr. I. Duscan din care culeg. („Cartea Românească” ed. pr. 15 lel).

șii lui hussiți. Străbunii mamei, erau din Boemia și erau creștini schismatici (hussiți, huguenoți). Din pricina persecuțiilor religioase din partea catolicilor, ei au emigrat în Lorena, iar de acolo, pentru acelaș motiv, în Anglia. Cu chipul asta, spune Spencer, de două ori au luptat contra violenței îndreptată împotriva credințelor religioase și au preferat mai bine să fugă decât să se supuie forții. Această încăpăținare și independență de caracter, cu care se mândrește Spencer, a fost moștenită pe calea credințelor religioase.

Lipsa de respect față de anumite autorități stabilite și tendința lui de a se apropia mai mult de dezidență, a fost o caracteristică și a strămoșilor apropiatai ai lui Spencer, de oarece toți au fost protestanți; și la toți s'a manifestat o calitate caracteristică—disprețul pentru prezent și nădejdea într'un viitor mai bun. «Nimeni nu nega că spiritul contrazicerii a fost puternic în mine; lipsa de săpunere în fața autorităților politice, religioase și sociale a fost de asemenea foarte evidentă.

Paralel cu aceasta merge într'o formă alterată tendința pe care am avut-o de a pune mai presus legile cari au o origine mai superioară; de aceia în toate lucrările mele am pus trebuințele eticei mai sus de legile trebuințelor omenești. «Toți frații tatălui său au fost de un caracter independent. Bunicul și părintele lui Spencer au fost

învățatori. Foarte caracteristică era atitudinea tatălui, învățător, față de elevii vinovați: Nu-i pedepsea dar organiza tribunale din camaraziilor și deseori era nevoie să micșoreze pedepsele pe cari aceștia le hotărău singuri pentru tovarășii lor. Toată această purtare ducea la raporturi amicale între profesor și copii.

Spiritul acela de protestare și independență care a fost foarte desvoltat în familia lui, a fost puternic și în tatăl lui Herbert Spencer. El nu-și scotea pălăria în fața nimănu. N-a purtat doliu nici după tatăl său și nici după mama. El nesocotea multe obiceiuri religioase, totuși făcea ceeace credea că e dator un creștin adevărat.

Spencer a posedat capacitatea rară de a-și putea expune gândurile într'un chip limpede și consecvent. Originea acestei capacitați, după părerea lui, e moștenită: și bunicul și tatăl lui au fost învățători toată viața; cariera de învățător e redusă în primul rând la procesul de expunere. Această ocupație disciplinează logica mintii, silește pe dascăl să fie clar, să se facă înțeles de toți copiii. «Tendența de a găsi în toate greșeli, a fost înălțarea în mine precumpăniatoare. Observația greșelilor, pe cari cei ce mă încunjurau le făceau în vorbire sau în cugetare, a fost un obiceiu incorigibil toată viața mea». Explicația trebuie cătată tot acolo. Învățătorul, pe lângă explicații, observă greșelile, corijează exercițiile, etc.

Copiii

In tinerețe și la maturitate el era aproape indiferent față de copii. În 1887 când Spencer singuratcul suferea de plictiseală, i-a trecut odată prin minte că poate societatea copiilor să-l distreze. O cunoscută i-a trimis cele două fetițe ale ei să stee cu el două săptămâni. «Contactul mai apropiat cu copiii, a deșteptat deodată instictul de dragoste pentru copii și în loc de mica distraconție pe care am presupus-o, copiii aceștia mi-au dat o mare mulțumire susținătoare. În anul viitor din nou am rugat pe mama copiilor să-mi trimită fetițele ei. Din momentul acesta, familia aceasta s-a altă, îmi lăsau pentru câteva timp copiii lor.»

Cum a învățat carte. Predispozițiile.

Când a avut patru ani, tatăl lui a început să-l învețe literile, tăindu-le din hârtie, dar cum copilul n'a arătat prea multă trăgere de inimă ca să învețe, lecțiile au fost întrerupte și Herbert Spencer abia la 7 ani a învățat să citească. Învățatura pe de rost încă din copilarie i-a fost nesuferită și toată viața n'a putut învăța nimic pe din afară. «Nici în copilarie, nici în tinerețe n-am primit nici o lecție de limba engleză și am rămas pentru totdeauna fără nici un fel de cunoștință de gramatică». Iacă un motiv autoritar de a scoate gramatica din cursul primar. Delă 7—10

ani urmează la o școală unde învățătorul nu era în stare să facă lecțiile atrăgătoare și totuș se reducea la învățarea pe de rost, pentru care micul Herbert avea un desgust organic și de aci reieșea că el nici odată nu știa lecțiile sale. Când a trecut la altă școală, unde pricepera și închiripuirea juca rolul de căpetenie, Spencer era ceea ce dîntâi. La 13 ani încă nu știa gramatica și nu făcuse nici o compoziție; din aritmetică știau lucrurile principale; știa ceva din istoria antică, dar nici un cuvânt din a Angliei. În schimb despre lucrurile înconjurătoare, despre proprietățile lor, știa mult mai mult decât copiii de vîrstă lui, legile fizice și fenomenele fizice îi erau prea bine cunoscute; cunoștea destul de bine și botanica și științele naturale în genere. Tatăl său îl obișnuise de mic să lucreze statornic și să lucreze singur. Mereu își întreba copilul: Ai putea să-mi explică cauza acestui fenomen? Copilul avea înclinarea să-și explice toate cauzele naturale. «Numă îndoiesc că de pe atunci s-a desvoltat obișnuința de a găsi cauza la orice lucru, cum și încrederea inconștientă că există o cauzalitate universală. Pe lângă asta, în toate explicările mele lipsea orice element de supranatural, — eu nu-mi aduc aminte ca tatăl meu să-mi fi explicat ceva prin puteri supranaturale. Cu vremea s-a pasionat de matematică, fizică, mecanică, chimie. Limbile le știa foarte rău. Nici istoria, nici literatura n-au intrat în sfera învățăturei lui. Cum

vedem spiritul pozitivist, cercetător, să manifestă din frageda copilărie. Era înnăscut și educat în familie.

Cum s'a cultivat dragostea de știință

În jurul casei părinților lui era o grădină mare în care bătrânul Spencer se ocupa cu grădinăria, iar băiețașul își petrecea mai tot timpul observând și admirând păsările, albinele, fluturii și tot felul de insecte. Părintele îl îndemna la aceasta și în chipul acesta i s'a desvoltat dragostea de științele naturale.

Tatăl, în zilele libere, pescuia. Își confeționa singur uneltele. Îndemna pe copil să facă și el tot așa. „Eu presupun că tata în cazul acesta ca și în altele, într'adins mă îndemna la acest sport, ca să întrebuițez și eu toate forțele și calitățile mele pentru satisfacerea nevoilor și trebuințelor mele și în chipul acesta desvoltă în mine o activitate liberă“. Micul Herbert făcea colecții de fluturi, de gândaci. Ii descria și desemna fluturii prinși. Desemnul îi era foarte drag, dar tatăl îl punea să desemneze numai după natură sau din fantezie.

Fantazia.

Din calitățile curăț intelectuale ale copilului să remarcă desvoltarea puterii lui de a imagina, dispoziție care să transformă apoi în putință de a inventa, creia.

„Adesea puteam să mă dedau ceasuri întregi de fantaziilor cari mă stăpâneau în timpul acela și mai ales seara înainte de a adormi; deșteptându-mă a doua zi, de multe ori eram supărăt că am adormit în ajun mai înainte de a fi ajuns în închipurile mele până la acel loc pe care mi-l fixasem. Aceste visuri—adevărate visuri în timpul zilei—îmi umpleau așa de mult conștiința și în timpul mersului, încât deseori mergând pe stradă, vorbeam singur cu mine însuși.

Cel mai bun exemplu al acestei puteri de fantazie, e următorul: O dată am fost trimes în oraș ca să fac cumpărături și ca de obiceiu m'am adâncit în visuri, am trecut tot orașul și m'am trezit tocmai în câmp; atunci numai mi-am adus aminte de ce fusesem trimis, m'am întors în oraș și m'am retrasit în fața casei, fară să fi făcut cumpărătoarea“.

Micul Herbert era cititor pasionat de cărți cu fantezii. Cetea carte după carte. Tatăl său era vrăjmașul cărților de povești; controla și cenzura cărțile băiatului. Romanele le cetea pe ascuns, cheituind pentru ele economiile lui. Uneori cetea și noaptea pe furiș.

Din adolescență s'a descoperit mintea lui neodihnită, cercetătoare inventivă. L-a pasionat atunci diverse chestiuni: Născocierea unui aparat de nivelare, nașterea ideilor religioase, perfecționarea pendulului ceasornicului, descoperirea unui pat de bolnavi, circulația sevei în plante,

perfectionarea undiței de pescuit, a acului de cusut ziarele etc.

Toate aceste preocupări ale anilor tineri l-au dus spre cercetările filozofice în domeniul social, biologic și psihologic de mai târziu, către care a arătat o predispoziție din copilărie.

Pozitivismul său.

«Supranaturalul, sub orice formă s'ar fi prezentat el, n'a fost niciodată acceptat de mintea mea; din copilărie am simțit nevoia să explic orice fenomen, de orice natură ar fi fost el, într'un chip natural».

Intr'alt loc afirmă: «Când văd ruinile unei mănăstiri sau ale unui castel, pe mine nu mă interesează când au fost create, cine a trăit, s'au a murit în ele, dar ce fel de catastrofe au văzut. N'am vizitat nici un loc de luptă. Să nici nu mă interesează acele locuri unde au fost uciși oameni și au fost câștigate victorii».

Cunoscându-i sufletul copilăresc, mediul familiar, rasa, putem deduce încotro a mers spiritul său speculativ filozofic și ce păreri și-a arătat despre educația copilului, scriind odată niște articole de revistă (1). Pozitivist, unilateral prin cultură, înclinare și îndeletnicire, este un apolo-

(1) Intrunite într-o broșură tradusă și în română sub titlul: Despre Educație (educația intelectuală-morală și fizică).

gist al științelor naturale în educație și un dușman al clasicismului mort, ca imoral, nepotrivit sufletului modern.

«Nu este uimitor că după multe veacuri de civilizație să domnească încă și azi credința că cunoștința naturei tale proprii, fizice și morale, precum și cunoștința naturei întregului univers fizic și social în mijlocul căruia trăiește omul, să nu existe pentru el, dar că în schimb e foarte necesar pentru fiecare de a învăța limbile a două popoare moarte, de a învăța în detaliu luptele, credințele lor, după cum trebuiau învățate și actele, în cea mai mare parte săngeroase, ale eroilor și zeilor. Acestea atâtă de mult preocupa pe elevi, că nu mai au timpul să facă cunoștință cu acest univers. Dacă Roma și Grecia n'ar fi existat vreodată, viața omenească și cursul principal al ei, ar fi fost în trăsăturile ei principale, aceiași ca și acum, adică viața sau moartea, sănătatea sau boala, fericirea sau nefericirea, succesul sau nesuccesul ar fi determinate și atunci ca și acum, de adaptarea acțiunilor omenești la trebuințele mediului. Să cu toate acestea, cunoștința acestui mediu înconjurător, oamenii o neglijeză complet».

Să nu mai deschidem procesul între utilitarism și idealism, clasicism și pozitivism în educație. Să nu mai amintim ideile sale pedagogice arătate în cărticica sa despre educație, cetită de toți cred. Știu că exagerarea stă deoparte și de alta iar adevărul, calea cea dreaptă, stă la mijloc.

Romain Rolland: Copilăria lui Jean Christophe¹⁾

Dintre scriitorii moderni cari au dat un senz moral — să-i zicem prin extindere și pedagogic — operii lor, este și umanitarul Rolland. Unul din vizionarii pacifisti ai internaționalei omenești, un dușman al tuturor felurilor de războie (în vremea războiului european s'a retras în neutralitatea spirituală refugiată în Elveția) un apologist al eroilor muncii, al inițiatorilor de drumuri noi, al celor ce se trudesc și răzbăt, celor ce cred și sufăr, făgăduindu-le tuturora cu un optimism de vizionar, că „un jour viendra” pentru ei. Ai iluzia, că opera lui e făgăduiala unor fericiri evanghelice — noi. Că această viață a unui om

de mare, caracter și această operă literară de precursor, poate fi o pilduire sugestivă, în forma artei, pentru oricine are un suflet și un rost cultural cât de modest; este o punte de salvare în aceste zile de coborâre a culturii și de materialism sălbatic. E literatura binefăcătoare care generează gândurile bune, activează voințele și aprinde elanurile. După ea, pare că simți o încordare nouă a puterilor spiritului,..

Din elementele eterne ale sufletului, Romain Rolland imaginează un copil genial, un muzicant prin naștere, născut dintr-o familie de muzicanți germani de pe malurile Rinului. Tatăl, un bețiv, nu mai câștiga cu lecțiile de muzică. Biata mamă era nevoiașă și împovărată de lipsuri și copii. Bunicul, artist și el, un suflet ales, îmbătrânea. Singur el doar se mai îngrijea de educația copilului. Jean Christophe, ajunse să câștige pâinea familiei în anii când alții n'au isprăvit școala primară. Din această pricina a avut o gravitate și o tristețe înainte de vreme. Tată-său a murit de beție. În casa lor mizeria își făcuse cuib. La 14 ani Christophe era capul familiei. Genialitatea lui a crescut doar din puterile ei lăuntrice; instrucția copilului rămânând destul de incompletă. Trudele lui pentru existență, jicnirile și umilirile, mizeria cunoscută prea de timpuriu, l-au făcut prea senzibil și un revoltat precoce. S'a simțit totdeauna apropiat de cei ce sufăr. A ajuns un socialist. Prea curând «înțelese cu du-

¹⁾ Romain Rolland: *Jean Christophe*, roman, 10 volume (cit. vol. I "Aube") ed. Ollendorff. Paris.

rere, că e crud pentru lumea sărmană de a se alipi de trecut: Căci ei n'au dreptul să aibă un trecut ca ceilalți bogați; ei n'au casă, nici un colț de pământ unde să-și poată adăposti amintirile lor: bucuriile, durerile; aşa că toate zilele lor se risipesc în vânt.

Junele Christophe a văzut totdeauna în nevoi și piedeci, o școală de oțelire. Pe rând, ele îi serviau de un nou pedestal de urcare. Situațiile, peripețiile imaginante de Rolland ad-hoc, sunt cele mai logice și reale. „Constrângerile nevoilor îl făceau mai forte. Când nimic nu împiedecă acțiunea, sufletul are mai puține motive de a lucra. Cu cât Christophe e mai strâns de închișoarea grijilor mediocre, cu atât inima-i revoltață, se simte mai independentă... În acest sens se poate spune că mizeria este un învățător, nu numai de gândire, ci și de stil: ea învață sobrietatea spiritului ca și a corpului”.¹⁾.

Și toată doctrina lui Rolland, apostolul luptei de dreaptate socială pentru a ești din ea omul mai înălțat, se concentrează în acest pasaj:

¹⁾ Încă o justă observație a lui Rolland, privitoare la raporturile dintre părinți și copii:

„Fiecare știe că nimic nu e mai greu ca o intimitate absolută între copii și părinți, chiar când unii au pentru alții cea mai tardă afecțiune: căci deoparte, respectul descurajează mărturisirile confidente; de altă parte ideia greșită a superiorității de vîrstă și experiență, împiedică să luăm prea mult în seamă sentimentele copilului, tot așa de interesante adesea ca și acelea ale oamenilor mari și cari sunt totdeauna mai sincere”.

Christophe din toate frâmântările, victoriile și insuccesele lui, înțelege că «Viața este o bătălie fără răgaz și fără îndurare în care cel ce avea să fie un om demn de numele de om, trebuie să luptenește contra armelor inamicului invizibil: forțele ucigătoare ale naturii, dorințele tulburătoare, gândurile obscure cari îl împing să se ti căloșească, să-l nimicească... Înțelege că fericirea și iubirea sunt o înșelare de moment pentru a sili sufletul să dezarmeze și să abdice. Si micul puritan de 15 ani pricepe vocea Dumnezeului său:

— Mergi, mergi fără repaos.

— Dar unde voi merge, Doamne? Orice oiu face, ori unde oiu merge, sfărșitul nu este tot-d'aua acelaș?

— Du-te să mori, voi cari trebuie să muriți! Mergeți și suferiți, voi cari trebuie să suferiți! Nu se trăiește pentru a fi fericit. Se trăește pentru a împlini Legea mea. Suferă. Mori. Dar să știi ceea ce trebuie să fii: Un Om.»

Cum nu avem intenția să facem analiza operii lui și nici măcar vreun fel de rezumat, ne oprim la acele pasagii cari ne pot sugera unele lucruri în legătură cu viața copilului și școala — o școală largă, mai-caldă și mai înțelegătoare.

Cele dintâi senzații ale pruncului.

Când luați în mâna o carte de psihologie și deschideți la capitolul senzațiilor, celi și acest pasaj pentru a vă concretiza mai mult: •Copilul

se trezește și plângе. Privirea sa tulbure se agită. Vai ! ce spaimă ! Intunericul, izbucnirea brutală a lămpii, halucinațiile unui creer abia ieșit din haos, noaptea sufocantă și forforitoare care-l înconjoară, umbra de unde ies jocurile orbitoare de lumină, senzațiile înțepătoare, durerile, fante-mele, acele figuri enorme ce se pleacă asupra lui, acei ochi cari îl pătrund și pe cari el nu-i cunoaște și nu-i înțelege. N'are forță să strige ; spaima îl ține nemîșcat, ochii, gura deschisă, suflând din fundul gâtului. Capul se umple de cute lamentabile și grotești, pielea feții și a mânărilor este brună, violacee, cu pete gălbui...

Copilul ieși din immobilitatea stupidă în care-l cufundă flacăra lămpii și privirea bătrânumui. Începu să țipe. Poate că simțea prin instinct o amăgire în ochii mamei, care-l îmboldea să se plângă. Ea îi întinse brațele...»

In țara lui : odaia

Copilul începe abia, cu prețul atâtorelor sfotări, să recunoască și să numească ființe și lucruri să se facă stăpân pe ele, regatul său se luminează. In odaie e masă, scaune... „Ce de lucruri-s în odaie ! El nu le cunoaște pe toate : Zilnic reia explorația în acest univers care este al lui :—totul este al lui. Nimic nu-i indiferent: un om sau o muscă ; totul trăește deopotrivă: pisica, focul masa, grăuntele de praf ce joacă într'o rază de oare. Odaia este o țară ; o zi este o viață. Cum

să recunoască în mijlocul acestor spații imense ? Lumea este atât de mare ! S'ar pierde în ea. Și aceste figuri, aceste gesturi, aceste mișcări, acest sgomot care-i fac în juru-i un așa vârtej perpetuu ! El e leneș acum, ochii i se închid, adoarme. Dulcile, profundele somnuri care îl prind îndată, în orice ceas, ori unde el este, pe genunchii mamei, ori subt masă unde-i place atât de mult să se ascundă !...

Aceste dintâi zile îi vâjie în cap ca un freamăt de lan, sau ca o pădure agitată de vânt, peste care trec mari umbre de nori...“

A doua zi când părinții dorm încă, copilul se trezi în leagănul lui și „privește dungile de lumină cari joacă pe tavan. Este o plăcere fără sfârșit. La un moment râde, râde tare, unul din acele râsuri copilărești care dilată inima celor ce-l aud...“

* * *

„E în acasă, aşezat pe podele ținându-și picioarele cu mâinele. Crede că bucata de rogojină e un vapor, iar o placă de podeală, un râu. Ar crede că se înneacă ieșind de pe covor. E surprins, e puțin contrariat că alții nu iau seama la el, trecând prin odaie. Oprește pe mamă-sa, trăgând-o de rochie: „Tu vezi bine că e apă ! trebuie să treci pe pod“.—Podul este o urmă de ulucuri între romburile roșii.—Mama-sa trece fără să-l asculte. Este jicnit ca un autor

dramatic care vede publicul vorbind în timpul piesii sale.

După un minut, nu se mai gândește la asta. Placa nu mai e mare. S'a culcat peste ele, întins, cu bărbia pe piatră, fredonând din muzica compozițiilor sale și sugând din degete cu gravitate. S'a cufundat în contemplația unei găuri între dalele podelii... Găurica imperceptibilă se mărește, devine o vale; are munți împrejur. O urecheliță mișcă: e mare cât un elefant. Să se tragă cu tunul că piciu nu l-ar auzi.

Nimeni nu se ocupă de el, dar nici el n'are trebuință de nimeni...

Examinează vîntatea, ii vorbește, râde, se joacă, o mișcă... e fericit.»

Avem aci descrierea autoînțelegerii la copil, din pricina insuficienței experienței.

Privind cerul.

Copilul se juca pe afară, fredona, căci tumultul senzațiilor auditive îl îmboldea să grăiască muzical. Micul Christophe «se culca pe o parte și privea norii fugând; ii păreau a fi niște boi urieși, pălării, femei urâte, peisagii. Vorbea lor de jos, urmărea cum cei mari înghițeau pe cei mici, ii era frică de cei prea negri sau de cei cari fugeau preaiute. I se părea că au rol mare în viața omului. Era surprins că nici mama, nici bunicul nu dau prea mare

atențiuie norilor. Erau ființe teribile (norii) care voiau să-i facă rău.

Din fericire, ei treceau și nu se opreau. Tot privindu-i, copiul era luat de amețeli... și-i venea să cadă jos...»

Sunt iluzii naive, uimiri și fioruri ce le-am avut și noi și se întâlnesc la mulți copiii cu fantazie și impresionabilitate vie.

Și aceste autoînșelări provenite din neexperiență le avea când făcea excursiuni cu bunicul în natură.

Seara, când ei se întorceau acasă, zângănițul clopoțeilor calului se amesteca armonios cu păcănilul cadențat al trăsurei și aceste sunete ritmatice deșteptau melodii noi în sufletul copilului, și el fredona... Umbrele de seară ale cailor, ale copacilor, întinse și mișcătoare îl agita... Toate impresiile de mai târziu, minunatele peisagii de mări și țări, orașele (marele), nu se întipăresc cu justețea infailabilă a acelora din plimbările copilăriei...

Când Christophe asculta istorii.

Bunicul, om cu inimă bună și entuziastă, se îngrijea de educația copilului. Patriot înflăcărat povestea cu aprindere despre luptele eroilor germani. La pasagiile dramatice, inima copilului bătea puternic și era numai ochi, abia ținându-și răsuflarea ascultându-le.

Când bunicul contenea, copilul îi cerea mereu

să spuie : «Bunicule, ce-a urmat după asta ?» Dar copilul nu prea știa despre ce e vorba în povestire, nici unde, nici când s'au întâmplat aceste isprăvi cu cutare eroi... Totuși orgoliul național al bătrânlui se transmitea și copilului. Micul Christophe era mai puțin fericit și nedumerit, când bunicul își presăra discursul patetic cu oarecare considerații morale, vorbind de cutare erou : «Mai mult valorează blândețea de cât violența, sau : Onoarea e mai scumpă decât viața». Ori de câteori povestea de dușmanii Imperiului, cum a fost Napoleon, îi acoperea de invective : nebur genial, bestie feroce, om fără moralitate.» Si aici Romain Rolland face o obiecție de ordin educativ : «Dacă acest limbaj avea de scop să restabilească în spiritul copilului un senz de justiție, trebuie să mărturisim că nu atingea scopul ; căci logica copilului conclude : «Dacă un om mare ca acela n'avea moralitate, e că moralitatea nu e mare lucru și că cea dintâi afacere este să fii om mare». Obiecția ni se pare puțin prematură : In zilele noastre tocmai istoria nu e obiectul care să insufle copilului senzul de justiție universală. Dar cum Romain Rolland face operă tezistă, el crește copilul într'un chip logic cu idealul său, îi insuflă ideile și sentimentele cari să-i contureze omul visat de el, angajat în lupta socială dorită de el (Christophe nu se duce în Germania lui, ci la Paris ; altfel n'ar fi avut

desvoltarea concepută de autor). Ieșim dar din cadrul obiectivității.

Jocurile fanteziei.

Copilul începe jocurile fantaziei sale creațioare, cală toți copiii de altfel. Caută și găsește creangă de copaci. Când e lungă și dreaptă, e o lancie, o sabie ; Christophe pleacă la asalt cu ea, imitând un atac în aer. Dacă creanga e flexibilă, e un biciu. Christophe se urcă pe un cal de trestie și-i dă bice. Dacă creanga e mică, Christophe se face șef de orchestră ; el, șeful, el orchestra, el dirigează, el cântă... S'a saturat de asta ; trece la altă distracție. A, zărește pe sus niște nori. Face cu bagheta spre ei să fugă la dreapta și nu la stânga. Vorbește norilor ; norii nu-l ascultă ; amenință.. Mai încolo atinge niște flori cu baghetă să se prefacă în căruță de aur cum spune povestea. E convins că asta s'ar putea întâmpla cu puțină răbdare. Caută un greiere să-l facă cal : Il atinge cu bagheta magică și-i zice o formulă... Încearcă, nu reușește. S'a plăcuit de asta ; vrea să inventeze nuștiu ce. Iată gârla pe aproape. Ce să inventeze ? Leagă cu o sfioră bagheta magică de adineaori și aruncă în apă capătul apei, sperând să vie peștii să-i prindă. Încearcă cu incredere ; nereușita nu-l descurajează.

Și aşa, fără încetare, trece dela un joc la altul, dela o iluzie la alta, dela o invenție la alta, uitând pe rând și de una și de alta... Eterna mobilitate a copilului, a oricărui copil.

Duiosile materne.

Seara, când copilul se întinde în pat și ațipește, cere mamei să-i cânte; și mama îi cântă încet un cântec vechiu. Copilul abia își ține răsuflarea, și vine să râdă și să plângă, inima-i e beată. Nu știe unde este și debordează de tandreță; apucă cu mânuștele lui gâtul mamei și o trage în jos, și o sărută mult.

Religia copilului.

„Copilul credea bucuros ceiace-i spunea mama, că sufletul după moarte urcă la Dumnezeu și că, dacă e pios, intră deadreptul în grădina paradisului. De această călătorie a sufletului, pe micuț Christophe îl speria, mai mult decât îl atrăgea. El nu învidia de loc copiilor pe cari Dumnezeu ca recompensă, aşa cum spunea mama, și răpea din mijlocul somnului și acesta se făcea nu fără oarecare suferințe. Tremura când adormea de teamă ca nu cumva Dumnezeu să aibă fantazia să-l răpească. Era teribil să se simtă deodată lăuat din căldura patului, purtat prin văzduh și pus înaintea lui Dumnezeu. Închipuia pe Dumnezeu ca pe un soare enorm care vorbea cu o voce de tunet: Ce rău i-ar fi putut face! i-ar fi ars ochii, urechile, sufletul întreg! Apoi Dumnezeu ar fi putut pedepsi nu știa cum...“

De altfel nu știa de celealte orori pe cari nu le cunoaște bine, dar le ghicește din conversații:

se pune corpul într-o lădiță în fundul unei gropi din acele cimintire desgustătoare, unde să a dus să se roage lui Dumnezeu! Doamne, ce tristeță! „Și copilul, ori cât era de jicnit, torturat, neînțeles, ori cât era turburat de neliniștea morții după spusele mamei, voia să trăiască, să se răsbune de toate nedreptățile, măcar 20 de ani! Și se gândeau la eroii de care-i spusesese bunicul: la Napoleon, Alexandru cel Mare. Dorea să fie și el ca ei, să domine lumea!“

Avem de a face, prin aptitudini și aspirații, cu un copil genial. E un copil creiat de Rolland în vederea unei anumite teze; dar un copil posibil, reconstituit din elemente suflești potențate, științifice reale. Analele psihologice cuprind date despre unii copii suprasenzibili cări-s tulburăți de gândul morții încă din prima copilărie. Găsim copii agitați de idei mistice-religioase, alții însă nu. Aceste fioruri premature par a depinde de temperament și fantezie. Știința adună informații (observări și experiențe) pro și contra religiei. Autori de cărți, scriitori atribuie copilului ideile lor, i le impun pe ale lor. Ideile teologice ale copiilor sunt diverse, cum am spus: atârnă de sensibilitate și fantazie: unele le au, alții prea puțin, în toate cazurile, naive. Ei nu pot avea idei despre veșnicie, atot puternicia lui Dumnezeu, despre revelații divine, căci mintea lor crudă nu poate concepe nimic mai mult ca trece peste informațiile culese prin simțuri. Dumne-

zeu e un moș cu barbă a cărui putere nu trece
peste a cutării om din sat.

Moartea e un somn lung.

In general atributile Dumnezeirii la copil sunt
nu din cele mai nobile: Dumnezeu este un poli-
țist temut care veghează și pedepsește pe cei ce
greșesc; sunt atributile Dumnezeului primitiv,
răsbunător și tiran. Roman Rolland, în privința
religiei la copii, e de partea lui Rousseau: «Să
ne păzim de a propovădui adevărul către aceia
cari nu sunt în stare să-l înțeleagă, căci atunci
vom pune în locul lui eroarea. Mai bine să nu
ai nici o idee despre divinitate, decât să ai idei
josnice, fantastice, înjurioase, nedemne de ea:
e mai puțin rău să nu o cunoaștem decât să o
necinstim» ¹⁾.

Vom mai reveni la această chestie cu altă
ocazie, cu prilejul unei teme dintr'un roman ²⁾.

Cum s'a manifestat simbolul muzical pentru întâia oară.

Noaptea, micuțul plânghea în brațele mamei;
mama îl mângâia, îl legăna; copilul plânghea mereu,
plânghea...

Deodată «clopoțele dela Saint Martin răsunăra
în noapte. Vocea lor era gravă și domoală. În
aierul îmmuat de ploaie, ele lunecau ca un pas
pe mușchiu. Copilul tăcu în mijlocul unui sughiș-

¹⁾). Rousseau: *Emil* Vol. II pag. 126.

²⁾). Louis Dumur: *L. École du Dimanche*.

Minunata muzică curgea dulce în el, ca un
val de lapte. Noaptea se ilumină, aerul era
dulce și călduț. Durerea-i dispără, inima-i su-
râdea, și el se cufundă în vis cu un oftat de
ușurare.

Muzica clopotelor își făcu efectul; îl calmă
și copilul adormi.

Sunetele îl captivă mereu.

«Când vântul suflă despre răsărit, de foarte
departe răspund clopoțele sătelor de pe celalt
mai al fluviului. Stoluri de vrabii așezate pe
ziduri fac un zgromot asurzitor... Copilul se lasă
legănat de aceste zgomite.

El fredonează încet, mai încet, apoi tare mai,
tare, foarte tare, până ce vocea exasperată a
tatălui îi tipă: «Acest măgar n-o să tacă nicio-
dată! Așteaptă, c'o să-te trag de ureche!»

Copilul e speriat, umilit și plângе...

Copilul audă orga la biserică.

„Ela la biserică cu bunicul. Se plictisește. Se
simte foarte ne la locul lui. N'are voie să se
miște. Oamenii spun cu toții cuvinte pe cari ei
nu le înțelege și apoi tac cu toții.

Ei au o figură solemnă și posomorâtă. Nu e
figura lor de toate zilele. Ii privește intimidat.
Baba Lina, vecina, așezată alătura de el, are
o figură urâtă, în anumite clipe nu recunoaște
nici chiar pe bunicul. Ii e frică puțin. Dar se

deprinde și caută să alunge plictiseala prin toate mijloacele de care dispune.

Se leagănă, întoarce capul ca să privească tavanul, face grimase, trage pe bunicul de haine, observă paiele dela scaune, încearcă să facă o gaură cu degetul, ascultă ciripițul păsărilor, pune mâna să-și desfăcă fălcile.

Incepe o cascadă de sunete: orga cântă. Un sfior îi străbate șira spinării. Se întoarce, își sprijină bărbia de spătarul scaunului și rămâne așa cuminte. Nu înțelege nimic din acel sgomot; e ceva care scânteie, un vîrtej, nu ar distinge nimic. Se simte bine. Parcă nu mai e azezat de un ceas pe un scaun, care-i face rău, întâio veche casă plăticoasă.

Parcă e suspendat în aer ca o pasare, și când fluviul de sunete străbate dela un capăt la altul al bisericii, umplând bolțile, lovindu-se de pereți, este luat de el, ar sbura iute de îci colodacă ar fi lăsat. E liber, e fericit, se simte iradiat... e potolit.

Bunicul nu e mulțumit de el. Nu șade frumos la liturghie».

La pian, când rămâne singur.

Cea mai mare bucurie a copilului e când rămâne singur. Atunci se apropie cu ardoare de pian.

«Pentru ce așteaptă el să rămâie singur? Ca să nu-l împiedice nimeni să cânte, să nu facă

sgomot altora și să n'audă sgomot. Față de altii i-e rușine, e timid. Și apoi se discută, se mișcă; acestea toate tulbură plăcerea.

E aşa de frumos când ești singur! Copilul își ține răsuflarea când lovește clapele, e emoționat, ascultă sunetele pianului, cum diminuiază și se pierd. Dar e mai frumos când pune două degete odată, pe două clape. Christophe le ascultă cum pier... Il mânge parcă mai mult. E aşa de bine când le aude! Are lacrimi în ochi de fericire. Într-o zi tatăl îl surprinde cum copilul «se juca» aşa la pian.

— Iți place? Vrei să te învăț să cânți la pian, micule?

— Dacă voiești! murmură copilul cu toată râvna.

Dela șase ani a început să compue melodii și să cânte minunat.

In binecuvântata natură.

Cristophe avea un unchiu Gottfried. Un suflet bun, umil, într'un biet trup bolnăvicios; își căstigă pâinea hojnărind prin sate, cărând mărunțișuri într-o boccea ce o poartă în spate. N'are casă, că a rămas holtei. Și totuși e mulțumit cu el. Își plimbă nepotul în natură. El a făcut pe micul Christophe să priceapă, să admire frumusețile naturii, în mijlocul căror copilul extraordinar a simțit de tempuriu armoniile cetești ale muzicei.

«Totul este muzică pentru un susflet muzical. Tot ce vibrează, tot ce palpită, tot ce se agită, zilele de vară însorită, nopțile cu șuierul vânturilor, lumina ce scaldă, scânteierea stelelor, furtunile, bâzâitul insectelor, freamătul arborilor, glasuri iubite sau neplăcute, sgomotele familiare ale căminului, porțile ce scârție, săngele ce umflă arterele în tăcerea nopții—tot ce există, e muzică: e vorba numai să le înțelegi. Toată această muzică a vieții răsună în Christophe. Tot ce vedea, tot ce simtea se schimba în muzică...» Să ducem copiii noștri să asculte, să vadă această viață a naturii ce freamătă. Chiar în cei cu sensibilitatea mai domoală, va lăsa totuși uimire, ecouri inconștiente ce se vor resimți mai târziu. Impresiile neînsemnate și la copiii comuni se vivifică cândva, se înfrumusețează de perspectiva depărtării și ajung să fi farmecul maturității și mângâierea bâtrânețelor. Cât de multe și variate impresii din natură și dacă se poate implete cu povești și legende. Iată misterul poeziei locului natal, iată misterul iubirii de patrie.

Către seară, Gottfried se duce să se așeze pe malul fluviului (Rhinul). Christophe se luă după dânsul și se asează tăcut pe iarbă, lungit.

Tăcere peste tot. «Privirea să întâlni fața lui Gottfried, iluminată de ultimele luciri ale zilei ce se stingează în aburii aurii. Voia să zică ceva dar i se opri vorba în gât. Gottfried su-

râdea, cu ochii pe jumătate închiși și cu gura întredeschisă, și figura sa suferindă era de o seriozitate indicibilă. Christophe, sprijinit în coate, începu să-l observe. Noaptea începea; figura lui Gottfried se ștergea puțin câte puțin. Tăcerea se întindea peste lume. și Christophe fu prins de misterioasele impresiuni care se reflectau pe fața lui Gottfried.

Căzu într-o dulce toropeală. Pământul era în umbră și cerul limpede: Stelele ieșeau pe rând. Micile valuri ale fluviului plescau la mal. Copilul era prins de atipirea calmă a cuprinsului; măsteca în gură, fără să le fi văzut, niște fire de iarbă. Un greier ţârâia aproape de el. Simțea că-i vine somnul... Deodată, în întuneric, Gottfried începu să cânte. Cântă cu un glas slab, voalat, lăuntric; nu s-ar fi putut auzi dincolo de două zeci de pași. Dar era în el o sinceritate mișcătoare; s-ar fi zis că gândește departe și că prin această muzică, ca printre apă transparentă, s-ar fi putut ceta până în fundul inimii. Niciodată Christophe nu auzise cântându-se astfel. și niciodată nu auzise un astfel de cântec. Domol, simplu, copilaresc, glasul mergea ca un pas grav, trist, puțin monoton, fără să se grăbească cumva — ci lungi tăcerăe — apoi începu iar... perzându-se în noapte. Părea că vine de departe și mergea nu se știe unde. Seninătatea lui era plină de tulburare; și subt pacea-i aparentă, dormea o liniște seculară

Christophe nu mai dormea și nu îndrăznea să facă nici o mișcare, era înghețat de emoție. Când se isprăvi cântecul, el se tări până la Gottfried și cu glasul stins zise :

- Unchiule !
- Gottfried nu răspunse.
- Unchiule ! repetă copilul, punându-și mâinile și bărbia pe genunchii lui Gottfried.
- Vocea caldă a lui Gottfried răspunse :
- Mititelul meu..
- Ce este unchiule ? Spune-mi, ce-ai cântat ?
- Nu știu...
- Spune-mi ce cântec e.
- Nu știu. E un cântec.
- E un cântec de tine ?
- Nu, nu de mine, ce ideie ! E un cântec vechiu.
- Cine l-a făcut ?
- Nu se știe...
- Când ?
- Nu se știe.....
- Când tu erai mic ?
- Înainte să fi venit eu pe lume, înainte de tata și de tatăl tatei și de tatăl tatei tatălui meu... A fost totdauna...
- Asta e ciudat ! Nimeni nu mi-a spus de asta.
- El se gândi o clipă.
- Unchiule, aşa-i că tu știi și alte cântece ?
- Da.

— Cântă alt cântec, vrei ?

— Dece să cânt altul ? Untul ajunge. Se cântă când e nevoie de cântec, când trebuie să se cânte pentru a se distra...

— Unchiule, tu ai făcut cântece ?

— Cântece ? Acestea nu se fac...

— Dar unchiule, cântecul acela a fost făcut odată...

Gottfried clătină din cap cu încăpățânare :

— Acele au fost totdeauna.

— Unchiule, dar altele, noi, nu se fac ?

— Dece să se facă ? Sunt peste tot. Sunt pentru când ești trist și pentru când ești vesel, pentru când ești obosit și când îți e dor de casa care e departe..., pentru când îți vine să plângi pentru că lumea n'a fost bună cu tine, și pentru când îți-e inima veselă, pentru că e frumos și tu vezi cerul lui Dumnezeu cum el totdauna e bun și are aerul de a-ți râde... Este cântec pentru tot, pentru tot. De ce să mai faci altele ?

— Ca să fii un om mare ! zise piciu, plin de lecțiile bunicului și de visurile sale naive.....

Și mânghind capul copilului, Gottfried îl întrebă :

— Tu vrei dar să fii un om mare ?

— Da, răspunse cu mândrie Gottfried.

— Ce să faci atunci ?

— Christophe fu încurcat. După puțină gândire, zise :

— Ca să fac cântece frumoase !

Gottfried râse iar...

— Ascultă...

Luna se ridicase, rotundă și luminoasă, peste câmpuri. O ceată argintie plutea în rasul pământului și peste apele sclipitoare.

Braștele țineau sfat... Tremolul ascuțit al greerilor părea că răspunde tremurării stelelor. Vântul atingea încet ramurile arinilor. Din colinele mai sus de fluviu cobora cântecul delicat al privighetorii.

— Dece să mai ai nevoie de cântec? susțină Gottfried după o lungă tacere. Nu cântă ele mai bine decât ai putea tu face?

Christophe auzise de multe ori acele freame ale nopții. Dar niciodată nu le-a auzit aşa. E adevărat: Dece să mai ai nevoie de cântec? Iși simția înima, sufletul plin de duioșie și mânhire. Ar fi vrut să îmbrățișeze livezile, fluviul, cerul, stelele dragi. Si era pătruns de iubire pentru Gottfried, care-i părea acum cel mai bun, cel mai intelligent, cel mai frumos din toți. Copilului iî venea să plângă, să sărute pe bunicul.

«Reîntorși acasă, Gottfried iî zise:» In alte seri, când vrei vom mai merge iar să ascultăm muzica bunului Dumnezeu și eu îți voi canta alte cântece.»

De atunci adeseori ei se plimbau împreună seara; și mergeau tăcuți dealungul fluviului și peste câmpuri...

Se așezau pe iarbă și după câteva clipe de

îniște, Gottfried iî vorbea de stele și de nori; îl învăța să distingă răsuflările pământului, ale aerului, apelor, cântece, strigăte, sgomotele lumii sburătoare, acătătoare, înnotătoare... semnele prevestitoare de ploaie și timp frumos, instrumentele fără număr ale simfoniei nopții. Si Gottfried cânta... numai câte un cântec pe seară, și Christophe băgase de seamă că el nu cântă bucuros când i se cerea, trebuia să-i vie dela sine, când iî simțea nevoia...»

Si când copilul compunea, bunul Gottfried iî răspundea :

— Vezi tu piciule: tot ce se scrie în casă nu e muzică. Muzica din casă este soarele în odaie. Muzica este afară, când respiră aerul proaspăt al bunului Dumnezeu.

Gottfried vorbea totdeauna de bunul Dumnezeu: căci el era foarte pios...»

Si această școală muzicală făcută în natură i-a făcut atâtă bine micului muzicant, că și-a adus cu drag aminte de ea, cu o duioasă recunoștință, toată viața.

Entuziasmul Gottfried este un părinte sufletesc, un învățător. Vedeți secretul metódului lui: Ca să insușești dragoste de natură, trebuie ca tu însuști să ai evlavie și înțelegere ei. Mereu pilotitor, Rolland pune în seama acestui anonim apostol al firii (din el găsim căteceva și în amintirile buniciilor noștri) un leac liniștititor de suferințe: natura. Dece noi dascălii să cău-

tăm exemple educative numai la dascăli? Natura însășine poate da modele. Gottfried e un inspirat de lecții nobile.

Era o fată de țară, ce se chema Modesta și a fost ea de toți dorită și invidiată pentru frumusețea ei. Ajunge să-și piardă vederea și pentru asta a găsit că trebuie să se sinucidă. O scapă Gottfried care-i arată leacul: A făcut-o să se bucure de mângâierile naturii; și acestea i-au redat dragostea de viață.

Oarba plângea mereu și pastorul venea să o mângâie. «El o întreținea vorbindu-i de bunul Dumnezeu, de cele vesnice, și de binele celor care avea pe lumea cealaltă, dacă și supoartă chinul; dar aceasta nu o consola de loc». Se aprobie și Gottfried de această bătă fată. Discuta cu ea vesel despre lucruri cari o calmau și o interesau. El o indemnă să iasă din casă să se plimbe prin grădină, pe câmpuri. Gottfried o ducea să asculte cântecul păsărilor să audă seara țărăitul greierilor, freamățul copacilor și murmușul apelor, să simtă boarea dimineților, adierile vântului și parfumul florilor...

Este unul din pasagiile cele mai adânc umane din roman, din cele mai sugestive și pilduitoare pentru sămănătorii ogorului sufletesc.

A ridicat frumusețile naturii, în desvoltarea și mânăierea sufletului, până la gradul de religie; un panteism senin, bland și simplu, simțit chiar și acolo unde natura nu desfășoară cine-

știe ce podoabe splendide. Si această simțire trebuie infiltrată omului de azi încă de copil.

Și mai găsim încă într'altă scriere a lui Romain Rolland¹⁾ o delicioasă sugestie de primăvară, o sărbătoare a naturii pe care bunicul, un om voios și isteț, plin de seva solului rural — o pregătește în datinele locului pentru o nevoie. (Umanitarul Rolland, preocupat atâtă de problemele sociale ale viitoarei omeniri, s'a retras într'o zi în provincia de naștere; a simțit chiar această nevoie a sufletului; acolo i au apărut strămoșii și în contact cu tradiția pământului, a scris această povestire plină de sănătate și mânăiere naturii locale.)

Se aud clopoțele dela biserică sfântului patron al locului, Saint Martin. Azi e sărbătoarea luminilor. De mâine încolo cântă ciocârlia pe sus, se duce iarna, vin zilele întineririi. Domnul fie lăudat! Iese bunicul de acasă; se duce repede. — Incotro, aşa de iute? întrebau vecinii. — «La liturghie, dar nu la preotului: la leturghia câmpurilor». Trece și-și ia nepoțica, mica Glodie.

În toate zilele făceau plimbări împreună. E cea mai bună amică a mea, mica mea oță, broscuța mea care gângurește.

Are peste cinci ani.. Cum mă vede, fuga la mine. Ea știe că am totdeauna sacul plin de

Romain Rolland: *Colas Breugnon* (edi Ollendorff, Paris) dela pag. 14...

povești; și plac poveștile cum îmi plac și mie
Și-o iau de mână.

— Vino, mititiço, haide să mergem înaintea
ciocârliei.

— Ciocârlia?

— Azi e «la Chandeleur»²⁾. Tunu știi că ea
azi coboară din ceruri?

— Ce a căutat ea în ceruri?

— Foc pentru noi.

— Foc?

— Focul care face soarele, focul care face să
fiarbă oala pământului.

— Va să zică plecase?

— ... În fiecare an, în Noemvrie, se duce să
încâlzească stelele cerului.

— Și cum vine deacolo?

— Se duc trei păsări să-l aducă.

— Povestește bunicule, despre cele trei păsă-
rele ...

M'am lăsat să fiu rugat.

— Au plecat cele trei păsărele în sbor, trei
verișoare curajoase: Sfredeluș, Prihorul și pri-
etenă Ciocârlie. Sfredelușul, ișteț cum e, iată că
zărește în aer focul cel frumos, era cât un bob
de meiu ce se învârtea. Numai decât Sfredelușul,
s'a repezit spre el, strigând: «E al meu! al meu!»
Celealte păsări strigă și ele «Ba al meu! a-

²⁾). Cuvânt intraductibil. E numele sărbătoarei ce ar co-
respunde întâmpinării Domnului (2 Februar.).

meu!». Cât ai clipi din ochi, Stredelușul l-a prins
în cioc și fuga cu el în jos... «Al naibii foc,
arde!» Și-l plimbă dintr-o parte în alta a cio-
cului; numai poate, și frigea limba; scoate
focul din cioc și-l vâră subt aripi... «Al naibii
foc! arde și aici!». Și aripiile se aprind...
(Ai văzut petele roșii de pe penele Sfredelușului?)
Fuga Prihorul să dea ajutor Sfredelușului. Ciû-
gulește bobul de foc și-l atârnă la gulerul hainei.
Indată gulerul și gâtul se face roșu. Prihorul îl
aruncă: «Mi-e destul! Mă arde!» Vine atunci
Ciocârlia, prietena mea bună, înhață din sbor
flăcăra ce se ridică acum la cer și iute că
o săgeată coborî la pământ și cu ciocul ei vârî
între brazdele noastre înghețate, grâuntele de
soare ...

Am sfârșit povestea. Glodie mormăia și ea după
mine. Cum am eşit la margine, am luat-o în cărcă
s'o urc pe colină. Cerul era cenușiu... De acolo
privesc pădurea, orășelul, aud clopotele bis-
ericii... De odată iată că o făsie de soare des-
pică învelitoarea cenușie care ținea cerul ascuns.
Și chiar în clipa aceia, mică Glodie băte din
palme, strigând:

— Bunicule, Ciocârlia! Ciocârlia! vine!

Atunci eu o sărut pe gura ei fragedă ce rădeea
de fericire și-i răspund:

— Și eu spun ca tine: Vine Ciocârlia primă-
verii!*

Școala bucheriselii într'o satiră a lui Rolland

Romain Rolland a scris o satiră pusă în scenă — *Liluli* — în care ia la vale totul, până și pe Dumnezeu... când greșește. Dar e acolo ironia sănătoasă care creiază și îndreaptă, fără ura negației și distrugerii totale a rosturilor aşezate.

Liluli simbolizează *iluzia* care însă că omenirea cu vraja ei magică și o mână spre păcate.

Și cele mai multe greșeli ale omului provin din prea multe iluzii ce îl dău cărțile, în ciuda vieții reale pe care n' o vede de aproape. Oamenii trec pe lângă realitate, ori o privesc prin ochelarii trandafirii ai iluziilor date de cărți. Morala acestei scrieri e evidentă: Lupta împotriva iluzionării spiritului nostru și privirea vieții așa cum e: și bună și rea și veselă și tristă. Iar autorul și-a ales ca mijloc de reacționare, humorul care duce mai repede la scop.

Acum să vedem cum ironizează autorul școala oficială de azi pentru că ea — școala — depărtează pe copil de viață, mânându-l spre închipuri sau spre bucherisală, când într'un caz sau altul, observația directă este împiedecată. Trece un convoiu simbolic de copii conduși de profesorii lor și merg pe un drum înflorit de primăvară; copiii au cărțile în mână.

— «Plecăti-vă ochii! și priviți în cărți!» spun profesorii.

— «Dar am vrea așa de muli să privim și noi drumul!» se roagă copiii; iar învățătorii îl admonesteză:

— «Degeaba! Avem să vîl povestim noi. Cetiți! Cetiți!» Cu asemenea pregătire a spiritului, e firesc ca oamenii să-și închipuiet lumea, fără să o vadă, să-și închipuiet viața fără să o trăiască. Dar scena cu convoiul copiilor e prea plină de învățăminte, ca să n'o dau în întregime. E scrisă ca pentru noi și trebuie afișată. (Ceata copiilor trece încadrată de profesorii lor cu ochelari și în redin-gotă; trec copiii și bat din palme.)

Copiii (la rând, cu cărțile în mână merg pe drum)

Ah! florile! florile cele noi! Uite șopârle verzi! Iacă o pasare cu roșu pe cap! Hi! cum tipă mititică!... pi, pi, pi...

Profesorii

Margeți cuminți prin mijlocul drumului! La rând! Ochii în jos și priviți în cărțile voastre.

Copiii

Dar am vrea să privim drumul!

Profesorii

Nu se poate. O să povestim noi. Cetiți, cetiți: «Când Anibal trecu Alpii...»

1.Romain Rolland: *Liluli* cu desenuri de Maserele (Olendorff Paris 1920).

Copiii

„Si noi, si noi, ce munți avem să trecem?

Profesorii

„Nu e vorba de voi. Cetățeni: «Când Anibal...»

Copiii

„Dar nu! nu! Când are să fie vorba și de noi?

Profesorii

„Peste două sute sau trei sute de ani. Fiecare lucru la timpul său.

O fetiță mică, cu un nas cam impertinent:
Atunci când om fi morți?

Copiii, cântând aria lui Malborough¹
„...și mort și îngropat...»

Profesorii cu liniște

„... Si morți îngropați. Mai departe, cetățeni, cetățeni!
«Când Anibal...»

Copiii cântând:

„... Nibal so duce la războiu
Mironton, mironton, mirontaine,
Ast animal de Anibal
Nu știe când va reveni...»

(Copiii trec)

Apare acum alt personaj simbolic: *Caraghiosul*.

¹⁾ Probabil un cântec școlar Ac.

Acesta este «veșnic bine dispus» vede viața just, o ia în râs și nu se lasă înșelat de nimic. Caraghiosul vorbește lui *Guillot visătorul*, alt personaj simbolic care personifică poetul, ori filozoful ce visează lumi imaginare și privește viața de sus și de departe.

Caraghiosul către *Guillot visătorul* care merge cu ochii pe jumătate închiși și vorbește singur: Eh! *Guillot visătorul*, totdeauna ești bine dispus? Ce bombănești tu singur?

Guillot visătorul

Imi descriu peisajul...

Caraghiosul

Dar tu nu-l privești!

Visătorul

Eu văd, eu văd...

Caraghiosul

Cu ochii pironiți în țărâna?

Visătorul

Eu văd mai departe, eu văd mai sus, eu privesc înălțimile, lumina...

Caraghiosul

Ai face mai bine să vezi întâi de tot ce este în jurul tău.

Visătorul.

Acolo unde sunt nu interesează, ci unde am să fiu poate...

Caraghiosul

Unde tu, poate nu vei fi. Dar tu nu vei fi nici odată, nici aici nici acolo. Și se va pune pe mormântul tău această inscripție: «Aici zace Guillot, cel care n'a văzut nimic, cel care n'a trăit».

Guillot Visătorul

Sunt grăbit, eu am văzut mai dinainte...

Caraghiosul

A înainta în viață, dragul meu, însemnează și fi deja mort. Mulțumesc! Eu întârziez...

Asta e privitor la educație. E mult. E cineva dintre noi care să tagăduiască că Rolland n'are dreptate?

Ce-ar fi dacă aceste scene ilustrate de un maestru abil, s'ar afișa în cancelariile școlilor ca o amintire de fie ce ceas?

Mă gândesc că efectul n'ar fi mai slab ca după lectura unui tratat de pedagogie, ori a unei circulări, sau regulament nou.

Pierre Loti¹.*Copilăria lui.*

Fericitul călător prin toate colțurile vrăjite ale pământului, pelerinul însărat de necunoscut, de rari peisagii exotice, poetul nostalnic al orientului depărtat și melancolic, al pustiului și al mărilor, al extazurilor amoroase, al vestigilor unor vremuri ce nu se mai întorc, va fi epuizat într'o zi frumusețile naturii ale acestui mic glob terestru și atunci ca un desiluzionat, a debarcat ca să se consoleze de acum cu depărtările în timp, retrăgându-se în locurile copilăriei sale pentru a o retrăi iar. Și a reconstituit acolo din amintiri întâi anii, întâiele doruri de ducă, întâiele călăuze spre ceiace a devenit mai târziu. Aceleași culori fascinante îmbracă aceste spovedanii ale anilor tineri, printre cari cu greu

1) Pierre Loti: *Le roman d'un enfant* (Galman Levy, Paris).

deosebești adevărul de poezie, realitatea și posibilitatea de exagerație.

Pierre Loti ne povestește cum i s'a sugerat de mic pasiunea călătoriilor. Avea un frate ofițer de marină. Acesta le scria de prin Oceania. Cetindu-le, copilul se înfioră de necunoscutele depărtări. Avea dorinți vagi, nu știa cum să-și potolească visurile neastimpăratei sale închipuiri, dorea parcă pământul întreg și cerul. Prin școli s'a simțit plăcăsă, un exilat lipsit de libertate, pus în neputință să-și satisfacă iluзиile. Cetirea vre-unui jurnal marinăresc, găsit la întâmplare, exalta fantasia copilului. S'a simțit de mic că va fi un rătăcitor — marină și poet, — prin instinct, prin tradiția familiei, prin educația mediului, prin sufletul său arzător și debordant.

Dar să urmărim pas cu pas această copilărie.

Cele dintâi amintiri

Pierre Loti pretinde că păstrează suveniruri din al doilea an (?); ori, științifică, până azi s'a dovedit că amintirile copilăriei nu trec dincolo din al 3-lea și al 4-lea an.

Își aduce aminte de o seară fără lampă în sala de mâncare ce i se părea atunci imensă, cum servitoarea a aprins focul în sobă și flăcările vesele jucau pe covor (își amintește cum era și covorul). Iluminând casa. „Imi amintesc

că eram ășezat la picioarele mătușei Bertha care moția pe scaun... Atunci m'am ridicat plin de admirăție și m'am apropiat de flacără, apoi am început să merg în rond în cercul luminos desemnat pe covor, să mă învârtesc pe el și tot mai repede... să cad și profitând de elanul meu, să mă ridic, să reîncep iar, făcând zgromot mare... Am convingerea că pe cât îmi amintesc era întâiul meu amusament și bucuria mea uitată”.

Cei dintâi fiori de teamă și de necunoscut.

Copilul descoperă pe rând lucrurile casei : scaunele, mesele... doare mereu să fie cineva lângă el, ca un protector de aproape. Când mama ieșea, copilului i se strângea inima. Cât despre străzi, «erau mulțumit să nu fiu acolo, unde era frig, întuneric și unde copiii mici s'ar pierde». Se simția bine în casă, apărat de dragostea celor ce-l încurjau, ferindu-se numai de imensul necunoscut de afară. «Citeodată aveam bucuria ciudată să mă duc prin colțurile obscure unde mă prindea nu știi ce teamă de lucruri fără nume ; apoi mă refugiam în cercul de lumină, uitându-mă cu teamă dacă nu cumva a eșit cineva după mine din colțurile umbrite să mă urmărească... Scaunele chiar începeau să mă neliniștească din pricina mariilor lor umbre mișcătoare, cari se lungneau pe

pereții când flacările erau în agonie. Și era o ușă întărescă să spre un vestibul întunecat...

Oh ! această ușă, am fixat-o cu ochi mari și pentru nimic în lume n'aș fi îndrăznit să-i întorc spatele...

Când, pe ușă opusă intră mama, atunci mă aruncam înaintea ei ; îmi ascundeam capul în rochia ei : Era protecția supremă, azilul unde nimic n'ajungea, cuibul unde se uita totul... Se pare că la început ea nu era pentru mine decât refugiu natural, azilul contra tuturor spaimeelor necunoscutului, contra tuturor supărărilor negre ce n'aveau cauze cunoscute».

Cele dintâi amintiri din natură.

Le-a avut la țară, la Limoise, într'o zi cu soare, într'o grădină cu ierburi mari ; era singur acolo și a avut un fior «de teamă delicioasă... Mă revăd singur în fundul unei grădini vechi, părăsite, despărțită cu ziduri cenușii de păduri, de tufișurile și câmpia pietroasă din prejur. Pentru mine, crescut la oraș, această grădină foarte mare cu arbori fructiferi murind de bătrânețe, închidează surprise și mistere de păduri virgine». Chemat de nu știu ce taine, copilul a sărit zidul și s'a văzut întreniște ierburi mari cât el aproape ; și mărturisește că era «și speriat și fermecat», acolo. Splendoarea plantelor verzi se întindea departe în câmpie și «o

simțeam în juru-mi, tristă și nemărginită (perspectivă alterată de temperamentul maturității scriitorului), vag cunoscută ; ea mă înfiora dar și mă atrăgea totodată...» Pe aceste locuri venia adesea mai târziu să se joace, să privească păstorii, lăcustele, «să visez la plimbări mai însoțite prin țări depărtate».

Farmecul lucrurilor vechi.

Acele colțuri cu copaci bătrâni, cu ziduri vechi, desfăcute, mâncate de soare, de buruieni și ploi, „mi-au dat pentru întâia oară în viață impresia rău definită a *vechimei lucrurilor* ; vaga concepție a durei anterioare mie însu-mi, a timpului trecut“. Văzând niște Bibliai vechi : „Acele litere îmi inspirau respect și nu știu ce farmec. Găsiam ciudat să pătrund în această activitate de altă dată, în viața intimă, veche și bine de un veac și jumătate“.

Când a văzut întâia oară marea.

De la moșia Limoise, micul Julien Viaud (numele adevărat, căci Pierre Loti e pseudonim) s'a dus cu părintii sănătatea apropiat de pescări.

Marea «abia se vedea și totuși icoana ei apărută fu aşa de puternică, că ea se gravă dintr'odată și pentru totdeauna. Simt încă fiorul retrospectiv îndată cе-mi concentrez spiritul în

acest suvenir...» Curiozitatea de a cunoaște a fost neobișnuită. «Știam că ne-am dus într'acolo pentru un lucru care se chiamă mare, dar n'o văzusem încă (o linie de dune mi-o ascundeau din cauză că eram mic de talie), și eram într'o extremă nerăbdare de a o cunoaște. După masă, spre seară, am plecat singur... Totul mă înfiora, acest capăt de cărare necunoscută, acest apus pe un cer acoperit, singurătatea acestui colț de sat... Apoi deodată m'am oprit înghețat, înfiorat de frică. Înaintea mea, ceva sunbri și sgomotos ieșise din toate părțile în acelaș timp, și care părea a nu mai sfârși; o întindere în mișcare care mă amețea... Am rămas o clipă fascinat în fața ei. Din această întrevedere, cea dintâi, fără îndoială avusesem un presentiment îndecis că ea va cerca într'o zi să mă fure... Si am plecat aproape fugând, cu figura tulburată, cred, cu părul sbârlit de vant, cu o grabă extremă să ajung la mama, s'o cuprind în brațe, să mă lipesc de ea, să mă consolez de neliniștele anticipate, nexprimabile, ce mi-au strâns inima la vederea acelor mari întinderi verzi și profunde».

Pentru acele lucruri cari i-au făcut gloria artistică, Loti se arată sensibil din copilărie. Fără îndoială că avem de a face, măcar în parte, cu emocii și suveniruri suprapuse, posterioare; e fenomenul de care am vorbit în introducere. Sensibil, nostalgic, fantastic prin temperament,

copilul va fi avut și inclinarea naturală să vadă mari și țări ce e dincolo de orizont. Și de asta întâia impresie a mării va fi vibrat adânc în acest suflet dormic de depărtări și necunoscut. Și apoi strămoșii lui au fost marinari. Pierre Loti mărturisește că marea a fost la el o veche cunoștință.

„Pentru a o recunoaște astfel, marea oare o mai văzusem vreodată?

Poate, inconștient... privită prin strămoșii mei marinari, aşa că fusesem născut cu capul plin de reflexele confuze ale imensității ei“.

Prin toate legăturile și înrăuririle, el s'a crezut un predestinat al mărilor.

Extazurile copilului în fața naturii.

După întâiile impresii, de câteori venea la Limoise, la rude, nu departe de țărm, căuta cu ochii într'acolo. Se urca undeva să vadă dunga verzuie-neagră, marea. «Ah! apusurile de seară dela ferestrele mătușei Bertha! Ce extazuri, ce melancolii îmi lăsau câteodată!..» Si aşa copilul nostalgie se alimenta mereu de frumusețele nemarginirii cari îl ademenau... Iși aduce aminte de plimbările matinale și crepusculare, cu tatăl și sora, pe drumurile învecinate în lungul păjiștelor cu verdeată, cu tufișuri și flori. — «în epoca posomorâtă a caietelor, lecțiilor și datotililor», în pădurea dela Limoise «care-mi părea

adâncă ca pădurile primitive, sau spre plajele ce-mi lăsau în ochi ceva din imensitatea lor...» Și toate astea în zilele de vacanță când venia la țară de la Închisorile de piatră ale orașelor despre cari nu are nicio amintire caldă și durabilă. „Fluturii, muștele, gândacii și tot felul de gângânci de iarbă și flori, au jucat un rol în lăungile mele recreieri de copil. Mi-era greu să-i ucid, dar făceam colecții din ei...». Se pare că unii din copii din centru au dorința să vadă marea. «Eu care nu ieșisem niciodată din întinsurile monotone, visam să văd munții. Mi-i reprezentam cum puteam mai bine; și văzusem în tablouri. Soră mea, în timpul unui voiaj în jurul lacului Lucerna, îmi trimesese descrierea munților... Și noțiunile mele s-au complectat cu fotografii de ghețari văzuți la stereoscop. Doară arzător să-i văd în realitatea lucrurilor...» Până să plece copilul la munți, privea mereu dornic în zare într'acolo, spre miazazi; o lungă reverie îl ținea cu ochii spre orizontul care ascundea munții; și asta până a plecat. Pe drum, în tren, cu privirea numai în ceată.

„Uite, se văd! spun eu cu un accent de triumf, zărind ceva înalt de tot, care se desemna în albastru pe orizontul pur...»

Când a ajuns sub siluetele lor și-i privea uitit: «Îmi dădură impresia de desătărea atât de mult dorită de mine, arătându-mi că cel dințăiu vis al meu a fost împlinit cu adevărat...»

Și extazurile copilului în fața splendorilor naturii s'au ținut săr, ca într'un templu de adorație veșnică.

Senzibilitatea copilului

Odată a venit la ei în vizită un prieten al familiei, viorist talentat; și le-a cântat. După un adagio trist, copilul s'a simțit răpit, pierdut... „Atunci lacrâmile îmi veniră în ochi și cum n'au fost observate, vioara continua...” Cunosc și eu cazuri: Copila servitoarei noastre, în vîrstă de 2 ani și ceva, plângea ori de câte ori și cântam melodii triste... După 7–8 repetiri, prindea o melodie populară sau o româncă. Executa exact Hora Unirii, Sibieana...

O ridecăte ori i se făcea lecturi mișcătoare, unicul Pierre Loti avea fioruri, neliniști («Eu nu ceteam niciodată, ci ascultam și disprețuam mult cărțile»). Iși aduce aminte de o poveste ce i se cetăi, despre un copil răutăcos care s'a reîntors acasă și a găsit părinții și sora, morți cu toții... «Atunci mă ridicai, cerând să înceteze cetețul, căci îmi venea plânsul cu sughițuri... vedeam scena, mi-o închipuam absolut cum era...»

Simțul religios, fantasia copilului.

«După ce tata cetăi tare parabola cu fecioarele nebune, închise Biblia. Se făcu atunci o mișcare de scaune în salonul unde eram adu-

nații împreună cu slugile și fiecare ingenuchioare pentru rugăciune. Urmând obiceiul vechilor familii protestante, făceam aşa în fiecare seară, înainte de a ne despărți pentru culcare. «Apoi poarta fu închisă...» Ingenunchiat, nu mai ascultam rugăciunea, căci fecioarele nebune îmi apăruseră, îmbrăcate în alb... purtând lumânări cu flăcări tremurătoare ce se stinseră curând, lăsându-șe afară în întuneric... Săptămâni și luni parabolă fecioarelor nebune îmi venea în somn. Și în fiecare seară, când întunericul venea, îmi aminteam cuvintele dulci și teribile: «Veghiati, că nu știți nici ziua, nici ceasul când Fiul omului va veni». Dar dacă vine în această noapte, gândeam eu; dar dacă era să fiu trezit de trompeta îngerului anunțând cu înfricoșare sfârșitul lumii... Și nu mă culcam până nu făceam rugăciunea și ceream iertare lui Dumnezeu¹⁾.

Viziuni de acestea am avut cu toții: Văd chiar cartea veche din care tata îmi cetea despre judecata de apoi. Mi se părea că văd pământul din cutare loc, lângă sat, crăpând și morții ieșau la auzul trâmbiții arhanghelului.

La această epocă, dacă mă întreba cineva ce

¹⁾ Mi-aduc aminte de o secetă din Bărăgan. Eram în cl. III primară. Văd încă soarele roșu prin norii de praf, vitele sbierând de foame, oamenii triști, în timp ce rugăciunile nu mai conteneau la biserică și pe câmp. Eu m'am ascuns după casă, plângând de nila vitelor, rugăciune compusă de mine pe o foaie de caiet. Atât îmi mai amintesc, refrenul ei: Dă Doamne ploaie!

aș voi să ajung, răspundeam fără ezitare: «voi să mă fac pastor» — și vocea mea religioasă îmi părea cu totul mare... Serile, noaptea, viam mereu la acel după, un cuvânt ce'mi da fiori: veșnicia... Și plecarea mea din această lume — abia văzută și încă într'un colț incolor — părea un lucru foarte apropiat... Și se vedea într'o rochie albă, într'o lumină strălucitoare cu îngerii în jurul tronului...

După obiceiul lecturii de seara, copilul căpătase pasiunea să cetească dimineața din Biblie, în pat, înainte de a se îmbrăca. Ii plăceau vizinile mărețe ale Genesei... despărțirea luminei de întuneric...

Și această pasiune biblică o consideră Loti căvenită și dela strămoșii lui, hughenoți. La biserică însă copilul n'avea emoțiile de acasă. Predicile duminicale îl plăcțiseau; asemenea și rugăciunile goale, preparate de mai nainte, cu gesturi multe; copilul se întrista de asta. Biserică satului prea semăna a lucru decojtat de oraș. Dar unde îi plăcea, era vechea bisericuță a lui Sfântul Petre d'Oleron. «Strămoșul meu Samuel, pe vremea persecuției, aici se ruga adesea. Apoi mama, în tinerețe, aici venea. Și eu iubeam aceste mici temple de sat... foarte vechi, cele mai multe cu ziduri simple, văruite cu alb, zidite într'un colț de grâu, cu flori sălbaticice împrejur sau retrase, dosite de copaci bătrâni».

Aici se întrevede nu atât copilul, ci mai mult artistul de mai târziu.

Și când el visa să devie pastor, aici la bisericuța din Oleron voia să predice, în mijlocul strămoșilor săi hughenoți...

Nu putea suferi ocupăriile și cărșile obligatorii.

Între amintirile cele mai plăcute, copilul le are pe cele din vremea «datoriilor, lecțiilor, caietelor, petelor de cerneală». Cum își impunea o carte, chiar cea mai atrăgătoare, simțea o repulziune pentru ea. Din odaia lui de lecții, privea trecătorii, rândunelele pe sub acoperișuri, copaci, zăriile... «Ce de timp am petrecut la această ferestrestră, în vagă reverie, în timp ce caetul meu pătat de cerneală stătea deschis, abea avea câteva cuvinte dintr-o temă care nu mergea de loc...» Chiar Telemac al lui Fenelon, fiindcă a fost impus ca o datorie de vacanță, a fost cetit în mici doze silnice și zilnice, în vreme ce alte cărți mai puțin palpitante, găsite de copil la întâmplare, au fost gustate pe nerăsuflare...

Instinctul de colecționare al copilului; muzăul.

La țară, la Limoise, copilul ceruse dela mătușa lui o cocioabă izolată. Acolo își făcuse muzăul. Îl tapetă cu hârtie roză; așeză polițe, vitrine. Rândui în ele colecțiile de fluturi, cuiburile

de păsări adunate din pădurile apropiate, scoici de pe plajă, diverse lucruri din „colonii” găsite aruncate prin lăzi și podul casii... «Aici petrecem ore întregi, liniștit contemplând scoicile exotice, visând la țările de unde erau aduse, imaginându-mi țărmuri ciudate». Unchiul îl lăuda pe copil și i prezicea că are să ajungă mare naturalist. Arăta copilului papagali, plante din Senegal și Guinea. Și când auzea aceste numiri «mă îmbătam de muzica acestor cuvinte, preșimțind ceva din tristețea grea a țării negrilor. S'a înșelat bietul unchiu, ca și atâțea alții care mi-au prezis viitorul.. N'au înțeles că aplicarea mea pentru istoria naturală reprezinta numai o deviație trecătoare a micilor mele idei încă floatante, că vitrinele mele cu colecții clasificări ariile, știință moartă, n'au ținut decât puțin timp. Ceiace mă atragea puternic era ceiace era după aceste lucruri inghețate, dincolo de ele; era natura însăși dătătoare de fiori și în mii de aspecte, ansamblul necunoscut al vietăților și particularilor...»

Cum s'a trezit dorul de depărțări necunoscute.

Cum pe la vîrstă de șapte ani făcea case și imita pe Robinson în grădina de care am vorbit. Când își spunea o poveste cu niște fructe din țările calde, copilul cădea în reverie; și «o apariție de copaci cu fructe ciudate, de păduri po-

pulate de pasări miraculoase, îmi venea în minte».

Mai târziu, când copilul a răsfoit revista „Tinerilor naturaliști“ carteia lui de vrăji nesecate, a avut icoana clară a țărilor calde, a coloniilor: palmieri, fiare, ape mari, negri...

Fratele său, marinul, i-a făcut cadou o carte mare aurită, plină de imagini, intitulată „Călătoria în Polinesia“. „E singura carte iubită din copilaria mea. O foiletam cu o curiozitate grăbită... Egiptul a exercitat asupra mea o fascinație misterioasă; l-am găsit pentru întâia oară în gravurile „Magazinului pitoresc“. „După plecarea fratelui meu, toată iarna mi-am petrecut orele de vacanție în odaie, pictând imagini din „Călătoria în Polinesia“. Cu o grija extremă, coloram întâi ramurile cu florii și apoi păsările“.

Serisorile dela fratele, marină în Oceania, lungi și pline de neuitate descrieri, aveau asupra copilului o înrăurire particulară. „În visurile noptilor mele vedeam adesea insula fermecătoare unde era el — Tahiti — și mă plimbam acolo. Ea îmi stăpânea imaginatia ca o patrie chimerică, dorită cu aprindere, dar inaccesibilă, situată în altă planetă...“

„Mă suiam pe acoperișul podului ca să ceteșc scrisoarea... Îmi vorbea mult de un loc numit Fatana, care era o vale adâncă între niște munți prăpăstioși; o semi-noapte veșnică domnea acolo, subt mari arbori necunoscuți, cu cas-

cade și cu covoare de ierburi pe jos“. Pe toate le întrevedeau de acolo de pe acoperiș, când copilul închidea ochii pe jumătate cătând în ceată.. Si aceste viziuni depărtate l-au transformat lent, l-au determinat să-și schimbe „cariera“ promisă solemn: Să nu se mai facă pastor închis într-un sat, ci misionar, să plece în țările calde să predice... L-a convertit la acest gând și un jurnal cu poze, «Mesagerul», pentru misionari, pe care-l găsise nu știu unde. Noua «vocăție» împăca acum ambele chimere neliniștită ale copilului: religia lui și lumea necunoscută de dincolo de zare.

De acum încolo copilul a trecut de 12 ani. Fondul sutilesei s'a hrănit mereu cu fantome și nostalgie; nelămuritul s'a limpezit pe încetul visurilor trandafirii răsărite din lecturile călătorilor, se cereau a fi trăite aievea. Si Tânărul Julien Viaud, înainte de a deveni Pierre Loti, a intrat în școlile marinei.

* * *

Copilaria lui Pierre Loti este un exponent puternic al reveriei la copii, de câtă fantesie vagabondă și neliniștită ascunde ușoari „vârsta de aur“ într'un grad cât nu bănuim.

Cum depărtările exercită asupra lor o fascinație tulburătoare. Cum populează tot ce e dincolo de orizontul lor, cu ființe și podoabe fantastice, încântătoare sau înfricoșătoare. Cum misterul apasă asupra copilului.

Este expansiunea sufletului, o eliberare prin imaginația rătăcitoare, dorul de orizonturi largi și necunoscute, de lucruri întrevăzute în ceața ori abia schițate, setea de nouitate, de neobișnuit și miraculos; este fantasia primitivă, lucisuriantă și dornică de revărsare, care dacă ascunde o săracie intelectuală, generează totuși grăuntele inițial al cunoașterii.

În diverse grade, orice copil are în el o fibră de „pierre-lotism” copil. Ce e hoinăreală pe câmp, pe malul apelor? Ce-s rătăcirile copilărești, cu privirile uimite la țarmul apelor, în zări, în lungul plajelor, urmărirea sborului pasărilor, a norilor pe cer, aşteptarea bucurioasă a vapoarelor ce vin în port din depărtări și tristețea ce însoțește plecarea? Ce-s fugile de copii în țări straine pe vapoare? Aceștia au deja sufletul marinăresc; aşteaptă doar vârstă. Am văzut astfel de copii din cari școala disciplinată și clasa închisa n'au făcut nici o ispravă. I-am văzut pe acești pitici îmbătați cu precocitate de infinit, prigoniți pentru lene, hoinăreală și ne-supunere, de dascălii lor fixați în formule consacrate de pedagogie. Am văzut copii plângând când se pustiește câmpul după seceriș, când cerul e posomorât, când pleacă păsările, luan-du-se chiar după ele cu lacrămi în ochi, rătăcind dincolo de linia zării. Și am văzut copii cari îmi spuneau cu naivitate că se duc până la capătul drumului să vadă ce este acolo.

„Noua cruciadă a copiilor”, pelerinii pasionați ai lui Henry Bordeaux este desvoltarea unei teze pe această precoce înfiorare nostalgică a sufletului copilăresc.

Si vorbind de copilăria lui Loti ne-am atîns de varietăți de copii întâlniți și pe la noi; nu-i găsim examinați, tratați în psihopedagogile noastre ori cel mult acoperiți cu o formulă unică de carte dogmatică și uscată.

întâi mamei mele și apoi acestei școale dătoresc eu elementele culturii mele intelectuale.

Dau aci expresie convingerii mele că un sat cum se cade, o casă țărănească cum se cade și o școală sătească cum se cade, alcătuesc laolaltă, cel mai desăvârșit loc de cultură ce poate avea ființă pe pământ pentru anii copilăriei și ai adolescenței. Ele oferă toate posibilitățile de cultură în forma în care această vrâstă are trebuință de ele și în care le poate utiliza pentru desfășurarea puterilor sale trupăști și sufletești. Ele pun pe copil în mijlocul unei lumi cum o poate el cuprinde cu mintea și această lume îl îmbie nu numai să o primească, ci-i cere încă și să pună mâna pe ea, îl silește să se încâere cu ea — forma cea mai eficace de a face cunoștință cu ea, cel puțin pentru anii copilăriei, și poate nu numai pentru aceștia. Ce oferă, în schimb, orașele cele mari? Pe de o parte săracia și strâmtoarea locuinței la etaj, ori cât ar fi de umplută, de altfel, cu toate splendorile cu care ne copleșește noua «bogăție națională», pe de altă parte un haos nesfârșit de lucruri artificiale, complicate, de necuprins: drumuri de fier și telefoane, magazine și expoziții, pe care ochiul copilului le vede numai ca din depărtare, printr'o negură.

S'a cerut ca copilul să fie purtat, într'un curs de repetiție prescurtat, prin treptele de cultură prin care a trecut omenirea. Foarte

Friedrich Paulsen

Satul și școala sătească ca loc de cultură¹⁾

În multe rânduri mi-am arătat și în public recunoștința mea către școala sătească din patria mea cea mică, Frisia de miază-noapte; căci

^{1.} Friedrich Paulsen (mort acum 13 ani, în vrâstă de 64 de ani), autorul acestui articol, a fost profesor de filosofie și pedagogie la Universitatea din Berlin și unul dintre fruntași culturii germane în aceste domenii. Scrierile lui mai însemnante sunt: „Introducere în filosofie”, „Sistem de etică, cu o schiță a teoriei statului și societății”, „Immanuel Kant”, viața și opera sa”; Istoria învățământului savant în școalele și universitățile germane”, „Universitățile germane și studiul universitar”, „Philosophia militans”, „Din viața mea”.

Articolul de față, „Dorf und Dorfschule als Bildungsstätte”, a fost publicat întâi în revista pedagogică „Dorfschule” (Școala rurală), în numărul din 15 Aprilie 1905. În română este tradus de d. I. Rădulescu-Pogoneanu și publicat în revista „Vremea Nouă” Anul al III-lea 1912, de unde îl reproduc.

bine; atunci, cel dințâi lucru ce-ar trebui făcut ar fi de a-l duce de la oraș la țară, de a-l lăsa să trăiască și să lucreze cu plugarii și crescătorii de vite, cu păstorii și pescarii. Numai aici are prilejul să cunoască natura și pe om în toate acele lucrări de cultură elementară. La săpat și la arat, la semanat și la secerat, la dulgherit și la făurărit, la făcut pâne și la țesut, la vânat și la îngrijirea vitelor. Chiar cea dințâi utopie, a lui Thomas Morus, care vedea abia începuturile vieței de oraș-mare modern, pune pe tinerii utopisti să-și petreacă copilăria la țară, toti; acolo, orașul nu e pentru trăit în el, ci numai locul unde lumea să stea în treacăt, pentru lucru și afaceri. Tot astfel, Locke laudă căsa țărănească ca locul celei mai bune educații, iar Rousseau duce pe Emil al său la țară și-l pune să se joace deavâlma cu copiii din sat. Așînderea și Goethe, în a sa „provincie pedagogică”, pune pe copil în mijlocul naturii și în mijlocul îndeletnicirilor firești și primitive ale vieței omenești, spre a-și dezvoltă aici puțurile cu care va cuprinde și stăpâni mai târziu împrejurările și sarcinile mai complicate ale unor cercuri de viață mai mari.

Neapărat, acestea sunt utopii. Nu putem desprinde tinerimea de pământul pe care s'a născut. Cu atât mai fericiți trebuie să se socotească aceia cărora acest ideal utopicăle e hărăzit fără nicio sfîrșare din partea lor, de chiar împreju-

rările în care trăesc. Ar trebui să o facă; dar nu prea o fac. Adevărat, tinerimea nu dă năvală la oraș. Căti însă dintre părinți și învățători nu desprețuesc ceia ce au și nu privesc spre oraș ca spre scaunul culturii, al civilizației și al fericirii, pururea gata de a lăsa în urmă-le, la orice chiemare și chiar și fără a fi chemați de nimeni, raiul tinereții și de a se răsădi pe sine și copiii lor în pustiile de ziduri ale orașelor mari? A-i face să-și dea bine seama de ceea ce posedă. aceasta va fi, aşa-mi'ncipui eu, una din cele dințâi și cele mai frumoase sarcine ale acestei reviste.

Din multimea amintirilor mele din copilărie, scot la iveală câteva puncte. Innainte de toate, de mic copil, viața în mijlocul naturii și laolaltă cu natura, vara și iarna, ziua și noaptea: cer și pământ, luncă și podiș, izlaz și fâneță, câmp și bărăgan, iaz și zmârcuri, dună și prund de mare, cu tot ce crește și se mișcă pe ele, cu ierburi și dobitoace, domestice și sălbaticice, o lume infinită și totuși prin contactul zilnic așa de familiar, aşa de intrat în sufletul omului, că și când ar fi o bucată din propria lui viață Față cu aceasta, ce e cartea cu chipuri a copilului de la oraș, grădina zoologică și învățământul științelor naturii? Natura grăește cu el prin cărți și hârtie, prin schelete și împăieri, sau mai bine, nu-i grăește de loc, ci, în loc să i se arate pe sine însăși, îi arătă o copie palidă, o

umbră, o abstracție, niște vedenii. În loc de lucruri, icoanele lor; în loc de realitate, formule, spusul din auzite și repetarea vorbelor altora; și chiar acolo unde văd realitatea însăși, o văd printre zăbrele și uluce: leul în grădina zoologică, păjiștea în grădinile publice, lancea și pușca la muzău, florile și pomii în grădini încunjurate cu sărmă cu ghimpi, toate puse între zăbrele, toate strigându-i: să nu atingeți lucrurile! să nu călcați pe iarbă!

Trebue să renunți, să renunți!

Asta e vecinicol cântec

Ce-i sună fiecărui la urechi,

Cântec pe care ni-l cântă răgușit fie-ce oră,

Intraga noastră viață

anume bieților copii de la oraș. Din potrivă, pentru copiii de la țară: lor le stă deschisă înainte lumea toată. Mă văd cum în asprele zile ale lui Aprilie, cu obrajii îmbujorăți de crivățul cel tăios, colindăm prin miriștile umede și plumburii, căutând ouăle cele împestrițate pe care nagâța le-a depus pe pământul gol și pe care ea le apără țipând și aproape izbindu-ne în față. Sau, altădată, cum hoinăriam Duminicele cele calde de vară pe câmp, după mure și afine. Sau, cum la cosit adulmecăm găurile albinelor de pământ și scoatem din ele, chiar cu primejdia unor înțepături dureroase, prada cea dulce. Ori, cum în ceasurile de căldură năbușitoare ale amiazei ne strecurăm pe marginea

heleșteelor și aruncam în capul știucelor, care stăteau la soare visând și pe jumătate amețite, lățuri împletite de păr de cal, și le smuciam la mal. Sau, cum cu o pricepută alegere tăiam șarcuri din sălciiile din gard și ascuțiam săgeți din tresătria trasă din acoperișul casei. Sau, cum toamna, afară la câmp, aprindeam foc și coceam cartofi; amnar și cremene și iască aveam totdeauna în buzunar; și încă un mijloc mai întrebuințam spre a face foc: lupa, pe care o purtam cu noi și ceasuri de soare în formă de înele mișcătoare. Sau, cum iarna clădeam cetăți de zăpadă și le apăram, sau sburam pe patine la depărtare de ceasuri, peste luncile acoperite de apă.

Ca și lumea zilei, tot așa de familiară ne era și lumea nopții. E luna lui lunie; spre ziua la ceasurile două, oamenii pornesc la drum; pe cer deabia se ghicește amurgul zorilor; se duc la digul cel de departe de la mare: iarba sărată cea deasă, scurtă, verde-albăstruie, care crește pe pământul cel plin de nămol, nu se poate così decât în ceasurile de rouă ale dimineții; copiii nu lipsesc; deși acolo nu e șchio treabă pentru ei, au venit însă să caute scoici și ierburi minunate de mare, sau prind crabi sfioși, care îi m nunează atât de mult cu mersul lor în lături, în formă de arc. Altă dată, o furtună care se apropia, sculă din pat pe cei adormiți: cerul e în flacări, tunetul bubue în pocnituri repezi, ploaia cădea însfârșit părând; slavă Domnului, ce a fost mai rău a

trecut. Oamenii ieşiră pe afară, dând ocol casei : în depărtare, un foc mare : a trăznit o târlă care ardea fără nădejde de scăpare ; vedeam cum aco-perişul de stuf se prăbuşea, şi din căpriori săriau ţăndări aprinse.

Şi precum copilul de la țară se împărtăşeşte astfel din viaţa naturei celei mari, din urzirea ei usoară şi bândă şi din lucrarăea ei groaznică şi distrugătoare, el se împărtăşeşte de asemenea şi din viaţa lumei celei niçi, a oamenilor. Abia a împlinit cinci ori şase ani, şi-şi poate sluji la ceva, poate fi de ajutor. Ca purtător de veşti e trimes la câmp, se duce în orice casă, din-tâi prin vecini, mai apoi şi în satele învecinate. În curând e pus şi la muncă, dela şapte-opt ani înainte; eu am avut în toţi anii partea mea la toate lucrările câmpului, la arat şi la grăpat, la cositul fânului şi la seceratul grâului ; nenumărate care de fân şi de snopi le-am în-cărcat cu mâna mea, sigură de meşteşugul său, multe zile lungi de Iulie am dat şi eu ajutor, din faptul zilei până'n seară pe liveziile depărtate, la cositul şi la strânsul fânului : în amintirea mea, acestea sunt cele mai trumoase zile din viaţa mea. Alături de acestea, era de ajutat la grădina ; de sădit şi de stropit, de adus ba una ba alta şi de gustat din toate ; şi, din când în când, era trebuinţă de o mâna de ajutor la făcutul pânei şi la gătitul bucătelor, la nutritul şi la adăpatul vitelor. În scurt, toate felurile de muncă ome-

nească creşteau de la sine în mânilor flăcăindrilor. Pe lângă astea, în fiecare an venea la noi acasă, odată ori de două ori, lemnarul ori zidarul, ba şi croitorul venea să se aşeze câteva zile, cu ucenicii săi, pe masa cea mare. De dus la cismar, era prilej în toată vremea ; şi la fierar ne opriam adesea, cu dragă inimă ; era un om plin de veselie ; când ne întorceam iarna, de la școală de seara şi scânteile ce ţăşneau de pe nicovală, învăluiau într'o lumină magică cunjuişa cea întunecoasă, nu ne lăsa inima să treacem pe lângă el mai departe, fără să intrăm nişte înăuntru şi să ne încălzim mânilor la jăratec.

Astfel, întreaga lume era în faţa noastră într'un cerc mic, o adevărată «universitas atium humanarum» [universitate a meşteşugurilor omenesti].

Şi alături de toate astea, oamenii însăşi şi relaţiile lor de viaţă, sunt mai cunoscute şi copilului. În oraşele mari, nimeni nu ştie de altul; îngheşuţi, despărţiţi unul de altul numai prin-tr'un perete de scânduri sau printr'un tavan, şi totuşi la depărtări de poştă unul de altul, aşa trăesc şi locuiesc massele în întunericul anonimităţii, neştiind adesea nimic, nici chiar despre viaţa şi străduinţele vecinului lor. La țară, din potrivă : fiecare casă e deschisă privirii tuturor, fiecare familie, cu toate întâmplările şi cu toate mijloacele ei de viaţă, dela bunici până la nepoţi şi strănepoţi, e cunoscută la toată lumea,

sărăcia și bogăția ei, fericirea și nenorocirile ei, puterea și slabiciunea ei, virtuțile și vițiile ei. Legătura lăuntrică a lucrurilor omenești, relațunea necesară dintre caracterul și soarta omului, dintre purtarea lui și felul cum își merge în viață, astea toate stau străvezii în fața tuturor; o școală de cunoaștere a lumii, care e aproape cu totul închisă celui care crește într-un oraș mare: care dintre aceștia știe ceva măcar despre părinții și frații celor cu care se întâlnește zilnic în școală sau pe maidanul de joc?

La bogăția și îmbelșugarea de la țară se adaogă de cealaltă parte, o nu mai puțin fericită sărăcie. Nicări nicio prăvălie de jucării, din care să se poată cum păra lucruri de-a gata: cine vrea jucării și le făcea singur, fata păpușa și mingea cea împodobită cu cusături frumoase, băiatul prăstia și arcul, moara și căruțul, smeul și corabia, cu bucurie însutită. Înțâi că a născocit și a putut face lucruri până la capăt, după aceea că merge. Iar dacă se strica vre-o jucărie nu era mare pagubă, căci își făceai la loc alta nouă și mai bună. Eu mi-am făcut singur chiar și cel dintâi joc de șah al meu, tăind figurile din lemn de teiu și ajutându-mă cu ceară de peceți și cu cerneală; de la cineva din oraș, care venise la noi în vizită și avea un joc de șah, învățasem regulele jocului, în câteva ceasuri, după plecarea lui, am tăiat în lemn figurile și am învățat pe un camarad atâtă cât știam și eu;

o iarnă întreagă am jucat mai în fiecare seară cu figurile acelea și ajunsese la urmă niște jucători foarte naturaliști, adevărat, dar nu de desprețuit.

Tot așa, nicări, nicio librărie din care unchi și mătușe bucuroase de a dăruia, socotindu-se îndatorați la aceasta, să care tot felul de cărți pentru tinerimea matură sau nematură. Afară de cărțile de școală și de Biblie, care era o carte de citire foarte des întrebuințată, în casă se aflau încă vre-o câteva cărți de istorie și de geografie, precum și câteva hărți făcute sul, unele încă din veacul XVII: slujiseră, de bună seamă, odinioară unor strămoși corăbieri; multe ceasuri mi-am trecut cu ele, comparând mereu cărțile și imaginele și desenând după ele. Dorința de mai mult era mare; când un camarad primi un atlas, îl vizitam adesea, din pricina acestei comori; iar când, însfărăsit, primii și eu unul la fel, bucuria că aveam și eu așa ceva în stăpânirea mea — îl păstrează încă și astăzi — nu se putea spune.

Față cu acestea, cât de mult suferă din pricina belșugului și a supranutriției, copilul de la oraș, chiar copilul oamenilor fără dare-de mâna! Un dulap de jucării, pururea plin și o întreagă bibliotecă de tot felul de cărți de citit îl pun în fiecare zi în fața chinului alegerii. Sătul de atâtea lucruri, le strică, și-și prinsește astfel necazuri noi. Zeci și sute de cărți

sunt răsfoite, poate și citite din scoarță'n scoarță ; începe apoi goana după cărți de aventuri, după cele amuzante, poate chiar și după cele picante ; astfel, gustul se strică, iar citirea cea prea multă, prăpădește înarea-de-minte. Fantasia e înăbușită de grămada de materie înghițită pasiv, imaginația e părălită prin această pasivitate la care e constrâns copilul Eu am avut, anii de-a rândul, o singură carte de povestiri, o ediție prescurtată din Robinson, pe care o citteam iarăși și o povesteam de-a capul argașilor.

Și acum, încă un cuvânt despre școala sătească. Toate lucrurile acestea vin și în folosul ei. Are ea de luptat, nu-i vorbă, cu multe greutăți : clase supraîncărcate, amestec de vârste, scurtare și intrerupere a vremii de școală, sărăcie tâmpitoare—ca să nu mai pomenim de alte lipsuri ; cu toate acestea ea are însă și înlesnirile ei, față de școala din orașele mari. Aminesc numai de sutele de puncte de legătură pe care le oferă învățământul intuitiv firesc pe care îl dă însăși natura încunjurătoare. Povestirile din vechiul testament, parbolele care se trag dintr-un mediu la fel cu cel țărănesc, păsările cerului și crinii câmpului, semănătorul și neghina din grâu, toate acestea găsesc, pentru priceperea lor, intuiții gata. Sau la socoteli : vechile noastre cărți de aritmetică conțineau adesea probleme care nu infățișau numai simple exemple de numere scăi, ci adevărate cazuri de întrebă-

rițare, luate din viața trăită : cântarul de unt și cântarul de in, ori porcul tăiat, aşa cum se le calcula mama 'casă; erau în acele cărți, despre iazul arendat, boii cumpărați primăvara și vârduți toamna, sau împărțirea moștenirii unui țaran. Pe lângă acestea, se înțelegea de la sine că noi calculam și cuprinsul suprafațelor, și numai puțin, când ni se cerea, scoteam rădăcinile patrate și cubice, cu ori cât de multe zecimale ; iar în clasele superioare teorema lui Pitagora și algebra nu mai erau o taină pentru noi.

Era în vremea când, în Prusia, regulativele lui Stiehl proclamaseră calculul cu zecimale ca fiind dincolo de orizontul chiar al dascălului de sat. Mi-aduc încă foarte bine aminte cât de mult am stat pe gânduri, împreună cu un camarad ce venise din casa de săraci (în care trebuie să se mute, după moartea timpurie a tatălui, un mic meșterșugar, o familie cu mulți copii), când am aflat întâi ciudatul fapt că de atâtea ori minus înmulțit cu minus dă plus. Și apoi ora de calcul de minte : excelentul nostru învățător—ii pomenesc cu recunoștință numele: Sönke Brodersen din Bargum—știea să facă din ea o oră de deslegare veșelă de gâcitori și de întrecere pasionată : cine avea cel dintâi rezultatul, avea voie să iasă la tablă să facă socoteala în fața clasei, și era mândru să arate prin ce meș-

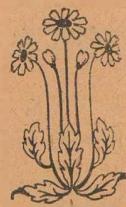
teșuguri și tertipuri înșelase oarecum țifrele, spre a scuti memoriei munca de calcul mecanic.

Tot astfel, și un modest învățământ în ale fizicei află felurile legături în câmpul proprietății intuiții și propriile activități a școlarului. Să cuma mă văd, cum ne-a fost demonstrată legea pârghiei și a balanței și cum eu apoi, cu un aparat făcut de mine însu-mi (coji de castane și mazăre îmi slujiseră de căntar), m-am încredințat de exactitatea lucrului. Altă-dată avusesem la școală despre sifon. Asta trebuie să încerc, mi-am zis eu. Dar de unde să iei un sifon? Un maț de cauciuc nu găseai în tot satul și cred că, pe vremea aceea, nici chiar în orașul din partea noastră; cu atât mai puțin un tub de sticlă încovoiat. Mi-a venit atunci în gând să întrebuințez pentru asta vrejurile cele lungi și goale înăuntru ale păpădiei ce creștea în curte; erau încovoiate de la sine sau le puteam încovoia și uite colo: lucrul mergea! Multe hărdaie de apă le-am scurs eu în felul acesta. Și aici săracia e izvor de bogătie: ea te face născocitor și te silește să te ajută singur. Din acest învățământ de fizică, eu m-am ales cu mult mai multă învățătură decât mulți alții care învață fizica în mod științific, cu bogate aparate.

Sunt de ajuns atâtea, spre a arăta câtă bogătie cuprinde în sine un sat cum trebuie. Îndrăznesc să susțin, că nici o Universitate nu oferă studenților săi, într-o mai mare perfecțiune,

ceea ce le trebuie, cât oferă satul și o bună școală sătească, copilului de școală ceea ce-i trebuie și ce poate el stăpâni cu mintea și cu brațele și transformă în adevărată putere de cunoștință și de acțiune. Și nu mă pot opri de a crede că însemnează o mare pierdere în puterea și în originalitatea culturii pentru poporul nostru, când o parte din ce în ce mai mare a lui crește în orașe mari, fără atingere cu pământul, fără adânc înrădăcinatatele intuiției ale naturii și ale societății omenesti, pe care satul le dă ca o comoară ce nu se poate pierde, celer ce cresc în el. Ce poate însemna, în schimb, povara de noțiuni abstrakte căpătată din clasă sau dintr-o searbă lectură dacă cărti și de jurnale?

Urez că cei care se bucură încă de acest noroc, să-l simtă cum trebuie.

Ernest Renan

Amintiri din copilărie și din tinerețe¹⁾

Dacă opera marelui istoric francez d-n Bretonia, moralist, filosof, cercetător științific al creștinismului, nu poate interesa pe toți, («Viața lui Isus» aş recomanda-o tuturor ca pe una din cărțile ideale ale sufletului), copilăria lui povestită către bâtrânește, poate da nouă educatorilor unele pilduri.

Găsim în ea concretizarea unor adevăruri psihologice pe care le-am învățat cu toții din manuale ca pe simple formule abstracte și moarte. Copilăria lui Renan este încă a nu știu câteva exemplificare vie a puterii eredității și a tradiției, a mediului natal, cele două forțe care hotărăsc aplicațiile copilului. Pentru spiritele revoluționare această copilărie este o lecție de neputință pedagogică în domeniul prefacerilor repezi ale su-

¹⁾ Ernest Renan : *Souvenirs d'Enfance et de Jeunesse* (Caiam Lévy, Paris).

ștelor. Moștenirea bogată a strămoșilor atârnă greu pentru o copilărie care ar vrea să ia sborul în afară de cercul ei de viață. Pentru spiritele conservatoare, cazul favorabil tezei, are un revers păgubitor educației: încremenirea în forme vechi.

Renan a fost un geniu care s'a desfăcut cu greu — cum mărturisește — din robia veacurilor obscurantismului medieval al ținutului său, însă marea mulțime a spiritelor mediocre, rămân strivite de această tradiție nemîșcată de dincolo de câteva secole.

Dar să ne familiarizăm întâi cu ideile și fizionomia pământului de naștere, să urmărim influența lor, ca la urmă să tragem învățăturile noastre din spovedania copilăriei genialului breton din Tréguier.

Mediul natal

«M'am născut pe țărmul unei mari posomorâte, cu înalte stânci goale, veșnic bătute de furtuni.

Aici soarele abia se vede. Norii par fără culoare și bucuria însăși pare puțin tristă. Alte flori nu-s, decât mușchii marini; algele și scoicele colorate se găsesc în fundul golfurilor solitare.

Părinții mei, din vremuri uitate, au fost marinari peste mari depărtate.

Când eram mic auziam cântece de călătorii polare. Eu am fost legănat în amintirea gheju-

rilor plutitoare, a mărilor cețoase, a insulelor populate de păsări care și cântau cântecele lor în ceasuri anumite și apoi sburau întunecând cerul...»

Peste acest pământ melancolic al Bretaniei, sufletul încis, visător, însesat de un ideal mistic al bretonului, a revărsat un potop de Cristi răstigniți și mici chilii-biserici fără număr, închinate unor sfinți locali. Sunt sute de sanctuare de sfințișori bretoni de prin veacul al V-lea sau al VI-lea, când s-au aşezat aici întăii coloniști veniți de dincolo de mare.

Sunt personajii sfințite ce vor fi trăit, poate, dar imaginația populară i-a învăluit într'un veșmânt de legende superstițioase. Departe de-a încuraja aceste vechi devoțiuni populare, preoții le tolerează; de ar putea, le-ar opri. Sfinții sunt prea stăpâni peste suflarele visătoare ale Bretaniei și nu pot fi alungați. Preoții lasă poporul să viziteze micile sanctuare cu moaște, să împlinească vechile rituri, cerând sfinților acestora leacuri, sfaturi, deslegări. Si legendele cele mai fantastice circulă în toate casele, umplând închipuirea cea fragedă a copiilor cu fantome sumbre.

« Aceste povestiri au avut cea mai mare influență asupra aplecării fantaziei mele ». Acele capele stau risipite între stânci singuratice, în locuri deșerte și triste.

« Când vântul suflă peste tufișurile vecine,

m'apuca o groază nebună. Câteodată o luam la fugă, parcă aş fi fost gonit de genile grele ale trecutului. Altădată mă uitam pe fereastruica capelei ca să văd statuetele de lemn cari ornau altarele. Fizionomia acestor chipuri cioplite era stranie; chipuri de sfinți sălbatici, răzbunători, cari mă urmărau cu groază... »

Mama a întreținut sufletul lacom al copilului cu sumedenia de legende de sfinți, de marinari, de întâmpinări pe mare și pe uscat, din bogata comoară a sufletului breton. Această atmosferă de basm a avut o înrâurire hotărătoare asupra desvoltării geniului lui Renan.

Și el evoacă cu duioșie icoana mamei din acea vreme, când foată lumea era populată cu chipuri șevea din legendele locului.

« În acest mediu s'a petrecut copilăria mea și aici am dobândit indestructibilele mele aplecări. Această catedrală, încercare nebună de a realiza în granit un ideal imposibil, m'a schimbat cea dintăiu. Lungile ceasuri pe cari le-am petrecut aici au fost cauza complectei mele incapacități practice.

Acest paradox architectural a făcut din mine un om chimeric, un discipol al sfinților cultului local, într'un veac când învățarea despre acești sfinți nu mai are nici o aplicare.

Când mergeam la Guingamp, oraș mai mult laic și unde aveam rude, mă plătiseam și mă simțeam încurcat. Acolo mă distram că înd po-

vești unei sărmâne servitoare. Doriam să revin repede în posomorâtul și vechiul oraș strivit prin catedrala sa, unde simțiam că trăește o puternică protestare împotriva a tot ce e joasnic și banal. Mă regăsiam pe mine însu-mi, când revedeam clopotnița cu vârful ascuțit, chilile și mormintele veacului al XV-lea. Mă simțiam bine în tovărășia morților, a cavalerilor și a nobililor dame adormite în somnul liniștit al veșniciei...

Imprejurimile orașului prezintau acelaș caracter religios și ideal. Păutia aici un vis, o atmosferă mitologică ca și în preajma sanctuarelor sacre ale Indiei...

Acele legende de sfânti, „îmi dădură de vreme gustul pentru mitologie. Totul mă predestină la romanticismul de inimă și de imagine al idealului curat și nu al formei. Acest mediu straniu plin de povești și legende, mi-a format calitățile de istoric ce le am, dându-mi o deprindere să văd supt pământ și de a discerne sgomotele pe carei alte urechi nu le aud. Rasa, familia mea, orașelul natal, mediuł atât de particular în care m'am desvoltat, mi-au interzis orice aplicări burgeze, făcându-mă absolut impropriu la tot ce nu-s lucruri de ale sufletului“.

«In timpul slujbei religioase cădeam într'o adevărată visare, ochii mei rătăceau pe bolta bisericei ; citem pe sus nu știu ce ; gândeam

la celebritatea marilor oameni despre cari ne vorbesc cărțile.

Intr'o zi (aveam 6 ani) mă jucam cu un văr al meu și alți camarazi; ne amuzeam alegându-ne viitorul :

— Tu ce ai să te faci ? îmi spunea vărul.

— Eu am să fac cărti.

— Cum, să te faci librari ?

— O nu, răspundeam, să scriu cărti ..»

Intr'acel colț de pământ plin de o atmosferă religioasă, bisericiească, toți fiin de țărani n'aveau alt ideal de cât să se facă preoți. Te vedea vre-un țăran cu o carte în mâna, numai de cât te întreba : «Asta trebuie să fie o carte bisericească».

Preoția e egală cu nobleța. «Când întâlniți un nobil, auzeam mereu, să-l salutați căci el reprezintă pe reșe ; când întâlniți un preot, să-l salutați, căci reprezintă pe Dumnezeu».

Preotul era lucru mare. Idealul unei femei bâtrâne care avea ceva avere, era să crească băieți de la țără pentru cariera preoțească. Era gloria și onoarea ei toată.

Așa a fost acolo de sute de ani, — de la așezare, poate. Un oraș de preoți, de biserici, de viață religioasă plină și desinteresată.

Scoala preoțească, educația primită.

După tradiția locului, căci în Bretania mistică și conservatoare, stăruie încă medievalismul re-

ligios, Renan a învățat carte la preoți pentru a se face preot în micul său oraș natal, Tréguier, și după metodele de acum sute de ani.

«O preoțime serioasă, desinteresată, onestă, veghia la păstrea tradiției, ca nu cumva să slăbească. Acești vrednici preoți mi-au fost cei dintâi preceptorii spirituali și lor le datorez ceiace aş avea bun în mine. Toate cuvintele lor îmi păreau oracole; aveam atâtă respect pentru ei, că n'aș fi pus la îndoială nimic din ce-mi spuneau ei, înainte de 16 ani când am plecat la Paris. Am avut după ei maeștri strălucitori și înțelepți, dar n'au fost mai venerabili de cât preoții orașelului meu natal.

Severa regulă a moravurilor era punctul la care acești buni preoți țineau foarte mult și aveau dreptul prin puterea lor ireproșabilă.

Sentințele lor, în această privință, făceau asupră-mi o impresie profundă și au fost deajuns să mă facă cast pentru toată tinerețea mea.

Predicele lor aveau ceva solemn care mă uimia. Figurile lor mi s'au întipărit atât de adânc în creer, că nu mi-i pot aminti, fără un fel de groază. În gura persoanelor în cari aveam încredere absolută, acele sfinte inepții luau o autoritate care mă pătrundea până în adâncul inimii. Și acum, cu biata mea înimă ajunsă la 50 de ani, această impresiune durează încă. Copilăria mea s'a scurs în aceste școli de credință și de respect. Libertatea, pe care alții și-o gă-

sesc dintr'un salt, a fost pentru mine o cucerire înceată. Mi-au trebuit 6 ani de meditații și de muncă stăruitoare ca să văd că maeștrii mei nu erau infalibili. Cea mai mare supărare din viața mea a fost, când intrând în acest nou drum, am întristat pe venerații mei învățători; dar am convingerea absolută că aveam dreptate și că supărarea ce le-am produs-o a fost consecința respectabilei marginiri în felul lor de a înfățișa lumea.

Acești buni preoți ne dădeau prea puțină literatură. Numele lui Lamartine era pronunțat cu un fel de desgust. Victor Hugo era necunoscut. A face versuri franțuzești era socotit ca ceva primejdios, care atrage după sine excluderea. Istoria, științele naturale erau nule. Cu ciudă, matematicele erau aruncate departe. De critică, de filosofie, nici nu putea fi vorba. Baza acestei vechi educații era o severă moralitate ținută printr'o înseparabilă practică religioasă, în așa chip că viața trebuie considerată serios plină de datorii; o sobră și puternică educație pioasă, dar foarte puțin iesuitică, care forma generațiunile vechii Franțe, serioasă și creștină. Am ieșit din mâinile lor cu un sentiment moral gătă la toate încercările, peste care ușurință pariziană a trecut fără să-l altereze. Învățătorii mei m'au făcut impropriu pentru orice fel de trebuință trecătoare. Viața spiritului îmi părea singură nobilă; toate profesiunile lu-

crative îmi păreau servile și nedemne de mine. Acest bun și sănătos program de existență pe care profesorii mei mi l-au sugerat, nu l'am părăsit niciodată. Așa dar, două adevăruri absolute mi-au insuflat preoții mei: întâiu că oricine se respectă, nu trebuie să lucreze de cât pentru opere ideale, restul sunt secundare, infime, aproape rușinoase; al doilea: creștinismul este rezultatul întregului ideal. Era inevitabil că trebuia să mă fac preot. Acest gând n'a fost rezultatul unei reflexii. El a venit pe nesimțite. Posibilitatea unei cariere profane nu-mi venea a crede. Întrând într'adevăr cu seriozitatea și docilitatea cea mai perfectă în principiile maeștrilor mei, priveam ca ei toate profesiile burghese, lucrative, ca inferioare, joscice, umilitoare, bune doar pentru cei ce nu reușesc la studii; era natural că eu doream să fiu ca ei. Ei devenină prototipii vietii mele și n'am avut alt vis de cât să fiu ca ei profesor la colegiul din Tréguier, sărac, lipsit de griji materiale, stimat și respectat ca și ei". Și-a judecat pe toți la fel, cum a caracterizat pe bunul său director de seminar, părintele Dupanloup: „El repeta adesea că omul valorează în proporția facultății sale de a admira. Admirăția sa nu era totdeauna destul de iluminată prin știință; dar ea venia dintr-o mare căldură a inimii, dintr'un suflet într'adevăr stăpânit de iubirea de frumos.

Defectele educației ce ne dădea, erau defectele

spiritului său. El era puțin rațional, prea puțin științific. S'a putut spune că cele două sute de elevi erau destinați să ajungă toți poeți, scriitori, oratori...

«Bătrâni și iubiți maeștri, acum toți morți, îmi apar adesea în vis, nu ca un reproș, ci ca un dulce suvenir. Eu nu v'am fost infidel cum mă credeți, scumpii mei învățători. Da, am recunoscut că istoria voastră era insuficientă, că critica nu apăruse, că filosofia voastră era cu totul mai presus de ceeace ne face să primim ca o dogmă fundamentală: Nu există supranatural, cu toate că eu sunt totdeauna disciploul vostru.

Viața n'are preț decât prin devotament pentru bine și adevăr. Acest bine voi îl înțelegeți prea strâmt. Acest adevăr voi îl faceți prea material, concret; în fond totuși aveți dreptate și eu va mulțumesc că ați imprimat în mine că o două natură, acest principiu fecund pentru fericire, că scopul unei vieți nobile trebuie să fie urmărirea unui ideal desinteresat.

Eu am învățat mai târziu lucruri care m'au făcut să renunț la credințele creștine; dar trebuie să ignorezi istoria și spiritul uman: ce lanț creață pentru cele mai bune spirite aceste simple, puternice și oneste discipline.

Sunt în fond că viața mea este guvernată de o credință pe care n'o mai am. Credința are ceva care dacă dispare, acționează însă. Bună-

tatea supravețește prin deprindere, sentimentul viu care a fost. Și continuă a se face mașinal ceeace se făcea întâiu în spirit și adevăr».

Un delicat protest împotriva unilateralismului, dogmatismului didactic, autoritarismului sectar în educație, împotriva restrângerii libertății spirituale a copilului prin exaltarea facultăților pasive în dauna celor active; inteligența și voința; un protest în favoarea înlăturării din școală tinerimii a științei, a spiritului de libertate critică, în sfârșit un strigăt pentru o educație armonică care deservește omul complet, plin de toate darurile naturei.

O pagină vie în părțile bune și rele din ce e și a fost școală bisericescă. Cred că nici o istorie pedagogică n'ar putea zugrăvi în culori mai adevărate, ce va să zică o cultură făcută sub rigidile legi ale preoților, ca spovedaniile lui Renan. Primim prin ele totuși și o nobilă lecție de cuviință și pietate. O minte cuprînzătoare a înțelește pe început zădărnicia unor învățături.

Conștiința și-a croit alt drum, spre un nou ideal. A aruncat vechile credințe fără violențe și blasfemii; fiindcă aşa se clădește o cultură sănătoasă: pe respectul credințelor trecutului cari ne-au călăuzit întâiji pași. Ideile trecutului sunt etapele unui drum că urcă, sunt lecțiile terminate cari ne deschid altele noi. Ne povătuiește bunul Renan; «E o greșală supărătoare

când crezi că-ți servești patria, calomniind pe cei ce au întemeiat-o».

Toate veacurile unei națiuni sunt filele din aceiaș carte.

Adevărății oameni de progres sunt acei cari au ca punct de plecare un adânc respect față de trecut. Tot aceia ce facem, tot aceia ce noi suntem, este împlinirea unei munci seculare. Pentru mine eu nu-s niciodată mai ferm în credința mea liberală, decât când gădesc la miracolele credinței vechi; niciodată mai încrezător în munca de viitor, decât când rămân ore întregi să ascult chemările vechilor legende.. A tagăduit divinitatea supranaturală a lui Cristos, dar a exaltat divinitatea lui umană. Prin această *coborîre* a divinului Invățător între noi oameni, personalitatea sa adevărată se înalță, se *divinează* mai mult, tocmai prin omenescul cuprins în ea.

Spiritele cultivate trăiesc cu Cristosul,—un inspirat genial,—conturat de Renan; iar mințile simple se mulțumesc cu suprafirreasca făptură a legendei, ori aşa cum a fost desfigurată de unii servitori ai bisericii. În spirit, desbrăcat de dogme și superstiții.

Renan a rămas fot un slujitor al ideii creștine. Evoluția ideilor sale s'a produs cu caznă intelectuală, după ani de îndoieri și de meditații lungi, pe început și cu păreri de rău că trebuie jicnite credințele unor oameni de treabă

anchilozați în naivele lor superstiții. S'a înduioșat de ceeace a trebuit să părăsească. N'a dărămat temple și n'a sfărămat statui. Ci cu o mână de maestru a modelat un zeu ideal schițat într'un bulgăre de argilă inertă. Ce pildă pentru liberi cugetatorii și reformatorii sociali născuși într'o noapte după cetirea a două foi de revistă!

Din aceeace a urzit în el rasa, mediul copilariei, și educația de atunci, n'a putut ieși: un idealist cu înclinări spre cercetările neliniștitoare ale religiei.

Cetind numai amintirile copilariei, putem deduce încotro a trebuit să se îndrepte acest spirit în dezvoltarea lui.

Imbiat de mic cu legendele și vedeniile religioase ale ținutului, mintea sa și-a pus cele dintâi întrebări asupra lor și tot ele i-au determinat viitoarea chemare intelectuală. Dacă Renan și-ar fi trăit copilaria la Paris, desigur că n'ar fi fost ce a fost.

Bunii marinari cresc pe malurile apelor, iar unele spirite religioase nasc și se desvoltă în atmosfera lăcașurilor sfinte, ca Renan în preajma catedralei.

Generații de înaintași au avut aceleași credințe, pe cari le-au transmis urmașilor, ca în jocul de torțe al lampadoforilor antică. Adesea auzim în noi glasul lor sub formă unor doruri neînțelese. Ne cheamă apele, ori muntele, ori steapa, după cum părinții și neamul au, trăit la

plughul din Bărăgan, la munți sau la pescuit. Tradiția, cu misterioasele ei ecouri din strămoși, ne întoarcă cu fața spre trecut, chiar când nu mai păstrăm vechile credințe ale copilariei. Simțim nevoie să le retrăim cu o înduioșare de copil și în nimicnicia lor, mintea noastră matură, nu mai găsește cătă-vă vreme nici un fel de antagonism. Această atingere ce se face între noi și sufletele înaintașilor necunoscuți, prin mijlocirea amintirilor copilariei noastre, Renan o expune magistral printr'o legendă locală:

«Una din legendele cele mai răspândite în Bretania, este aceia a unui pretins oraș, Is, care, într'o epocă necunoscută, ar fi fost înghițit de valurile mării. În diferite părți ale coastei se arată locul unde a fost legendarul oraș și pescarii povestesc lucruri ciudate despre el.

Când e furtună, spun ei, se zărește printre valurile spumoase, vârfurile cruciilor dela bisericici, iar în zilele liniștite se aude sunetul clopotelor cari întonează o rugăciune...

Imi pare căteodată că am în fundul sufletului un oraș Is, ale cărui clopote cheamă la slujba sfântă, credincioșii cari nu le mal ascultă. Mă opresc și-mi plec urechea să aud aceste ecouri tremurătoare venite din adâncimi infinite, ca o voce din altă lume. În pragul bâtrânețelor mai ales, în vremea repausului de vară, îmi place să ascult aceste chemări depărtate dintr'o Atlantidă dispărută».

Ce s'a petrecut în sufletul lui Renan, se întâmplă și altora.

Să ne închipuim că prinț'o măsură draconică (imposibilă de altfel) s'ar stinge într'o zi la sate toate datinele, cântecele și jocurile, toate basmele și legendele cari farmecă copilăria și s'ar înlocui prin produsele distilate ale modernismului educativ; cu alte cuvinte, s'ar tăia dintr'o dată contactul cu sufletul trecutului. Oare atunci copilăria ar mai avea poezia de azi și bătrânețea noastră despuiată de o moștenire firească și ar mai găsi mânăjarea prin răscolirea amintirilor vieții care a fost?

Credem că nu.

Dar și tradiționalismul supra încărcat poate fi păgubitor. Ori cât ar binecuvânta umbra trecutului, se simte totuși la Renan lupta pentru a se curăți de o crustă învechită. Tradiția e de multe ori un copac bătrân, găunos, cu crengi ce se usucă și cad; singur doar avantajul umorii îi mai îndreptățește existența epuizată.

Între tradiționalism și modernism, înțeleptul găsește o mijlocie dreaptă.

Viața lui Renan ne oferă această lecție.

Edmondo de Amicis

Amintiri din copilărie și școală¹⁾

Intipăririle din mediul copilăriei hotărăsc, de multe ori, încotro trebuie să apuce destinul nostru. Cetind opera cutărui scriitor, și poți ghici până la un punct copilăria, și invers: cetindu-i numai povestea copilăriei lui, și poți bănui esența operii.

Fără a fi o regulă generală, ea cuprinde totuși un mare număr de cazuri.

Copilăria lui Edmondo de Amicis poate fi dintre acestea.

Scriitor italian din ultima jumătate a secolului trecut, simți că în copilăria lui pulsează sufletul vremii, al Italiei de atunci.

Această copilărie să a desfășurat înainte de a se face unitatea politică a patriei, în zile de el-

¹⁾ Edmondo de Amicis: *Ricordi d'Infanzia e di Scuola* (Milano).

nuri patriotice, de exaltare a soldatului, de evlavie și iubire romantică pentru tot.

O copilărie liberă, largă, iubitoare, bogată în impresii. Poate că de aceia scriitorul de mai târziu a așezat-o în minunata carte atât de răspândită care e *Cuore* (Inimă de copii).

Ca un fruct al acelui mediu familiar, a scris pagini din viața școlii (Romanul unui învățător), din viața celor mici și umiliți, din viața militară a timpului său și a călătorit mult, atâtat la aceasta de întâile impresii, cum singur mărturisește.

Prin opera sa totală, De Amicis a fost și este un educator.

I. Iubirea de natură; efectele ei

Fiul unui depozitar de sare și tutun la regie, De Amicis s'a născut într'un orașel din nordul Italiei, la poalele Alpilor, cu niște împrejurimi naturale din cele mai minunate.

«Toate amintirile copilăriei mi se desemnează în minte pe verdele viu al locurilor dimprejurul orașelului, pe albăstrimea lămpide a acelor ape și a cerului, pe luminoasele zăpezi ale acelor munți din zare».

Și mai departe:

«Cele mai frumoase și mai tari impresiuni din cei dintâi ani, sunt acelea ce le-am avut dela natură. Atât de frumoase, că gândind la acest timp, îmi pare că nu au mai fost pe lume splendori scliptoare de soare, lumini de lună așa de

lămpizi, primăveri atât de fragede și parfumate; că chiar și azi plăcerea ce mi-o dă aurora și apusul soarelui, ploaia, zăpadă, miroslul pamântului, parfumul trandafirilor și al viorelor, derivă în mare parte din amintirea senzațiilor pe care toate aceste lucruri mi le deșteptau atunci».

Și bunul De Amicis e recunosător acestei naturi, când marturisește: «Mi-a fost totdeauna o măngâiere foarte dulce gândul că am fost crescut în fața acelei nemărginite frumuseți alpine, într'o casă mare și sonoră plină de lumină, bătută de vânturi, într' verdele gradinele care-mi părea nemărginit...»

Simțul religios al copilului; imaginatia lui

«Între amintirile aceluia timp, este un înger pictat pe bolta unei capele de biserică, unde mergeam Dumineaca cu familia să ascult liturgia: O figură înaltă, cu aripi înfașurată într'o camașă albă, cu o față dulce, care părea că mă privia cu niște ochi mari, albaștri. Aceea figură mi-a deșteptat cel întâiu sentimentul religios, făcându-mă să gădesc cât e de dulce să trăești după moarte în mijlocul a milii de creațuri albe, frumoase și bune, așezate pe nori, într'o lumină roză, într'un aer cu mirosluri de tămâie, în sunetul orgii. Îmi aduc aminte că mă gândiam la acel înger, în fiecare seară, pe când rosteam

«Tatăl Nostru» și «Avemaria»²⁾ înainte de a merge să mă cul; și-mi conturam în închisuire șngerul păzitor, pe care-l credeam sigur că stă invizibil lângă mine, de dimineață până seara.

Așa de mult eram încredințat de asta, că adesea ori, în jocurile mele, mă întrebupeam ca să mă întreb unde stă șngerul în acel moment; înainte, în spate, în lături, aproape sau departe, cu ariparele întinse sau plecate; ba încă mă uitam împrejur, câteodată, cu ideia vagă dacă n'aș putea să-l văd în persoană, sau cel puțin să am un indiciu de prezența sa: e ceva alb, o formă vaporoașă, o lumină fugară... Nu-mi aduc aminte să fi avut frică de iad, la care aproape nici nu mă gândeam, ca la un lucru ce nu privește copiii.

Religia era pentru mine o viziune confuză de o mare frumusețe și un mare sentiment indeterminat, de duioșie, de bunătate, pentru toți și toate, până și pentru insectele cele mai mici la cari eram cu luare amintire să nu le calc. Când am început să iau lecții de catechism, în biserică, dela preot, care nu ne oferia nici miere, nici flori, mi-se pără că s'a schimbat materia și fără să-mi dau bine seama, suferiam ca acela care a luat o carte să citească o poemă și când colo află că acea carte este un tratat de scoala usată. Mă impresiona cu deosebire, dar

fără să mă tulbure, acel deget sacerdotal, totdeauna ridicat și agitat ca pentru a amenința cu pedepse eterne. Când întrebam vre-o dată pe mama căte ceva de-ale religiei, o interogam numai despre raiu, care era pentru mine obiectul unei curiozități foarte vii și despre care credeam că oamenii au cunoștință mult mai precise de căt copiii. Si când auziam spunându-se despre o persoană moartă: s'a dus în raiu, — credeam că într'adevăr persoana aceia moartă a fost văzută, aşa ca o umbră, ca o flacără, sburând în înălțime, pierzându-se în azurul cerului. Acel gând despre paradis a fost totdeauna puternic în mintea mea, chiar în vîrstă matură. El mi-a delectat în mod viu imaginația în acele scene de teatru, chiar căt de rău reprezentate, în cari pe o fâșie de nor, într'un vâl alb transparent, se vedea pe un fond luminos, vag; figuri cerești rânduite pe diferite tronuri, ca în ultima vizionare a lui Dante. Chiar când văd paradișul într'o baracă de comedianți de bâlcu, am totuși placerea ca și cel mai mic dintre spectatori.

Acste tendințe spre concretizare, și personificare, a tot ce umple sufletul copilăresc ca credință religioase, le-am încercat cu toții ca copii. Sufletul copilului se înfioară de tot ce e necunoscut și plin de mister; îl caută cu ardoare și e fericit când e atins de adierile lui.

Mi-aduc aminte, ce bucurie ne-a cuprins când

²⁾ Rugăciune catolică, un imn către Maica Domnului.

învățătorul ne-a întins peste pereții clasei (comuna S. jud. Iași) tablourile vechiului și noului Testament (colecția Socec) și cari nu s'au mai deslipit de sub ochii noștri până ce am sfârșit școală. A fost o sărbătoare grandioasă a ochilor și a închipuirii. Săptămâni de urmăndul «domnul» nu ne putea scoate în curte, la recreație; preferam să ramânem în clasă ca să ne uităm la tablouri. Veniam înainte de sunarea clopotului, ba ramâneam câteodată la școală, aducându-ne mâncare de acasă, numai să stăm câteva momente în contemplarea minunăților biblice. Veniau chiar flăcăi și oameni din sat, în vreme de iarnă și noi le explicam tablourile. Lecțiile de religie le aveam deagata în mare carte deschisă pe pereți. Povestirile aprindeau și mai mult (vivificau) icoanele. Le vad clar și de aș fi pictor, le-ăș reproduce întocmai: Adam și Eva gonită de o lumină din raiu, Avesalom spânzurat cu parul său cel lung, Magii, Isus în grădina Măslinilor, etc. Când lecțiile de gramatică ori altele, erau plăcitoase, ma refugiam fericit în lumea zugrăvită a Bibliei, care ne ademenea cu chemările ei misterioase.

Din biserică satului (cu zugraveli de la 1856 încoace) mă urmăresc câteva frescuri cu chipuri învaluite într-un tainic clar obscur — mai mult obscur de cât clar — din pricina fulmului de lumânări: Capul lui Ion Botezătorul adus plocon înaintea Ierodiadei, apoi coborârea

vijelioasă a îngerului cu potiri încă dea lui Isus îngenuchiat la rugăciune.

Am simțit nevoia să revad mereu tablourile de la școală și zugravelile naive din biserică și asta am făcut-o ori de câte ori mi-a fost cu puțință să mă abat prin satul de naștere.

Mulțumită acelor încântări din copilarie, poate, am rămas cu nevoia să mă afund prin biserici vechi, să-mi revad cât mai des biserica satului cu zugravelle ei ce m'au mișcat altă-dată, să citeșc de 15 ani în sir, la Paști și Crăciun, Evangeliiile și Viața lui Isus de Renan, să mă cufund în vizuinile religioase ale maeștrilor, ale căror cărți le-am cules cu o deosebită evlavie în cărți și albulme.

Iata tâna puterii religiei, catolice mai ales. Cât de mult se menține ea prin exageratul cult al imaginilor! Dar mai abuzivi sunt moderniștii cari cer înflaturarea din educația copilului a tot ce e imagine biblică ori evangelică, a tot ce e trecut superstitios și supranatural, lăsând murgurii instincțiului metafizic-religios ai copilului, în neant și negație.

Există acest imbold în copil, această aspirație mistică imprecisa care la omul matur se transformă într-o «sete de dincolo», — cu toate puținile date ale psihologiei.

Eram foarte fericit Duminica la biserică — și ca mine toți copiii — să pot servi preotului în altar, aprinzându-i căde înță, lumanările... Ne

disputam această cinste. Și după serviciul religios, mă simțiam ușurat, fericit, par că sfînții de pe pereți îmi surâdeau și mă binecuvântau. Să fie aceasta numai manifestarea instinctului copilăresc de aprobare, de a face ceva spre a primi laude, cum clasifică psihologii pozitivisti faptele?

Trebue să fie ceva mai mult de cât asta. Copiii manifestă o viață dorință să tragă clopoțele la morți. Se grămădesc căi mai mulți să împlinească această sarcină.

Ne înfiora dangătul prelung, ecoul, valul de sunete care se stingeau, se risipeau undeva, se ridicau la cer cu suflet și mortului. Simțeam că dangătul e jamic, plângător; noi copiii eram trăși și tăuți; urmăream cu privirea în vag să zărим cumva suflețul, cum se urcă la cer pe valurile de sunete. Eam foarte încredințat că aşa trebuie să fie. Tot ce era pasare așezată în jurul bisericii, clopotniței, vedem în ea întruchiparea suflețului celui mort, care se odihnește înai te de așa luă sborul la Dumnezeu. Când casa c-lui ce murea era aproape de noi, pândiam să vedem cumiese suflețul pe coșul casei, aşa ca un flum, ca un abur care se duce... Câteodată ne prindeam că l-am zărit ieșind...

Acestă suzerință se nasc în suflețul copilului dintr-o nevoie de explicare concretă. Să le combatem! Prin ce explicare căre sa-l mulțumească, putem să le înțelegem?

Amintirile celei dintâi călătorii

Pe la 8-9 ani copilul a făcut un voiaj cu famila până la Valența, oraș la câteva sute de kilometri.

«Pastrez amintirea ca de un vis minunat... o vizuire confuză de țări necunoscute, încadrate în ferestrele vagonelor... în care sunt mari lacune negre de spațiu și timp... amintirea îmi deșteaptă sentimentul simțit atunci, o depărtare imensă de casa mea și de școală. Una din amintirile cele mai vii este curiozitatea arătoare cu care priviam în jurul meu când am coborât la gara orașului Alexandria, cu ideea să vad la orizont un fel de ziduri chinez, o grămadă enormă de ziduri și turnuri creștăte care să se desemneze pe cer ca o creație alpină, arătând guri de mii de tunuri, baionete, sentinelle.

Cred că pasiunea mea de a călători s-a născut din emoțiile ce le-am avut în acel voiaj, în timpul căruia, îmi amintesc, ca mama trăbuia mereu să mi înfrâneze nerăbdările mele, reținându-mă de o mână, când mă așecam pe ușă și facându-mi semn să vorbesc încet când îmi exprimam cu voce tare sentimentele și exclamațiunile mele, să râdă toți călătorii din jurul nostru.. *Imi amintesc bine (mi-a afirmat-o și ai mei) că acel scurt voiaj a produs un salt în dezvoltarea inteligenței mele astfel că într-o lună cum nu făcusem în două luni mai înainte.*

Și aşa mereu- după aceia, simțiam după orice călătorie o înviorare (o întârire) a tuturor facultăților spiritului, mă găsim într-o stare de conștiință intelectuală asemănătoare cu aceia care e obișnuită în adolescență, când întorcându-ne a considera ceia ce eram cu puțin timp în urmă, simțiam aproape o compătimire ca de-o ființă inferioară care a rămas îndărât la o mare distanță.

Cea dintâi carte citită singur

Cea dintâi emoție adâncă născută din cetearea liberă a cărților, i-a fost dată de «un capitol din «Giannetto» unde se povestește de fuga de acasă a unui băiat, care după mai multe păianții, se așa într-o seară singur pe o câmpie, disperat, plin de frică și pocăință, când a fost găsit de ai săi și dus acasă. „Am tremurat și am plâns cetind cartea; și-mi amintesc că du și ce am închis-o, m'am prins de gâtul mamet, jurându-i din toată inima că nici-odată nu voi face o aventură atât de îndrăzneață». A doua carte citită a fost «Viața unui bandit». Exact că și cărțile noastre de haiduci cari ne-au pasionat copilaria și ne-au cultivat gustul de ceteire. Amintirile lui De Amicis despre această carte sunt și amintirile noastre despre Jianu, Tandură, Bujor... cu aceleași învațături pentru îndrumarea lecturii copiilor noștri.

„Îmi amintesc că m'am pasionat de el ca de

un erou; că viața lui rătăcitoare și furtunoasă îmi părea aşa de frumoasă, că o doriam ferbinte, îmi faceam din ea în tânăr un scop al vieții mele. Atât de mult însă mă înfierbântă acest vis, că de la fereastră casii noastre căutam pe furii, drumul pe unde am să fug, înălțimile unde îmi voi face culcușul de brigand și de unde voi da piept, pentru înfaia oară, că foarte publică. În zilele calde ale entuziasmului meu criminal, veni o întâmplare care mă făcu să renunț la cariera nobilă ce o visam.

Aveam în casă o pisică bătrână cu părul roșcat, pe care o iubeam mult și care obișnuia să doarmă pe genunchi mei. Într-o zi îmi veni postă soi iau la plimbare ca pe un căluș, și o le-gai de gât cu o ață.. Dar abia am apucat să fuc nodul, că pisica se snuci din mâinile mele și n'am mai putut-o prinde; n'am mai vazut-o în ziua aceia.

A doua zi, dimineață, pe când mă jucam în grădină, o zară printre ramurile unui copac, parță ar fi stat la pânda. O strigai: nu se mișcă. O privii de sub copac. Ma înforai. Era moartă. Încercându-se să te crengi, ața să a sucit și să strâns în jurul gâtului ca un șarpe și a sufo-cat-o. Plin de spaimă și durere, am alergat la mama să-i martirizesc crima, plângând și iugând-o să nu spue nimic tatei, care iubea din cauza afară pisica. Mama m'a ieitat și-mi fagădui că păstrează secretul. Pisică a fost îngro-

pată pe ascuns. Dar a fost un moment teribil când tata, la masă, a întrebat de pisică... În simții conștiința de asasin. Nu. Nu puteam îndura privirea tatălui meu care părea că-mi este în inimă. M'Am prefăcut că nu-mi e bine ca să scap de la masă, retrăgându-mă în odaia mea. Mă întinsei pe pat cu jumătate apăsată de frica și de păreri de rau. Pe masa de noapte era «Viața unui bandit». Văzând această carte, îmi străfulgeră un gând mantuitor prin minte. Mă îndoiam acum să pot avea o inimă tare în poetica mea profesionă aleasă. Meditați la această problemă și am ajuns la aceasta concluzie: Nu.

— Tu care ai ajuns în această stare prin moartea unei pisici, care totuși n'a fost ucisă cu mana ta, nu vei avea putere să ucizi polițiștii... Si am renunțat din acel moment la viața de brigand, pentru a mă întoarce la «Gianetto».

Și adaogă mai încolo:

«În acel an, orice placere procurată de tatăl meu, îmi era tulburată de imaginea aceliei biete pisici, care m'a smuls prin moartea ei, de pe drumul violenței și al săngelui».

Când copiii văd piese de teatru neînțelese...

Cam la aceiași vîrstă, (9 ani), micul Edmondo a fost cu parintii la Tartuffe de Molière.

«N'am înțeles nimic. ● singura fraza mi-a atrăs atenția. Când Tartuffe, întorcând capul și îm-

preunându-și mâinile, zise femeii celeia: «Voi aveți oarecare arme». Tot teatrul izbuclni în râs, dar eu nu înțelegeam pentru ce, căci nu vedeam în spatele actriței nici pușnale, nici pistoale.

Si am întrebat pe tata:

— Cari sunt acele arme?

El surâse, acoperindu-și mustățile cu mâna.

După oare care ezitație, răspunse:

— Prin arme, în acest cas, se înțelege frumusețea, drăgălașenia.

Iar n'am înțeles nimic. Totuși pentru mine a fost un spectacol încântător sala, rânduiala lojelor, lumiurile și rampa, dar mai ales cortina care reprezenta revolta poporului contra unui senior medieval.

Comedia mi s'a parut un accesoriu la acele minunătii.

Bielul tata! Se priva de multe lucruri, numai ca să ne procure distracții. Si când mama îi făcea observații asupra cheltueilor, el îi răspundea, de obiceiu, așa :

— Biții copii! Să le înfrumusețăm viața pe căt e posibil. Cine știe care va fi viitorul lor? Vor avea cel puțin amintiri frumoase din primii lor ani».

Aceste vorbe prinse în amintirile de copilărie ale unui scriitor, cuprind chiar scopul și răsuințelor noastre educative: Să procurăm repre-

zentări frumoase copiilor, cari vor înrăuri în bine asupra destinului lor.

Ramâne de ales calitatea acestor „înfrumusețări ale copilăriei”, ca să fie sănătoase și gustate pe deplin.

Cititorul care urmărește aceste culegeri de amintiri, poate găsi în ele un îndreptar.

lubirea de soldați

Lubirea înnăscută a copilului pentru soldați, jocurile lor instinctive «de-a soldații», au fost duse până la exaltare în copilaria lui De Amicis; apoi ca un răsunet al ei, au umplut mai târziu pagini numeroase din opera sa literară.

Pasiunea lui pentru soldați se datorează numai prezenții unei cazărmi vecine de „bersaglieri” (vânători) în micul său orașel de naștere? Poate că nu de tot. Există și o înlinare înnăscută spre cariera armelor.

«În toate zilele de vacanță, ba încă și în altele, înainte și după lecții, fugeam de acasă ca să stau ore întregi în piața de arme a soldaților, la tir, urmând marșurile soldaților afară la câmp, departe de oraș, pe ploaie câteodată... Când auziam goarna, nu mai era putere care să mă țină; m'aș fi coborât cu funia de pe ferestre; dacă aş fi fost încuiat în casă; lăsam lecțiile, fară pălarie, câteodată numai în cămașă, ca un golani și dam fuga să văd soldații».

Copilul deprimse să imite toate exercițiile

soldaților; cunoștea pe nume pe toți ofițerii, caporalii și sergenții, se juca cu ei și-i saluta militarește când îi întâlnea. Copilul își petrecea mare parte din timp la cazarmă între soldați. Cărd bersaglierei au plecat la războiul Crimeei, a fost un eveniment de neuitat; iutoarcerea lor, asemenea.

In sufletul copilului a avut un răsunet extraordinar: Și-a alcătuit o armată de copii, înarmată, se înțelege, cu săbii și cai de lemn — coifuri de hârtie — împărțind-o în două tabere dușmane. Și dăi goană și lupte cu inamicul închipuit cât a ținut războiul Cremei! Din aceste amintiri au răsărit paginile din «La vita militare», din cuvântările către copii («Ai ragazzi») din Evanghelia copilăriei «Cuore» și altele.

Chiar când a devenit un socialist sentimental el nu s'a despărțit de tradiționalismul italian din «Risorgimento», cultivat de copilaria lui, în atmosferă sufletească de atunci.

Ea e presărată, îci colo, cu maxime celebre de educație și e închinată mamelor franceze. Cu legem urmele vieții de copil, cari după expresia lui Aicard, formează într-o zi conștiința generală a omului.

Cele mai depărtate amintiri

Amintirea copilului, cea mai depărtată, este o floare. Mama (nu-i mai reține chipul) îl punea pe pat — un pat alb și fără perdele — flori de merișor. „Această floare este cea dintâi imagine clară, lucrul văzut la capul unui tunel negru, când iar se arată lumina vie. De aici începe cunoștința mea».

De ce copiii se ascund?

„Toate ființele mici caută un loc ascuns ca să piardă din vedere lumea care e atât de vastă și neliniștită. Nu ca să nu fie văzut aleargă copilul de-și ascunde capul în cutile rochii mamei sale la cel mai mic pericol, ci ca el să nu vadă nimic”. Tot așa leagănele cu perdele, linștesc pe copii, le dau iluzia că-s la adăpostul ori cărei amenințări.

Îată niște observații psihologice vrednice de reținut.

Când a murit mama

Copilul avea 4—5 ani. «Când mama era culcată pe patul morții, m'au luat de acasă și m'au

Jean Aicard

Susuletul unui copil¹⁾

Scrisitorul francez, morț în cursul acestui an, a avut între preocupările sale o grija duioasă și de viața copilului. Poeziile sale pentru copii (volumele «Cântecul copilului») a fost premiat de Academia franceză figurează în toate cărțile școlarilor. Sunt forma unor amintiri personale, în carte de care ne ocupăm, urmărește susuletul unui copil, rămas fără mamă, cu umilirile și injustițiile la care e expus. Copilul, senzibil, sfios, anemic, e aruncat într'un internat, fiindcă tatăl se reînsoară; — un internat sever, total lipsit de înțelegerea susletelor tandre, iubitoare de libertate și dornice de dragoste a mamei, — ca toate internatele de pe la 1870. Toată cartea de altfel este o protestare viguroasă împotriva regimului internatelor.

1) *L'Ame d'un Enfant* (Ed. Flammarion, Paris).

dus la niște vecini. Când am venit acasă, tata mi-a spus că mama a plecat într-o călătorie. Am crezut. Am plâns puțin. Plecarea această nu mi-a lăsat nici o impresie profundă.»

Cea dintăiu nedreptate

Copilul avea un câine drag. La masă, la niște rude, câinele a fost așezat de copil alătura de el. Stăpânul casei, în loc de a lua încet câinele, l-a trântit tare și bietul cățel începu a chelâlai de durere, apoi l-a luat la bătaie cu un băt pe supt meser... Copilul începu a plânge și el. «Locurile ce cădeau pe bietul cățel atingeau înimă mea. E cea mai veche amintire dureroasă. Am pierdut din ziua aceia increderea în bunătatea oamenilor mai mari ca mine.»

Mama natură

Tatăl avea interesul să țină departe de sine pe copil. L-a dus la Toulon la niște rude. Acestea, fiind sărace, l-au bagat într'un azil. «Invățarea alfabetului mă amuză foarte puțin. Cea ce îmi placea mai mult ca orice, erau firele de iarba, viețuitoarele ce mișcau printre ele, lăcustele, furnicile, diferiți gândaci ce se urcau. Aveam șase ani. Împreună cu un copil de țaran, păzeam cireșile... de furnici, lăcuste, gândaci, cărora le facusem mici colibe împletite din fire de iarba... Stăteam întins pe

jos și număram boabele de nisip, insectele... Natura mi se părea o persoană mare pe care o simțeam binevoitoare, atâtă vreme cât era lumină. Îmi amintesc foarte bine că odată am luat în brațe un migdal înflorit și am început să vorbesc cu el. Petalele cădeau pe capul meu. Era răspunsul copacului. Mai târziu, la 15 ani, când dorințele confuze sburau peste mine, tot migdalul mi-a fost bun prieten; cunoscuse tandrețea înimiei mele solitare. Noi ne înțelegem foarte bine. M'a consolat. Știam sigur că grădinile, pădurile sunt ființe fără ură și răutate și ne dău siguranță în bucurii...» Copilul nu prea dădea pe la școală. Se ducea acolo la ierburile, la lăcustele, la șopârlele lui. A fost prins și dus cu sila la școală și închis. „Am auzit pentru întâia oară acest cuvânt care a tulburat copilaria mea: «Independentă asta te va pierde». Și am rămas convinț că a privi o șopârliță ce se încalzește la soare, este o faptă rea. Fără voia mea, când am fost închis în clasă, întorceam capul spre fereastră, căutam să văd pe un colț de cer albastru o creangă de arbore legănătă de vânt...»

In lipsa mamei

Când era vreme rea, copilul era dus în brațe acasă de un flăcău și acesta îl băga supt mantaua lui, ținându-l la piept. „Gustam, pe această înimă necunoscută, tandrețe delicioase.

Mi-aducea aminte de mama, sau mai degrabă o visam, căci n'aveam delă ea de cât un suvenir tulbure și un regret pierdut».

Nu e mama...

Tatăl adusese în casa lor o femeie cu doi copii.

Ea spunea aceleași vorbe de dojană copiilor, câte trei acum, dar copilului cel de al treilea îi spunea mai apăsat. Și el simțea aceasta. «Atunci, pentru întâia oară am simțit moartea mamei. Hotărît, o simțeam departe, pierdută și nu putea să-mi mai dea partea de tandreșă.

Tatăl ocupat, mă vedea rar: «Ce are copilul asta? Ochiul e prea viu și fața prea pală». Iubeam. N'aveam nimic altceva. Iubeam pe mama moartă; o iubeam cu o dragoste neputincioasă...»

Bunul Dumnezeu

«Într'o seară eram în pat, într'o odaie vecină cu a fraților mei vitregi. Auzeam cum mama le vorbea și le dădea sărutarea obișnuită. Ea a venit și la mine. Fu bună și m'a sărufat... dar eu nu-i recunoșteam dreptul să fie în casă. Am săruat-o și eu fără mânie, dat fără bucurie. Nu mi-am găsit liniștea, de cât atunci când am prins în mâini crucea de la cap și am strâns-o, repetând rugăciunea:

«Tatăl nostru carele ești în cer».

Și se făcu liniște în mine.

Nevoia de protecție și de iubire a fost satisfăcută.

Am adormit consolat...

Dumnezeu este bun cu cei mici...

In fond nu e decât idealul de dreptate de care slăbiciunea lor are nevoie ca să fie susținută.

Filosofilor, ce poate să înțeleagă ei din cunțele voaste abstrakte?

Că Dumnezeu personal nu există?

Atunci micuții s'ar crede pierduți când mama lor e moartă, sau departe.

Viața care începe este totdeauna protejată de misterioasa voință a Ființei și trebuie ca copiii să înțeleagă aceasta.

Ei au nevoie de sentimentul siguranței, de protecția sacră a marii figuri a Tatălui care e în cer. El este aparență imperfectă a unui adevăr confuz și transcedent.

Dar această aparență comunică adevărul profund spiritelor copilărești, în timp ce abstracția nu poate să ajungă până la ei.

Dumnezeu tatăl cu barbă mare li-e necesar, el e forma inexistentă dar utilă.

Filosofii atezi sunt într'adevăr niște geniali puternici:

Ei seamănă cu copiii cari cearcă să dovească altora că jucăria lor în chip de om nu e o ființă vie.

Păpușa în ochii copiilor nu e un obiect neîn-

sufleșit ; este copilul ideal. Păpușa învață pe micuțele noastre cele dintâi maternități naive.

Idolul sălbatecului este un Dumnezeu rudimentar, cum Dumnezeu este un rudiment de adevăr, care e iubirea.

Ah ! iubiți idoli, idioți și răi acei ce vă sfăramă ! mângâieri scumpe ale singuraticilor și ne-norocitilor, răspunsuri imperfecte la strigătele de speranță, simulacre cari raportați omului, — creatorul nostru —, dulceața propriei sale simpatii, protecția propriei sale bunătăți...“

De aici încolo începe viața solitară a copilului prin internatele cazarmă, cu suferințele și luptele lui pentru a-și face un drum în lume.

Și la urmă, sfârșind cartea, te alegi cu un simțimânt de groază despre chipul cum se cresc copiii în internate. Noroc că aceste internate sunt rari azi, sau de loc, că alt fel pleoariile convingătoare, cum e cartea lui Jean Aicard, le-ar fi golit de mult.

Ne oprim aici. Nu e în intenția noastră de a ne documenta despre avantajele și desavantajele internatelor. Am călărit o informație mai mult, ce ne-a trebuit, pentru a cunoaște și a iubi mai mult copilaria.

Chateaubriand :

Amintiri din copilarie și tinerețe¹⁾

Autobiografia lui Chateaubriand este interesantă cât orice autobiografie ; poate că mai puțin : Ca orice scriitor romantic din întâia jumătate a veacului al XIX-lea, când a trăit, a fost inclinat spre exagerare. Mai puțin preoccupați de analiza și realitatea măruntă a vieții, romancierii erau aplecați spre exaltările pasiunilor noble, spre lucrurile ce ies din obișnuit, spre îsprăvile mari și rari. Viața zilnică a trecut pe alătura sub ochii lor...

Orice privire retrospectivă va fi fost trecută prin aceste temperamente pasionate. Copilaria va fi văzută și ea prin ochii maturității, colorată și alterată.

Așa-i și la Chateaubriand : Mai de grabă-i bănuiești copilaria cetindu-i opera, decât bănu-

¹⁾ *Souvenirs d'Enfance et de Jeunesse* in „Mémoires d'outre-tombe“.

indu-i opera din cetirea amintirilor copilăriei. Din câte pagini de memorii ne dă, găsim puține observațiuni psihologice; doar câteva indicații subiective, ce trebuesc alese și primite cu băgare de seamă. Avem totuși icoana unei copilării. Înainte de a le culege, să ne oprim asupra unei observații discutabile ca adevăr, din „Memoriile” sale.

«Peste tot unde am călătorit, la popoarele civilizate ca și la popoarele sălbătice, s’au găsit la copiii aceleasi distraçõesii: Am văzut pe micul Englez, micul German, micul Italian, micul Spaniol, micul Beduin, jucându-se cu cercul și aruncând minge. Recunoscându-mi amuzamentele celor dintâi ani, eu mă întrebam pentru ce mă apropiam atât de mult de acești copii în copilăria mea și pentru ce, în vîrstă matură, aveam atât de puține legături cu ceiace ei vor fi într’o zi.

Frații unei mari familii, copiii sunt instruiți de mama lor comună, natura. Ei nu încetează de a se asemăna, decât pierzându-și inocența, aceiași în toate țările și semnul primitiv al omului. Atunci pasiunile modificate de climă, guvernăminte, moravuri, fac națiuni diverse. Specia umană încetează de a se înțelege și de a vorbi aceiaș limbă. Este societatea care este un adevarat turn al Babelului».

Cele dintâi afecțiuni

«Cea dintâi afecțiune n’ă fost atât de nobilă, căci n’ă fost pentru familia mea și aceasta ar putea

da de gândit tuturor părinților: lubeam cu ardoare pe aceia care mă îngrijea. Era o fată bună, numită Vileneuve și al cărei nume îl scriu cu o mișcare de recunoștință și cu lacrămi în ochi; era un fel de supraveghetoare a casei... Mă purta în brațe, fmi dădea pe subt ascuns tot ce găsia, îmi stergea lacrămile, mă săruta, mă aşeza într’un colț, repetându-mi mereu: «Asta n’are să fie făful, are o inimă bună, că iubește pe cei sărmani; ține micuțule! Si mă îndopă cu vin și zahari-cale. Nu era chip să mă despărțească. Plângeam și șipam, când eram despărțit de ea. Odată mama îi dete drumul; a trebuit să chemă îndărăt, că altfel aş fi murit de plâns... Odăiașul tatalui meu, bunul Lafrance, împărtășea cu Villeneuve o parte din afecțiunile mele. Curând am dobândit o amicinție mai demnă, care a fost multă vreme farmecul meu și azi îmi umple viața de regrete. Lucile, a patra din surorile mele, era cu doi ani mai mare decât mine; ultima dintre surori, era cea mai neglijată și mai puțin iubită. Era îmbrăcată cu vesminte de ale celoralte surori...»

Ce sentimente aveam la 6 ani pentru sora mea: Înloc de a o supune voințelor mele, eram apărătorul ei; eram mâhnit când o vedeam mai râu îmbrăcată ca celealte surori. Când învățătorul o dojenea sau o lovea cu linia peste degete, mă repezeam furios spre el...»

lată o mică dramă: Un copil supra sensibil,

melancolic și solitar prin fire. Părinții—mai ales mama—nu-i puteau da toată tandrețea de care sufletul său aveau nevoie. Poate că erau reci preocupați, mai puțin expansivi, ori împărția dragostea neegal, fiilor. Și dela 5—6 ani, suferea de această nedreptate, cea dintâi... Printr'o precoce intuiție a nedreptăților, simpatiza cu cei slabî și umiliți: servitorii și sora cea ne-glijată.

Jocurile copilărești.

Familia locuia acum la Saint Malo, un port pe malul mării Mânecii, în Bretania bătută de vânturi și valuri. Castelul era chiar pe mal. Pe plajă, acolo venia copilul și se juca, condus de o bonă sau de un servitor. «Valurile, vânturile, aceste singurătăți cari au fost cei dintâi învățători ai mei, se potriveau poate mai bine naturii spiritului și inimii mele.. Marea mea placere era să mă lupt cu marea agitată, cu valurile cari, când veneau spre mine, când se retrageau. Altă ocupație era să zidesc cu camarazii morminte de nisip cărora le ziceam turnuri. Bucuria era extremă când vedeam cum primul val venea spre cladirile noastre să le acopere. Câteodată făcea o deschizătură pe dedesupt pe unde să între apa înăuntru, dar al doilea val săpa turnul nostru pe dedesupt și al treilea val îl lua cu totul».

Copilul se anunță rău.

«Mă trimetea în fiecare dimineață cu Lucile și niște surori călugărițe, cari învățau copiii să cetească. Lucile cetea rău de tot, eu și mai rău. Era ea mustrată, dar eu băteam pe surorile celeale. Și atunci, reclamațiuni la mama.

Incepusem să fiu considerat ca un derbedeu, un revoltat, un leneș, în fine un măgar. Tatăl meu îmi spunea grav, clătinând din cap, că toți cavalerii Chateaubriand-zi au fost niște vânători de iepuri, bețivani și gâlcevitori. Mama suspina și murmură când mă vedea în ce hal sunt. Când ea sfârșia dojenile, lăudând pe fratele meu, pe care ea îl numea Caton, un erou, mă simțeam în stare să fac tot răul ce se putea aștepta dela mine.

In adevăr că eu umplusem casa cu toți derbedeii orașului. Făcusem cunoștință cu ei pe plajă și ei erau amicii mei cei mai scumpi. Eram îmbrăcat ca ei, hainele erau trenuite ca ale lor și nu aveam o pereche de ciorapi cari să nu fie găuriți. Îmi perdeam adesea pălăria, hainele.

Aveam față mânjată, sgâriată, mâinele negre și aşa de murdare, că nu se puteau atinge de ele. In sfârșit, mama, cu toată mânia, nu se putea opri să nu râdă și să nu strige: «Ce urât e!»

Dar copilul nu era aşa; era mândru.

«Iubeam și am iubit totdeauna curățenia și eleganța chiar. Câteodată, noaptea, încercam să

mă cărpesc. Buna Villeneuve și Lucile mă ajutau, ca să fiu scutit de ocări și pedepse. Dar aceste reparații mă făceau și mai caraghios.

Eram mai ales dezolat când apăream zdrențăros în mijlocul copiilor îmbrăcați cu cele mai frumoase haine într'anumite zile ale anului. Este la Saint Malo un fel de bâlciu, unde vin țărani, marinari, negustori, în haine de sărbătoare; e o mișcare veselă peste tot. Numai eu nu luam parte la această bucurie. Imi părea că-s rău îmbrăcat, lipsit de bani ca să-mi cumpăr jucării și prăjișturi. Și pentru a evita disprețul, mă aşezam departe de mulțime, pe niște bolovani bătuți de valuri. Mă amuzam urmăind valurile mării și strângând scoici. Veniam seara acasă, dar nu eram mai fericit.»

Simțul religios.

Copilăria aceasta s'a petrecut într'o vreme când spiritul religios era în toiu prin famili. Barem la Chateaubriand-zii aristocrați și cavaleri, era în sânge și tradiție. Să ținem seama că erau bretoni și această rasă are o ereditară înclinație spre misticismul religios. Ca toate firile suprasensibile, aplecate spie romantismul visător, trebuia, acest copil genial, să-și caute contemplările și mângâierile în religia creștină. Tot mediul în care se învărtia copilul: bisericile orașului, instituțiile și mânăstirile călugărițelor

—erau plin de spirit religios care predispunea și exalta pasiunea creștină :

«Anul nou, Crăciunul, Paștile, Rusaliile, grătie religiei, erau pentru mine zile de fericire». Mereu urechile mele erau izbite de dulcile voci ale femeilor nevăzute (e vorba de schitul de pe malul mării) ale căror cântece se amestecau cu mugetul valurilor pentru a lăuda pe Acela care a făcut abizul apelor și abizul din inimile omenesti. Mergeam la catedrală; altarele luminate în toate părțile, lume multă : Vedeam bătrâni marinari, femei și copii ținând lumânări în mâna pentru a-și lumina cărțile de rugăciune... Mulțimea cânta în cor. Între cântări auziam vântul și furtunile mării zguduind ferestrele și aveam atunci un sentiment religios extraordinar. Numai simțeam trebuință ca Villeneuve să-mi zică să împreun mâinele ca să rog pe Dumnezeu pentru toate numele ce mi le-a spus mama.

Ceiace văd azi prin ochii credinței, le vedeam atunci real: Dumnezeu coborând peste altar în sunetele clopotelor sfinte, cerurile deschise, îngerii oferindu-i dorințele noastre. Eu îmi plecam fruntea...

Cutare marină, după sfârșitul ceremoniilor, se îmbarca întărit contra nopții și furtunilor, în timp ce alții intrau în port, îndreptându-se către biserică, căci clopotnița catedralei din Saint Malo este aşa aşezată, că poate servi de orientare piloților în locurile periculoase ale radei.

Și astfel religia și primejdiile erau mereu de față în grijile părintești pentru mine și că dubla lor imagine se prezenta nedespărțită în mintea mea. Abia eram născut și auzeam vorbindu-se de moarte: Nopțile, câte un om mergea pe uliți sunând din clopoțele, vestind creștinii să se roage pentru unul din frații lor care a părăsit viață. Vedeam în fiecare ceas vase pierzându-se subt ochii mei și atunci când mă jucam cu valurile pe plajă, marea îmi arunca cateodată cadavre la picioarele mele. Mă încredințase educației Providenții și ea nu și-a economisit lecțiile.

Cât e de esențial de a impresiona imaginația copiilor prin acte religioase! Niciodată în viața mea n' am uitat această înălțare. În mijlocul rătăcirilor tinereții ea-mi venia în amintire; mă simțeam atașat ca în jurul unui punct fix de care nu mă puteam depărta. De mîc am visat mereu pelerinajul la Ierusalim și în fine l-am înălțat...“

In această copilărie și în acest mediu trebuie să găsim originea spiritului din „Atala, Martirii... Geniul Creștinismului...“ Atâtea pagini pline de suflul religios...

Întâiele cărți cetite

•Intâmplarea a făcut să-mi cadă în mâini două cărți deosebite: un Orațiu și o istorie teribilă despre niște confesiuni... Efectul a fost de necrezut. O lume misterioasă se arată în juru

meu. Descoperii, deoparte, secrete neințelese pentru vîrstă mea, am bănuit de atunci altă existență decât a mea, alte plăceri decât jocurile mele, farmece necunoscute.

De altă parte, fantome îmi anunțau suplicii eterne pentru un singur păcat... Nu puteam dormi și fui cuprins de spaimă. Noaptea mi ce părea că văd mâini negre trecând peste perdele, urmăream imagini mai puțin teribile, dar mai primejdioase. Cugetam că aceste din urmă fantome erau reprobate de religie și această idee crescu spaima ce o aveam de lucrurile infernale.

Imi ascundeam teama și speranțele. Devenisem visător... Căutam în cer și în iad explicarea dublului mister și izbit deodată moralicește și fizicește, luptam cu inocența mea împotriva întăierilor furtuni ale unei pasiuni prematură și terorile superstiției...

Mi-aduc aminte că nu mi se puteau scoate din mâini «Păcătoasa» și «Copilul risipitor». Furam capete de lumânări din capelă ca să cetesc noaptea descrierile seducătoare ale pasiunilor dezordonate. Adormiam bâlbâind fraze incoherente...»

Acesta a fost Chateaubriand copilul, reconstituit de el însuși în imagini răzlețe și cât și-a putut aduce aminte. Sunt în ele unele linii, note, caractere concrete, din psihologia copilului etern.

Pentru atâtă doar le remarcăm.

Henry Bordeaux :

Casa¹⁾

Botdeaux face parte din familia scriitorilor tradiționaliști. Exaltă arzătoarea iubire a pământului, viața particulară a provinciei cu datinile ei ce se duc, credința, căminul, cultul morților, rânduiala veche care trebuie păstrată cu orice preț. Ca conservator, crede că nu individul e nucleul societății, ci familia, care e unitatea de temelie indestructibilă. De aci cultul său pentru vatra conjugală, pentru casă, resimțit în mai toate operele sale.

Literatura lui Bordeaux verifică adevărul că locul natal are aptitudinea de a forma în chipul cel mai sănătos suflete tari, sensibile. Cum ființele crescute în pietate față de trecut și în responsabilitate față de viitor, au o iubire mai curată și mai gravă, formând acea legătură in-

disolubilă a inimilor și voințelor pentru opera sacră a «casei» ce se continuă din generație în generație ca într'un joc alegoric de lampadofori. Dar Bordeaux nu e iubitorul contemplativ al tradiției de dragul vestigilor ei. «Tradițiile nu se păstrează în dulapuri, nici în case vechi, ori cât de scump ar fi conservarea acestora. Ele se amestecă în viața noastră, în sentimentele noastre, ca să le dea sprijin, o valoare fecundă și o durată», zice un personaj din romanul «Les Roquevillard». E, cum vedem, un activ și un constructiv autorul «Casei».

În primul său roman «Locul natal» (Le Pays natal) descrie oameni sănătoși, cari desrădăcinându-se din pământul de naștere pentru a se pierde în Parisul ispitelor, devin sterpi și ticăloși. Reîntorsi în viața ereditară a familiei, se reînsănătoșează. Si încheie cartea cu acest adevăr pus în gura unui bătrân:

«E misterul pământului natal. Vă amintiți de legenda giganticului Anteu, fiul cerurului și al pământului? Se lupta cu Hercule. De câte ori atingea pământul, mama lui, simțea o vigoare nouă. Așa sunt și oamenii. Revenind în solul natal, ei ating comorile trecutului și credința în viitor. Căci acolo ei găsesc spiritul strămoșilor și înțeleg că toată opera durabilă depășește viața unui om...»

Din câte vieți se desfășoară în «Casă», pe noi ne interesează aici numai viața unui copil,

1) *La Maison* (roman) ed. Plon-Nourrit, Paris.

eroul principal al povestirii. Par a fi chiar amintirile personale ale autorului.

Alegem pe cele ce ne interesează din punctul de vedere al cunoașterei copilului: «Tatăl meu îmi povestea *Iliada* și *Odiseia*, cântecul lui *Rolland* și diferite alte epopei, din care ieșeam încălzit, impetuos și eroic. Eram, rând pe rând, Rolland cel furios, sau mărețul Hector. Cu o sabie de lemn, loveam pe Greci și pe Sarasini închipuiți prințăruncuți, ori câte odată tăiam în bucăți varza și inofensivele ridichi».

Intr'alt loc:

«După 30 de ani, găsesc în amintirile mele cari numai au nevoie de control, imagini din Biblia mea cu ilustrațiile lui Gustave Doré. Paginile se întorc singure și dragile mele fantome apar una câte una, la rând... Viziunile spăimântătoare nu-mi erau cele favorite; dimpotrivă, seara le evitam. Preferam cu o dulce luare aminte acăle peisage de orient, liniștite, blonde, abia estompate, că și cum lumina de vară le-a făcut învăluit în aburi, acolo unde cresc plante ciudate cari mă făceau să le compar cu castanii și ștejarii noștri, acolo în funduri, pe unde treceau siluete de boi și cămile depărtate, ca acele bărci ce le văzusem odată profilându-se pe un lac în ceată».

Iată o indicație psihologică a sufletului inclinat spre nostalgie și visare. Dorul de necunoscutele depărtări, zările pierdute, orizonturile

înfinite, ispitesc și pe copii. În anul ultim de școală primară ni-se atârnase pe peretele clasei tabloul istoric «Dragoș Vodă urmărind zimbrul la apa Moldovei», (colecția Casei Școalelor), atunci apărut. Ce de aaaa! admirativi în clipa ceia! și ce discuții pe copii în recreații! Unele parcă le mai aud în amintire: Uite cățeaua Molda! Uite zimbrul! Care o fi Dragoș? Degetele unora se plimbau peste caii și zalele voinicilor ce ieșeau din codrul intunecos. În fața unui tablou ca acesta, un ochiu patrundător de psiholog poate descoperi cele dințâi înclinații ale copiilor.

Nu mai păstrează icoana cetașilor lui Dragoș așezată pe întâiul plan al tabloului. Dar văd încă, ceva ca o impresie proaspătă de azi, zarea de lumină portocalie, trasă în fund, topindu-se departe cu orizontul câmpiei, dincolo de apa Moldovei. Zile de arăndul privirile mele căutau zarea aceea cu o dulce dorință de a pleca într'acolo. Erau clipele de eliberare în orele de lecții plăticoase.

Copii ai Bărăganului nesfărșit, căutam spre seară movilele de unde să putem vedea cum soarele se cufundă dincolo. Pela jumătatea lui August (zile triste și de lacrămi multe), priveam stoluriile de berze ce se duceau, le urmăream până se ștergeau după orizont, ne luam după ele dealungul întinsului câmpiei triste și pustii până ne rătăceam. Și plângem că ele se duc

departe și nu ne iau și pe noi... Altă dată apucam drumurile Bărăganului să vedem ce o fi la capătul lor.

Micul Franțois avea un bunicubitor pasionat al naturii.

Cum și-a călăuzit nepotul în cunoașterea și iubirea a tot ce e în jurul casei, apoi treptat treptat, spre cercuri încunjurătoare tot mai largi, poate servi drept o prețioasă călăuză educatoare.

Mergeau amândoi pe un drum într-o excursie. Iată un cioban cu oile. „Indată am revăzut imaginea din Biblia mea care reprezenta pe Abraham mergând cu oile în pământul Chanaan”.

Apare acum în copil dorul de a cunoaște... necunoscutul, ce e mai departe și dincolo de casa lui, întâiele elanuri geografice, dacă se poate spune astfel.

— Unde te duci cu oile?

— La munte!

«Ce ciudat sunet au în noi unele silabe! Neașteptata precizie îmi comunică prin nu șiu ce vrajă nostalgie înălțime. A fost o impresie (choc) neexplicată și fulgerătoare... Am simțit pe frunte un suflu mai fece și mai aspru, vântul înălțimilor pe care nu le cunoaștem. Mai târziu, poeme și simfonii mi-au dat această senzație imaginară.

Inainte de trecerea oilor, mă orientam când bine, când rău. Casa, așezată în josul drumului,

la marginea orașului, deasupra lacului, o deslușeam cu mândrie, cu toate că era încadrată de arbori. Ea care-mi păruse totdeauna mare și vastă ca un regat, iată că începusem acum să găsesc mică și meschină, pentru că acum auzeam în mine, cântând, cele trei cuvinte: «La munte!»

A trebuit după aceia să mă apropii tot mai mult de munții noștri, cu pinii, ierburile și ghețurile lor...

Ei m'au învățat cu răbdarea, liniștea și poate și disprețul.

Acolo am întâlnit și am gustat rând pe rând, răboul și pacea, lupta și seninătatea, fiorul singurății și gloria cuceririi în oarba splendoare a zăpezilor».

Copilul se întorcea acasă fericit. «Nimeni nu bănuia că acest copil până atunci copleșit și care nu-și închipuia nimic dincolo de casă, aducea acum cu el dorul...»

Și desoperirile continuau în cercuri concentrice, — casă fiind punctul de reper, cu elementele ei de comparație și de înțelegere a tot ce e dincolo de ea, — în tovărășia batâianului. În pădure fiind «am avut o ușoară frică, simțindu-ne singuri numai noi doi; în această adunare atât de impunătoare și tacută; și am vrut să vorbesc ca să fac mai reală prezența noastră».

— Taci și ascultă, zice bunicul.

Ce să ascult? Iată că pușin câte pușin auzim

o mulțime de zgomote. Nu mai eram singur și cum am crezut: nenumărate ființe vii ne înconjurau.

La mari depărțări doi cintezoi, își răspundeau unul altuia. Cel mai depărtat relua în surdină cuplul început de celălalt. Din arbore în arbore, acesta se apropiă de noi. Il vedeam și ochii mei întâlnneau pe ai lui, mici și rotunzi. Cum nu mă mișcam, el se oprea. Dar ce erau acele lovituri surde și repetate? Ciocănitoarele loviau cu ciocul trunchiul copacilor. Lungi fășii de lumină luncerau încă și colo printre ramuri. În strălucirea lor, descopeream pânzele de păiajeni și băzătoarele viespi care jucau în lumină. În sfârșit auzeam și freamătul ierburilor. Descoperisem o viață pe care n' o bănuiam.

— Bunicule, ce e acest tipăt? Intrebam eu încet.

— Poate că e un iepure. Să ne ascundem, să fii cuminte, că poate l-am vedea.

Nu cunoștea iepurele decât din chipuri.

Alte tipete răsunau, de astă dată aproape de noi.

— Iși chiamă iepuroaica, îmi explică bunicul.

Era o chemare languroasă și tandră. De departe auzim răspunsul, abia distinct. De la un capăt la altul al pădurii, duetul continuă. Și atunci eu am înțeles că animalele, ca și oamenii, doresc să se vadă și să-și vorbească.

Deodată iată că trece pe dinaintea noastră

un ghem cu două urechi lungi. A ieșit iepurasul la luminiș, a ascultat vocea depărtată care-l conducea, scoase din nou un plânset dureros și se pierdu iar în desis. Alerga să-și întâlnească tovarășa. În acest timp am avut timpul să-l examinez.

Altă dată am întâlnit o vulpe. Ne-a mirosit cu botul ei ascuțit, căci a fugit cu coada între picioare. Cum știam din fabulele lui La Fontaine și din «Scenele din viața animalelor», am preventit pe bunicul că era o viclenie a ei și că e timpul să o stergem de acolo...

La un lătrat de câine care venea tot mai amenințător, bunicul găsi prilejul să facă o lecție:

— Vezi tu, copilul meu: Oamenii devin răi la orașe. Ei sunt ca fructele care putrezesc când se grămadesc multe la un loc. Si ei la rândul lor pervertesc și animalele.

Eu am ridicat două obiectii: izolarea și răutatea naturală a animalelor.

— Tu ai văzut cintezojul, iepurele și vulpea. În stare naturală ele nu fac nici un rău; Îmbânzite, se fac perfide, false și feroce...

Și profită bunicul de toate ocaziunile pentru că să-mi predice aversiunea către orașe și blândețea pentru sate. Eu eram fericit, dezarmat. Cunoșteam floarea plăcerilor câmpenești, al căror gust nu l-am pierdut niciodată.

După ce a isprăvit cu viața pământului, și-a

condus nepotul spre lacul care nu fusese niciodată explorat.

— Este o apă închisă, îmi spunea bunicul.

Sunt și ape deschise? Fără îndoială: Marea. Acest cuvânt era până atunci gol de orice înțeles.

Atunci când ceața acoperea malul opus, lacul părea fără sfârșit și am auzit în jurul meu: Era o mare. Definiția bunicului m'a făcut să mi o închipui ca pe o imensitate. Mai târziu când am văzut marea, n'am fost de loc surprins: Era o apă deschisă. Si s'au suit amândoi într'o barcă. Copilul se juca cu apa, făcu cunoștiință cu valurile, cu cercurile de apă, cu jocul razelor, cu peștișorii etc. «Eram fericit fără să știu cum și pentru ce, ca și cum existența era fară margini și fără scop».

Bunicul intra în vorbă cu pescarii. Sunt oameni cum se cade, mă asigura el. Lacul este ca și țarina. Atrage pe om din oraș și-l apropie de natură fericită.

Astfel am fost inițiat în viața pământului și a apelor. Bunicul se interesa de progresele mele în iubirea naturii. Avea un discipol care întorcea spatele orașelor, trecea barierile și traversa câmpii. Într'o zi de Iulie aflându-ne pe o moșă ce domina câmpia, lacul și pădurea, îmi zise râzând:

— Tu știi, puiul meu, că n'am nimic. Ce glumă! Adică nimeni nu e proprietar mai bogat ca mine-

Eram uluit. Pierdusem noțiunea de al meu și de al tău, care desparte bogăția de săracie.

— Această apă, aceste păduri, aceste întinderi, continuă el, sunt ale mele. Ti le dau și te.

Și ca și cum m'ar investi cu acest domeniu, îmi acoperi capul cu mâna sa. Am râs de această ideie. Totuși aveam impresiunea lăptede că lumea îmi aparținea întrădevăr.

De acum umanitatea nouă și colorată pe care o frecventa copilul, îi părea diferită de aceia trăită și văzută până atunci în casă și la școală.

Copilul a intrat în vîrstă adolescenții, a mers la școli înalte la Paris. Nu mai putea suferi cercul strâmt al copilariei din preajma casei părintești. Încerca acum marea criză a tinereții: avânturi de libertate, de alte lumi mai departe, un dor de ducă...

A făcut odată o excursie cu tatăl său pește aceleași locuri pe unde în copilarie trecuse cu bunicul. Dar câtă deosebire! Totuși metodul fiecărui corespunde vîrstei.

Bunicul arătase copilului natura simplă, primițivă, libera, ferită de intervenția civilizației omenești. Tatăl exalta acum fiului — și acestuia îi plăceau — binefacerile omului, munca suprapusă a generațiilor. Natura defrișată, cultivată, disciplinată, silită să se supue și să producă. Adolescentul a înțeles acum rostul agriculturii, al industriei și mașinelor pentru în-

blânzirea și cucerirea naturii, după ce în stratul primordial al sufletului său încoltise temeinic iubirea de aceiaș natură prin lecțiile bunicului.

Dar faza contemplativă trecuse. Tatăl era un om activ. Tocmai ceiace trebuia acum fiului. Apropos de un castel vecin, tatăl spuse:

«Ruinele nu-mi plac mult. Ele-s pentru poezie dar descurajează. Ele ne arată sfârșitul, când scopul vieții este de a construi. Ba au și ele un rol: Evoacă un trecut de lupte și de glorie».

Tânărul se simte — exact: i se pare că se simte — detașat de casa părintească. Iși alege chiar cariera de inginer ca să fie mai departe de ea.

Vin și crizele sentimentale ale vârstei. La aceiaș natură dragă, cultivată de bunicul, alergă să caute mângâiere.

Iubește poezia din «Jocelyn» de Lamartine.

Găsește că se armonizează perfect cu natura încunjurătoare.

«De căteori, printre brazi, n'am repetat aceste versuri fixate de atunci în amintirea mea:

Mergeam dela un trunchiu la ajtul și-i îmbrățișam,
Le împrumutam senzul plânsului meu
Și credeam că simt o inimă amică dintr'a mea,
palpitând supt scoarța lor.

Tandreța pe care nu voiam s'o mai primesc dela familie, o simțeam răspândită în jurul meu, în sufletul copacilor și în spiritul pământului. Când ajungeam pe o înălțime, lăsam să-mi iasă

aceste apostrofe: Vârfuri de munte! ce aer curat! valuri de lumină! Așa îmi exprimam exaltarea. Nopțile senine îmi vorbeau de pace, de iubire, de eternitate!»

Tânărul trebuia să plece. Mamă-sa era bolnavă greu.

«A venit și rândul meu. Noi nu ne despărțim ci mergem spre unire». Erau ultimele vorbe și ale tatălui lui.

Abia acum, la capul mamei muribunde, fiul le înțelegea sensul. Maria era liniștită. Ea a continuat să trăiască cu tatăl și după moartea lui. Ea termină opera și acum mergea să se întâlnească cu el. Lucru atât de simplu și de aceia ea era atât de împăcată și calmă. Acum feciorul ei simțea aproape pe toți ai lor în casă, în casa lor.

«Zidurile cari mi se păreau că mă strângneau în anii de adolescență și libertate, se deschideau acum, ca să mă lase să trec. Ele nu mă țineau prizonier. Si pentru ce m'au reținut prizonier? Peste tot pe unde mergeam acum, duceam ceva ca s'o reconstruiesc cu amintirile copilăriei mele, cu trecutul, cu durerea mea, cu familia noastră. Peste tot unde voi merge, voi duce o bucată de pământ. din pământul meu, aşa cum Dumnezeu a făcut dintr'o bucată de lut cel dintâi om. Din seara aceia în ajunul plecării, credința în casa noastră a fost credința în casa eternă unde morții retrăiesc în pace...»

Sau cum a spus în prefața unui roman: «Legat prin rasă de trecut și viitor, are timpul ca aliat. Atunci el întreprinde și chiar în seara vieții sale prepară umbrele destinate urmașilor. El știe că nu va muri cu totul și că amintirile acelor sale vor rămâne în casa sa, aşa cum liniile feții sale vor mai apărea cândva la nepoți și străniepoti».

Și cu aceste rânduri de profesie de credință, romanul îa sfârșit. Tânările în sens pedagogic putem spune altfel: Casa e un focar de cultură. Educația individului se face solid în familie, în casă și locul natal. Un tată un bunic și o mamă bună pot hotărî de soarta copilului. Aceștia dău spiritul de familie și insușă duhul rasei. Devenit matur, omul poate să se rupe materialicește de casă. Spiritualicește o duce cu sine, în amintirile de copilărie și datele cele-a capătat în sânul familiei. Undeva, peste țări și mări, poate clădi altă casă. Spiritul vetrici clădite de fiu, coboara din cel părintesc, se continuă viața din viața familiei lasată departe. Casa este indestructibilă...

In sfârșit cine se interesează de problemele educației în familie, trebuie să urmăreasă și opera acestui artist apologist al căminului, care e Henry Bordeaux.

* * *

Tot dintr-o scriere a lui Bordeaux.

Abuzul de povești fantastice ipertrofiază ten-

dință înăscută spre fantasticare la copii, în paguba altor manifestări ale inteligenții. Fuga de acasă, vagabondajul, imitând cutare aventură din cutare-poveste, este un caz pe care-l putem exemplifica fiecare.

Întemeiat pe acest adevăr psihologic, că povestirile pot exalta pe unii copii, că imitația și dorul de necunoscut pot stârnii aventuri copilărești, Henry Bordeaux a brodat o întâmplare, o spravă cu un anumit tâlc. Este vorba de romanul să-i zicem roman, — pentru cei mici și pentru cei mari — intitulat:

*Nouă cruciadă a copiilor*¹).

O acțiune condusă tendonțios, pe ici pe colo-naivă, absurdă, exagerată.

Rămâne însă întemeiat fondul psihologic inițial. O rezumăm pentru unele idei ce putem găsi în ea:

Invățătorul Mussillon este un modernist. «Nu se mai fac minuni. Știința dovedește că minunile nu s-au întâmplat niciodată». Din această pri-cină este în veșnică dispută cu preotul. Chiar satul (un sat în Alpi, în vecinătatea Italiei) e împărțit în tabere. Într-o zi Filibert și Ana, copiii unui lemnar, spun la școală că jucările lor de Crăciun sună făcute de însuși micul Isus în atelierul tatălui său. Si cum clasa ezita să creadă, ei au adăogat cu triuș: «Așa este! Isus a fost

¹) Henry Bordeaux: *La Nouvelle Croisade des Enfants*. (Ed. Flammarion, Paris).

llemnar ca sfântul Iosif». Și clasa a crezut. «Superstiții! Superstiții!» strigă învățătorul indignat, auzind discuția copiilor.

Aneta a început să plângă. — desiluzionată.

Intr-o zi, Mussillon, la istorie, a citit copiilor despre cruciade și «nu cu ironie, ci cu compătimire». Și le-a spus o legendă miraculoasă:

Ci că pe la 1212 un Tânăr ciobănaș a avut o arătare.

Dumnezeu în chip de pelerin sărman i se înfățișă, cerându-i să se ducă mai mulți să apere Sfântul Mormânt. Îndată oile îngenunchiară, cerându-i acelaș lucru. Și a plecat ciobănașul în lume să strângă tovarăși de luptă și fiindcă duhul lui Dumnezeu se coborâse în el, făcea minuni. Și s-au strâns la chemarea lui o mulțime de copii între 12—13 ani, ca la 3000. Și toți au ales ca șef al cruciadei pe ciobănaș. Cu toată împotrivirea părinților, a preoților, a autorităților, o parte din copiii cruciați au piecat. Unele corăbii s-au înnechat în mare. Altele au ajuns în Egipt. Corăbierii erau niște șarlatani și au vândut pe bieții copii pe pietele Alexandriei, ca sclavi. Astfel a luat sfârșit cruciada copiilor. Și învățătorul a vărsat lacrămi de milă pentru sărmanii copii, morți dintr-o superstiție. Clasa freمăta, mișcată de întâmplarea povestită. Unii aveau lacrămi în ochi.

După ora de clasă, copiii s-au dus la preot la biserică, pentru lecția de religie. «Veniți cu

mine în biserică, să cântăm, căci o mare minune s'a împlinit». Înnăuntru, copiii așteptau să vadă minunea. Se gândeau la ciobănașul Ștefan, înaintea căruia oile au îngenunchiat. Le-a spus-o învățătorul. În această clipă n'ar fi nefiresc să vadă și ei minunea. O așteptau cu ochii mari.

Și preotul a început să le spuie:

— Peste munții ceia înaltă ce-i vedetă, este un oraș, Roma și acolo într'un palat închis trăește Papa, care ține locul lui Cristos pe pământ. El este prizonier în palatul acela. E trist, pentrucă multe păcate se fac în lume. El vrea să vi-l dea pe Dumnezeu...

Copiii aveau lacrămile în ochi.

— Și Papa se gândește la voi...

— La noi? se repeziră Filibert și Anișoara, entuziasmați.

— Se zice că au să plece în pelerinaj la Papa, copiii din Franța.

Pe la noi are să treacă multă lume într'acolo.

Copiii se gândeau și la Papă și la ciobănașul Ștefan, cel care s'a dus să elibereze Sfântul Mormânt. De ce nu se duce ciobanul să elibereze și pe Papă din închisoare?

Lecția de istorie și lecția de religie s-au cufundat una într'alta în mintea copiilor, exaltându-i. Filibert și Anișoara nu mai aveau astămpăr.

Nu vrei tu să mergem să vedem pe Papa și să-l scăpăm din închisoare? Nu e departe: peste muntele asta!

Și s'au învoit ei să plece după ce-or mânea, și încă cu toți copiii de la școală.

Filibert focosul predică „cruciadă” printre colegi. Mereu reamintea cu o caldă însuflețire povestea ciobanului care a plecat cu copiii la Sfântul Mormânt, cum și soarta Papei ce stă închis și așteaptă. «Papa e prizonier peste muntele asta. Papa care dă pe bunul Dumnezeu copiilor. Nu vreți voi să-l scăpăm? Vreți să-l cerem să ni-l dea pe bunul Dumnezeu pe care ni l-a făgăduit?»

Și toți copiii din clasă s'au lăsat convinși să plece peste munte, în cap cu Filibert, șeful cruciadei. Erau 42 la număr.

Au plecat pe drumul carelor ce treceau munții în Italia, fericiți, zgomotoși, cu imaginea Papei, a ciobanului Ștefan, în ochi, căntând imnuri de biserică.. și cu flori în mâni să le dea Papei... Și credeau sigur, că până seara au să ajungă la Papa...

Cum au ajuns în satul vecin, unii copii întrebau: aici e Papa închis? Mai e departe până acolo? Unii de foame, alții de frica, de oboselă, au rămas în urmă și s'au întors acasă. Entuziasmul a scăzut atâtă, că până seara au rămas prea puțini. S'au adăpostit și au mâncat la o rîndă.

Aceasta i-a denunțat părinților cari porniseră în căutarea lor, când la școală, când la biserică. Ei erau de față la discuțiile dintre preot și învățător.

Invățătorul: Preotul e vinovat că lă-a întors capul, făgăduindu-le pe Dumnezeu!...

Preotul: Nu le-ai povestit d-ta că Anibal, Carol cel Mare, Napoleon, au trecut peste munții noștri cu zăpadă, pe unde le-au rămas urmele?

I. — Dar eu i-am înfierat pe acești cuceritori

P. — Cuceritorii osândiți de d-ta au cucerit elevii. Nu le-ai spus d-ta istoria ciobanului Ștefan care s'a pus în capul a 3000 de copii cruciați și înaintea cărora și oile au îngenunchiat?

I. — Le am spus ca să le dau o lecție despre urmările unor nebunii periculoase.

P. — Și nebunia lor a trecut și la copii noștri. Nebunia de Dumnezeu, s'o știi. Știința d-tale n'o cunoaște. Știința d-tale nu merge atât de departe.

I. — Știința pe care o servesc nu admite atâtă lipsă de judecată.

P. — Dar unde sfărșește rațiunea? Știm noi aceasta? Misterele ne înconjoară.

I. — Nu există mistere, părinte, știința e în smers...

P. — Minunele ne înconjoară.

I. — Nu există minuni.

Tot satul asculta cu admirăție controversa.

Din «cruciații» plecați, numai patru au mai rămas. Din stână în stână, din bisericuță în bisericuță, unde erau adăpostiți și încurajați, cei patru copii exaltați au fost trecuți până în Italia. Când au ajuns la orașul cel mai apropiat

de graniță, tocmai trecea trenul cu copiii Franței ce mergeau la Roma să vadă pe Papa. «Cei patru cruciați» au fost conduși la acest tren și au pornit împreună la Roma.

Părinții, preotul, învățătorul le-au dat de urmă și s-au dus după ei până la Roma. Acolo copiii primiseră binecuvântarea Papei și erau transfigurați de fericire... Întorși acasă, Filibert și Anișoara, au păstrat cu pietate amintirea. Dacă erau ispitii să mintă ori să nu se supună la ceva, repede puneau mâna pe obrazul mângâiat de Papa...

Atâtă exaltare, atâtă prezistență în această iluzie la niște copii cu puteri de cavaleri și Robinsoni, să învingă greutățile atâtore zile în Alpi până să treacă în Italia, — mi se pare ceva exagerat peste firesc. Aventura copiilor excitați de povestirile preotului și învățătorului, o cred posibilă până unde ei au fost găzduiți la o rudă în satul vecin și copiii întrebau dacă nu cumva Papa e închis acolo. Acest joc imitativ «de-a-cruciații» n-ar fi putut să-și ție elanul decât până seara. De aici în colo este un artificiu al autorului pentru a sugera anumite tendințe religioase de caracter catolic și la cei mari și la cei mici... lucrul ce iese din cadrul ce ne ocupă.

ERATĂ

Pagina	Rândul de sus în jos	În loc de:	Să se cetească:
2	8	Jamees	James.
2	18	Fondația	Fundația
4	26	dintău	dintăi
8	9	zl	zi
9	21	spatarul	spătarul.
12	19	iluștrii	iluștri
12	30	Străinii	(ameni aleși (străinii)
12	31	București	București
13	13	Jammes	James
14	11	îndrepte	îndrepte
15	2	dintău	dintăi
18	12	Goethe	Goethe
20	24	dintău	dintăi
21	24	dintău	dintăi
22	13	Friedrich	Friedrich
26	24	ridicau	ridicau
30	12	povestind moartea	povestea morții
35	17	proporție	proporții
41	3	ciasul	ceasul.
43	28	auzil	auzi
47	11	Ele	Ei
49	3	vedenile	vederile
52	10	fără fotos	fără fotos?
54	24	dintău	dintăi
57	1	un	nu
61	19	lasaia	Iasnaia .
61	20	copiil	copiii
67	31	Educatoru	Educatorul
69	6	respecta	respectă.
79	22	gardur	gardul
81	6	nu	nn
81	31	en	cu
82	2	mână	mână ;
87	15	abuzive	obtuze.
93	4	religioase	religioase.
93	10	serviciul	serviciul
93	29	dintău	dintăi
95	19	erare	eroare
95	4	ia	la
115	8	lucrări	lucruri
120	9	literatură	literaturii